

T.C
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARK-YL-2006-0002

**M.Ö I.BİNDE DOĞU BATI ETKİLEŞİMİ EKSENİNDE GREK PLASTİK
ALANINDA HEYKELİN OLUŞUMU VE BU ALANDAKİ SÜREÇSEL
ETKİLEŞİMLER**

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Oktay AY

Tez Danışmanı
Yrd.Doç.Engin AKDENİZ

Aydın
2006

T.C
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AR-YL-2006-0002

M.Ö I.BİNDE DOĞU BATI ETKİLEŞİMİ EKSENİNDE GREK PLASTİK ALANINDA HEYKELİN OLUŞUMU VE BU ALANDAKİ SÜREÇSEL ETKİLEŞİMLER

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Oktay AY

Tez Danışmanı
Yrd.Doç.Engin AKDENİZ

Aydın
2006

ÖNSÖZ

Tezimin konusu “M.Ö I.Binde Doğu Batı Etkileşimi Ekseninde Grek Plastik Alanında Heykelin Oluşumu ve Süreçsel Etkileşimler” olmakla birlikte, özellikle geniş bir konu olmasından kaynaklı olarak olabildiğine tekrara düşmeden hazırlamaya çalıştığım Yüksek Lisans Tezimde, özgün bir yaklaşım ortaya koymaktan çok konuya “özgün” bir şekilde yaklaşmaya çalıştım.

Çalışmam boyunca beni devamlı olarak yönlendiren ve destekleyen, özellikle konuyu seçimimde özel ilgisini benden esirgemeyen Sayın Hocam Yrd. Doç. Engin AKDENİZ'e teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Hellenistik dönem Batı Anadolu özelde ise Karia heykeltıraşlığı üzerine yaptığı özel ve özgün çalışmalarla anılan,

Adnan Menderes Üniversitesi Arkeoloji Anabilim Dalı başkanı Prof. Dr. Abdullah YAYLALI'ya özellikle, Yüksek Lisans ders aşamasında akademik yayınlar üzerinde çalışma unsurları üzerinden verdiği anekdotların tezimin ortaya çıkmasında çok büyük katkısının olduğunu ifade etmek ister ve teşekkürlerimi sunmak isterim.

Ayrıca, lisans öğrenimim süresince gerek plastik sanatlara özelde ise seramik sanatına bakış açısıyla yöntemsel bakış açısını kazanmamda oldukça büyük emeği olan, Sayın Hocam Yrd. Doç. İsmail FAZLIOĞLU'na teşekkürlerimi sunmak istiyorum.

Çalışmalarım süresince maddi ve manevi olarak benden desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, Ankara Üniversitesi Arkeoloji Anabilim Dalında Yüksek Lisans çalışmalarını sürdüren sevgili dostum Murat NAĞIŞ'a, kaynak taramamda ve tercümelerinde özel ilgisini benden esirgemeyen Ayşe TATAR'a ve bana her konuda yardımcı olmaya çalışan Amerikan İlmî Araştırmalar Enstitüsü (ARIT) çalışanlarına teşekkürlerimi sunmak istiyorum.

Oktay Ay

Aydın, 2006

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	iii
İçindekiler.....	iv
Kaynakça.....	vi
Kısaltmalar.....	xxv
I.Giriş.....	1
I.A Amaç ve Kapsam.....	1
II.Hellas Coğrafyasında Karanlık Dönem Olarak Adlandırılan Toplumsal Formasyon ve Bu Formasyon Üzerine Gözlemler.....	5
II.A Karanlık Dönemin Oluşum Aşamaları ve Ege Göçleri.....	5
II.A.1. Ege Göçlerinin Yunanistan'da Oluşumu ve Değişen Güç Dengeleri.....	21
II.A.2. Karanlık Dönemin Toplumsal Bağlamda Açılım ve İçeriği.....	28
II.A.3. Ege Göçlerinin Hellas Coğrafyasında Oluşan Sonuçları.....	35

II.B Karanlık Dönem Evresinde Helen Plastik Sanat Alanı.....	63
III. Helen Sanatında İlk Devinimler; Geometrik Dönem.....	68
III.A Helen Geometrik Dönem Evresinde Plastik Sanatın Heykelcik Alanı.....	81
IV. Kolonizasyon Öncesi Dönem; Ege Havzası.....	90
V.Helen Kolonizasyon Dönemi.....	95
VI. Grek Orientalizan Dönemi ve Etkilenilen Uygarlıkların Siyasal Durumu Üzerine.....	113
VII.Helen Orientalizan Dönemi ve Plastik Sanatlar.....	121
VIII. Helen Plastik Alanında Heykelin Ortaya Çıkışına Ön Belirlenim Sağlayan Etkenler...	133
VIII.A Helen Plastik Alanında Heykelin Oluşumunda, Teknik ve Metotta Mısır Etkisi.....	140
IX.Genel Değerlendirme.....	148
Summary	
Özgeçmiş	
Levhaların Listesi	
LEVHALAR.....	I- XLIV

KAYNAKÇA

- Adam 1966 Adam, S., *The Technique of Greek Sculpture; In The Archaic and Classical Periods*, Thames And Hudson, London, 1966.
- Akdeniz 1999 Akdeniz, E., *Büyük Menderes Havzasının Demir Çağı Öncesi Kültürleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 1999.
- Aktüre 2003 Aktüre, S., *Anadolu Demir Çağı Kentleri*, Türk Vakfi Yurt Yay., İstanbul, 2003.
- Akurgal 1968 Akurgal, E., *The Art of Greece; its Origins in the Mediterranean and Near East*, Crown Publishers Inc., New York, 1968.
- Akurgal 1995 Akurgal, E., *Hatti Ve Hitit Uygarlığı*, Net Turistik Yayınları, İzmir, 1995.
- Akurgal 1998 Akurgal, E., *Anadolu Uygarlıkları*, Net Turistik Yay., İzmir, 1998.
- Akurgal 2000 Akurgal, E., *Ege: Batı Uygarlığının Doğduğu Yer*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2000.
- Akurgal 2005 Akurgal, E., *Anadolu Kültür Tarihi*, Tübitak Yay., Ankara, 2005.
- Aldred 1980 Aldred, C., *Egyptians Art (3100-320 B.C)*, Oxford Uni. Press, 1980.

- Anadolu 1996 Anadolu, M., U., *Yunan ve Roma Mimarlığı*, Dragon Yayınları, İstanbul, 1966.
- Antonaccio 1994 Antonaccio, C., M., “Contesting The Past, Hero Cult, Tomb Cult, And Epic in Early Greece” *AJA* 98, 1994, 389-410.
- Alpözen, Özdaş, Berkaya 1995 Alpözen, O., Özdaş, H., Berkaya, B., “*Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi Ticari Amphoraları*”, Dönmez Ofset, Ankara, 1995.
- Arslan 2001 Arslan, N., “Klikya Bölgesindeki Grek Kolonizasyonu”, *Olba IV*, 2001, 1-17.
- Ascherson 2002 Ascherson, N., *Karadeniz*, Çev.:Emiroğlu, K., Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2002.
- Barletta 1983 Barletta, B., A., *Ionic Influence Archaic Sciliy, The Monumental Art*, Paul Astroms Förlag, Gothenburg, 1983.
- Barletta 2001 Barletta, B., A., *The Origins of the Greek Arcithekturel Orders*, Cambridge Uni. Press, 2001.
- Barron 1981 Barron, J., *An Introduction Greek Sculpture*, Schocken Books, New York, 1981.
- Başoğlu 1979 Başoğlu, T., *Anadolu Uygarlıklarında Bronz Döküm Yöntemleri*, D&G Yay., İstanbul, 1979.
- Bedford 2001 Bedford, P., *Empires And Exploitation: The Neo-Assyrian Empire*, Edith Cowan Uni. Press, 2001.
- Bell 1998 Bell, C., *Uygarlık*, Çev.:Günyol, V., vd., Toplumsal Dönüşüm Yay., İstanbul, 1998.
- Bernal 2003 Bernal, M., *Kara Athena, Eski Yunanistan Uydurmacası Nasıl İmal Edildi? 1785-1958* Çev.:Buze, Ö., Kaynak Yay., İstanbul, 2003.

- Berzci 2001 Berzci, S., "On the Earlier Occurrences of the cm-Type nets and Wallpaper Patterns in Ornamental Art" *Eurasia Symetry: Culture and Scine, Vol.12, No.:1-2*, , 2001. 5-24
- Biers 1999 Biers, W., R., "Plastic Sirens From Korinth" *Hesperia 68.I*, 1999.135-146
- Bilgi 1997 Bilgi, Ö., "Klasik Çağ Öncesinde Anadoluda Ticaret" *Palmet, S.I*, 1997, 1-37.
- Bilgin 2001 Bilgin, N., *Felsefeden Ekonomiye Antik Yunan Dünyası*, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul, 2001.
- Birmingham 1961 Birmingham, J., M., "The Overland Route Across Anatolia in The Eight And Seventh Centuries B.C.", *AS, C. XI*, 1961, 185-191.
- Boardman 1978 Boardman, J., *Pre-Classical (From Crete To Archaic Greece)*, Penguin Books, London, 1978.
- Boardman 1980 Boardman, J., *Greek Overseas*, Thames And Hudson, London, 1980.
- Boardman 1988 Boardman, J., "Trade in Greek Decorated Pottery" *OJA 7(1)*,1988. 27-33.
- Boardman 1993 Boardman, J., *The Diffusion of Classical Art in Antiquity*, Princeton Uni. Press, 1993.
- Boardman 1997 Boardman, J., "The Early Greek Sherd at Nineveh" *OJA 16(3)*, 375.
- Boardman 1998 Boardman, J., *Early Greek Vase Painters*, Thames and Hudson, London, 1998.
- Boardman 2001 Boardman, J., *Arkaik Heykel*, Çev., Ersoy, Y., Homer Kitabevi, İstanbul, 2001.
- Boardman 2002 Boardman, J., *Greek Sculpture: Function, Materials, and Techniques In The Archaic and Claissical Periods*, Camridge Uni. Press, 2002.

- Boardman 2005 Boardman, J., *Yunan Sanatı*, Çev.:İlseven, Y., Homer Kitabevi, İstanbul, 2005.
- Boysal 1979 Boysal, Y., *Arkaik Devir Heykeltıraşlığı*, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1979.
- Brandau-Schicker 2003 Brandau, B., Schicker, H., *Hititler (Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu)*, Çev.:Mertoğlu, N., Arkadaş Yayın Evi, Ankara, 2003.
- Bulat 1997 Bulat, M., *Antik Çağ Hellen Roma Sanatında Yontu ve Kopya Teknikleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1997.
- Burkert 2004 Burkert, P., *Babylions, Memphis and Persopolis, Eastern Contexts Of Greek Culture*, Harvard Uni. Press, 2004.
- Carpenter 1960 Carpenter, R., *Greek Sculpture Critical Review*, Chicago Uni. Press, 1960.
- Carpenter 2002 Carpenter, T., H., *Antik Yunan'da Sanat ve Mitoloji*, Çev.:Ünlüoğlu, B., B., M., Homer Kitabevi, İstanbul, 2002.
- Carr 1996 Carr, E., T., *Tarih Nedir?*, Çev.:Gürtürk, M., G., İletişim Yay., İstanbul, 1996.
- Casson 2002 Casson, L., *Antik Çağda Denizcilik ve Gemiler*, Çev.:Ergin, G., Homer Kitabevi, İstanbul, 2002.
- Charbonneaux 1971 Charbonneaux, J., "Archaic Sculpture" *Archaic Greek Art 620-480 B.C*, Charbonneaux, J., Martin, R., Villand, F., Thames and Hudson, 1971.
- Childe 1998 Childe, G., *Tarihte Neler Oldu?*, Çev., Tunçay, M., Şenel, A., Alan Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- Cook 1963 Cook, J., M., *The Greeks In The East*, Phaidon Press, London, 1963.

- Cook 1967 Cook, R., M., "Origins of the Greek Sculpture" *JHS Vol. LXXXVII*, 1967. 24-31.
- Cook 1973 Cook, R., M., *Greek Art Its Development, Character And Influence*, Penguin Books, London, 1973..
- Cook 1997 Cook, R., M., *Greek Painted Pottery*, Roudledge Press, London-New York, 1997.
- Cömert 1980 Cömert, B., *Mitoloji ve İkonografi*, Hacettepe Yay., Ankara, 1980.
- Csapo 1993 Csapo, E., "The Late Eight and Early Seven Century Kommos B.C. Nationals Trade" *ZPE 96*, 1993, 235-236.
- Çapar 1986 Çapar, Ö., "Homeros Destanlarında Anadolu Kavimleri" *TTK Kongresi C.XIV*, 1986, 340-349.
- Çilingiroğlu 1984 Çilingiroğlu, A., *Kuzey Suriye, Urartu Siyasal Kültürel İlişkileri*, Ege Yayınları, İzmir, 1984
- Çilingiroğlu 1997 Çilingiroğlu, A., *Urartu Krallığı; Tarihi Ve Sanatı*, Yaşar Eğitim Ve Kültür Vakfı Yayınları, İzmir, 1997.
- Demircioğlu 1963 Demircioğlu, A., "Linear B Yazısının Çözülüşü" *TTK Kongresi C.V*, 1963, 222-228.
- Desti 2005 Desti, M., *Anadolu Arkeolojisi*, Çev.:Cedden, M., Dost Yay., Ankara, 2005.
- Dunbain 1957 Dunbain, T., J., *The Greeks and the Their Eastern Neighbours Studies in The Relations Between Greece and Countries of The Near East in The Eighth and Seventh Centuries B.C*, The Society For The Promotion Of Hellenic Studies, London, 1957.
- Erkanal 2000 Erkanal, H., "Mısır Sfenksinin Anadolu'daki İzleri", *Sanat Dünyamız, S.1*, İstanbul, 2000., 151-154.
- Erzen 1994 Erzen, A., *İlk Çağ Tarihinde Trakya; Başlangıçtan Roma Çağına*

- Kadar*, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 1994.
- Freeman 2003 Freeman, C., *Mısır, Yunan ve Roma*, Çev.:Angı, S., K., Dost Yay., Ankara, 2003.
- Freeman 1999 Freeman, C., *The Greeks Achievement*, Penguin Books, London, 1999.
- Gezgin 2004 Gezgin, İ., *Aynadaki Herodotos*, Güncel Yay., İstanbul, 2004.
- Grace 1969 Grace, F., R., *Archaic Sculpture in Boeotia*, “L'erma” di Bretschneider, Roma, 1969.
- Greaves 2003 Greaves, M. A., *Miletos* Çev. Öztürk, H., Ç., Homer Kitabevi, İstanbul, 2003.
- Green 1973 Green, P., *Ancient Greece*, Thames and Hudson, London, 1973.
- Gurney 1990 Gurney, O., *Hititler*, Çev., Arpaçay, P., Dost Kitabevi, Ankara, 1990.
- Gürman 1975 Gürman, O., “Kaunos'ta Bulunmuş Olan Arkaik Atlet Heykeli” *TAD*, S.XXII-11-1, 1975, 13-16.
- Hartog 1997 Hartog, F., *Herodotos'un Aynası*, Çev.:Özcan, E., Dost Yay., Ankara, 1997.
- Himellman 1988 Himellman, N., *Reading Greek Art*, Princeton Uni. Press, 1988.
- Hodos 1999 Hodos, T., “Intermerriage in the Western Greek Colonies” *OJA* 18(1), 1999. 61-78.
- Hornung 2004a Hornunug, E., *Mısır Tarihi*, Çev.:Yılmaz, Z., A., Kabalıcı Yay., İstanbul, 2004.
- Hornung 2004b Hornunug, E., *Mısır bilimine Giriş*, Çev.:Yılmaz, Z., A., Kabalıcı Yay., İstanbul, 2004.

- Işık 1989 Işık, F., “Batı Uygarlığının Kökeni; Erken Demirçağ Doğu-Batı Kültür Ve Sanat İlişkilerinde Anadolu”, *TAD, S. XXVIII*, 1989, 1-24.
- Işık 1998a Işık, F., “Yunan Mucizesi Var mıydı ?”, *Adalya, S. III*, 1998, 13-35.
- Işık 1998b Işık, F., “Megaron'un Gelişimi” *Adalya, S. II*, 1998, 1-49.
- Işık 2003 Işık, F., “Karanlık Dönemin Aydınlığı Ve Frig Sanatının 'Anadoluluğu' Üzerine”, *AS, S.XXIV*, 2003, 19-33.
- İplikçioğlu 1995 İplikçioğlu, B., *Eskiçağ Tarihinin Ana Hatları II*, Marmara Üni., Yay., İstanbul, 1995.
- James 2003 James, P., “Naucratis” *Revisited Heyberboreus: SC, 9:2*, 2003. 235-2364.
- Jeffery 1976 Jeffery, L., H., *Archaic Greece*, Ernest Benn Limited, London&Tonbridge, 1976.
- Jenkins 2000 Jenkins, I., “Cypriot Limestone Sculpture from Cnidos” *Periplous*, Edt.:Tsetskhladze, G., R., Thames and Hudson, 2000.
- Jenkins 2001 Jenkins, I., “Archaic Kouroi in Nauctaris: The Case for Cypriot Origin” *AJA 105*, 2001. 163-179.
- Joffe 2002 Joffe, A., “The Rise of Secondary states in the Iron Age Levant” *JESHO 45(4)*, 2002. 425-465.
- Karegeorghis 1993 Karegeorghis, V., *The Coroplastic Art of Ancient Cyprus III.The Cypro-Archaic Period Large and Medium Size Sculpture*, Leventis Founvdation and Printed by Imprinta Ltd., Nicosia, 1993.
- Kivilo 2001 Kivilo, M., “The Archaic Biography of Homer” *Studia Humaniora Tartuensia Vol.:2.A,1*, 2001. 1-5.
- Klengel 2002 Klengel, H., “Hitit Tarihi”, *Hititler ve Hitit İmparatorluğu*, Theiss, Deutschland, 2002, 392-398.

- Knapp 1985 Knapp, B., *Prehistoric Production And Exchange: The Aegean And Eastern Mediterranean*, Los Angeles, 1985.
- Köiv 2002 Köiv, M., “Democratisation of Greek Society Durin the Archaic Era?” *Studia Humaniora Tartuensia Vol.:3.A.2*, 2002. 1-12
- Kuhn 1992 Kuhn, T., S., *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, Çev.:Kuyaş, N., Alan Yay., İstanbul 1992.
- Landau 2003 Landau, A., Y., “The Many Faces Of Colonizastions: 12th Century Aegean Settlements In Cyprus and the Levand” *Mediterranean Archaeology and Archeometry, V.3 N.1*, 2003. 45-54.
- Langdon 1988 Langdon, S., “Significant Others: The Male Female Pair in Geometric Art” *AJA 102*, 1988. 251-271.
- Latacz 2001 Latacz, J., *Homeros Batının İlk Ozanı*, Çev.:Sazcı, D., Ç., Homer Kitabevi, İstanbul, 2001.
- Lemos-Hatcher 1991 Lemos, I., S., Hatcher, H., “Early Greek Vases in Cyprus: Euboean and Attic” *OJA 10(2)*, 1991. 197-207.
- Lloyd 2003 Lloyd, S., *Türkiye'nin Tarihi*, Çev., Varinlioğlu, E., Tübitak Yayınları, Ankara, 2003.
- Macqueen 2001 Macqueen, J.G., *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, Çev. Davutluoğlu, E., Arkadaş Yayınevi Ankara, 2001.
- Mallory 2002 Mallory, E., *Hint Avrupalıların İzinde*, Çev.:Gül, S., Dost Yay., Ankara, 2002.
- Mansel 1999 Mansel, A., M., *Ege Ve Yunan Tarihi*, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1999.
- Martin 1986 Martin, T., *Ancient Greece: From Prehistoric To Ancient Times*, Thmes And Hudson, London, 1986.
- Martínez 2002 Martínez, J., M., B., “The Greek Colonization in the Black Sea

Litoral And Iberia: Similarities And Differences” *Pont Euxin et commerce, Actes du IX. Symposium de Vani (1999), Paris 2002, 15-21.*

- Mattusch 1998 Mattusch, C., C., “A Trio of Griffins from Olympia” *Edt.: M. Winter, Proceedings Of The, First International Conference On Archaic Greek Architectural Terracottas, December 2-4, 1988. 549-563.*
- Mieroop 2006 Mieroop, M., V., D., *Antik Yakındoğu'nun Tarihi, Çev.:Gül, S., Dost Yay., Ankara, 2006.*
- Morris 2000 Morris, I., “Kent ve Devlet Olarak Erken Polis” *Antik Dünyada Kırsal ve Kent, Çev.:Özgenel, L., Homer Kitabevi, İstanbul, 2000, 25-57.*
- Moscatti 2004 Moscatti, S., *Fenikeliler, Çev.:Gül, S., Dost Yay., Ankara, 2004.*
- Negbi 1992 Negbi, O., “Early Phoenician Presene in the Mediterranean Islands: A Reappraisal” *AJA.96, 1992. 599-615.*
- Norris 2000 Norris, M., *Greek Art, The Metropolitam Museum of Fine Arts Press, 2000.*
- Oates 2004 Oates, J., *Babil, Çev.: Çizmeli, F., Arkadaş Yay., İstanbul, 2004.*
- Olivia 1991 Olivia, P., *The Birth Of Greek Civilization, Bell And Sons Press Limited, London, 1991.*
- Onurkan 1982 Onurkan, S., “Anadolu'da Eski Yunan Ve Roma Arkeolojisi”, *Anadolu Uygarlıkları, C. II., Görsel Yayınlar, İstanbul, 1982.*
- Özçelik 2004 Özçelik, N., *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlığı, Nobel Yay., İstanbul, 2004.*
- Özgüç 2003 Özgüç, N., *Hatti Efsanesi, Yılan İlluyanka'nın Tasvir Sanatında Yorumu, Tübitak Matbaası, Ankara, 2003.*
- Özgül 1984 Özgül, C., “Batı Anadolu ve İçlerinde Myken Etkinlikleri” *Belleten C. XLVII, S. 187, 1984. 697-743.*

- Özkaya 1995 Özkaya, V., İ.Ö. *Erken Birinci Binde Frig Boyalı Seramiği*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum, 1995.
- Parker 2003 Parker, B., J., “Archaeological Manifestations of Empire: Assyria's imprint on Southeaster Anatoli” *AJA.107.*, 2003. 525-559.
- Payne 1950 Payne, H., *Archaic Marble Sculpture from the Acropolis*, Marrow&Company, London, 1950.
- Pollit 1990 Pollit, J., J., *The Art of Ancient Greece, Sources and Documents*, Cambridge Uni. Press, 1990.
- Ratte 1993 Ratte, C., J., “Lydian Contributions to Archaic East Greek Architecture” *Les Grands Ateliers D'Architecture Dans Le Monde Egeen Du Vie siecle av. J.-C., Actes du colloque d'Istanbul, 23-25 mai 1991, Edt.: J. Courtills- J.C. Moretti Varia Anatolica III, S.1-12., 1993.*
- Richter 1960 Richter, G., M., *Archaic Greek Youths, A Study Of The Development Of The Kourous Type In Greek Sculpture*, Company Inc. Garden City, New York, 1988.
- Richter 1982 Richter, G., M., *Yunan Sanatı*, Çev., Madra, B., Cem Yayınevi, İstanbul, 1982.
- Ridder-Deonna 1968 Ridder, A., Deonna, W., *Art in Greece*, B&N Press, New York, 1968.
- Ridgway 1987 Ridgway, B., S., “Ancient Greek Woman and Arts Material Evidence” *AJA 91*, 1987. 56-81.
- Ridgway 1993 Ridgway, B., S., *Greek Sculpture of Archaic Styl*, Ares Puplichers, Chigago, 1993.
- Ridgway 2005 Ridgway, B., S., “The Study of Greek Sculpture in the Twenty First Century” *PARS Vol.:149, No.:1*, 2005. 63-71.
- Roaf 1996 Roaf, M., “Mezopotamya Ve Eski Yakın Doğu”, *Atlaslı Büyük Uygurluk Ansiklopedisi IX*, Çev., Kılıç, Z., İletişim Yayınları,

İstanbul, 1996.

- Robertson 1987   Robetson, M., *A Shorter History Of Greek Art*, Cambridge Uni. Press, 1987.
- Roebuck 1959   Roebuck, C., *Ionian Trade And Colonization*, Ernest Benn Limited, London&Tombridge, 1959.
- Roland-Etienne 2004   Roland, Etienne, F., *Antik Yunan, Bir Keşfin Arkeolojisi*, Çev.:Berktaş, A., Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2004.
- Rumpf 1949   Rumpf, A., *Yunan Ve Roma Sanatı*, Çev., İnan, J., Pulhan Matbaası, İstanbul, 1949.
- Schweitzer 1971   Schweitzer, B., *Greek Geometric Art*, Phaidon Press, New York, 1971.
- Selen 1956   Selen, H., S., *Ticaret Tarihi*, İnkilap Kitapevi, İstanbul, 1956
- Sevin 1982   Sevin, V., “Anadolu'da Yunanlılar”, *Anadolu Uygarlıkları, C. II.*, Görsel Yayınlar, İstanbul, 1982.
- Snodgrass 1971   Snodgrass, A., M., *The Dark Age of Greece*, Edinburgh Uni. Press, 1971.
- Spivey 1997   Spivey, N., *Understanding Greek Sculpture*, Thames And Hudson, London, 1997.
- Starr 2000   Starr, G., *Antik Çağda Deniz Gücü*, Çev.:Gürkan, G., Homer Kitabevi, İstanbul, 2000.
- Stewart 1990   Stewart, A., *Greek Sculpture*, Yale University-USA, 1990.
- Sullivan 2001   Sullivan, R., “Deformity – A Modern Western Prejudice with Ancient Origins” *Proc R Coll Physicians Edinb* 2001;31, 262-266.
- Tarbell 1905   Tarbell, I., B., *A History of Greek Art*, Chiacoga Uni. Press, 1905.
- Tekin 1991   Tekin, O., “Eski Yunan Toplumunda Atletizm Ve Atletizm Oyunları”,

Arkeoloji ve Sanat Dergisi, S. 59. 1991. s.29-35.

- Tekin 2004 Tekin, O., *Eski Yunan Tarihi*, İletişim Yay., İstanbul, 2004.
- Tok 2002 Tok., A., “Antik Çağın Tüccarları; Fenikeliler” *Bilim ve Teknik, Şubat 2002. 90-94.*
- Tomlinson 2003 Tomlinson R., A., *Yunan Mimarlığı*, Çev.: Akbulut, R., Homer Kitabevi, İstanbul, 2003.
- Tsetsckhladze 1984 Tsetsckhladze, G., R., “Greek Penetration of the Black Sea” Edts; Tsetsckhladze, G., R., and Angelis, F., D., *The Archeology Of Greek Colonization*, Oxbow Books, London, 1984, 111-126.
- Tsetsckhladze 2005a Tsetsckhladze, G., R., “Arkaik ve Klasik Dönemlerde Karadeniz'de Ticaret: Bazı Gözlemler” *Karadeniz'in Tarih ve Arkeolojisi Üzerine*, Çev.:Gogo, D., vd., Ege Yay., İstanbul, 2005, 7-35.
- Tsetsckhladze 2005b Tsetsckhladze, G., R., “Anayurtları Dışındaki İonialılar” *Karadeniz'in Tarih ve Arkeolojisi Üzerine*, Çev.:Gogo, D., vd., Ege Yay., İstanbul, 2005, 95-135.
- Tuna 2002 Tuna, C., *Kentten İmparatorluğa, Anadolu'nun Eski Yerleşim Yerleri*, İletişim Yay., İstanbul, 2002.
- Ünal 1999 Ünal, A., “Türkiye'de Eski Anadolu Araştırmalarının Bugünkü Durumu ve Sorunlarından Bazıları” *TTK Kongresi C.IX*, 1999, 17-24.
- Ünal 2002 Ünal, A., *Hittiler Devrinde Anadolu I*, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul, 2002.
- Vercoutter 2003 Vercoutter, J., *Eski Mısır*, Çev.:Çaykara, E., İletişim Yay., İstanbul, 2003.
- Vieyra 1955 Vieyra, M., *Hittite Art, 2300-750 B.C*, Alec Tiranti Ltd., London, 1955.

- Yakar 1976 Yakar, J., "Hittite Involvement in Western" *Anatolian Studies C.XXVI*, 1976.117-128.
- Waldbaum 1994 Waldbaum, J., C., "Early Greek Contacts With The Southern Levant, 1000-600 B.C, The Eastern Perspective" *BASOR 293*, 1994. 53-66.
- Whitley 1995 Whitley, J., *Style And Society In Dark Age Greece, The Changing Face Of A Pre-Literate Society 1100-700 B.C*, Cambridge Uni. Press, 1995.
- Wiesehöfer 2003 Wiesehöfer, J., *Antik Pers Tarihi*, Çev.:İnci, M., A., Telos Yay., İstanbul, 2003.
- William 1987 William, R., B., *The Archaeology of Greece*, Cornell Uni. Press, 1987.
- Wood 1998 Wood, E., M., *Peasant-citizen and Slave. The Foundations of Athenian Democracy*, Cambridge Uni. Prees, 1988.
- Wood 2003 Wood, E., M., *Kapitalizm Demokrasiye Karşı: Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Yorumlanması*, Çev.:Artan, Ş., İletişim Yay., İstanbul, 2003.
- Wycherley 1993 Wycherley, R., E., *Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu?*, Çev.:Nirven, N., Başgelen, N., Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 1993.

Antik Kaynakça

- Herodotos Herodotos, *Tarihler*, Çev.:Ökten, M., Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2002.
- Homeros Homeros, *İlyada*, Çev.:Erhat, A., Kadir, A., Can Yay., İstanbul,1999.
- Strabon Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası XII-XIII-XIV*, Çev.:Pekman, A., Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul, 2000.

İnternet Kaynakça

- Brandherm-Trachsel 2006 Brandherm, D., Trachsel, M., “A New Dawn For The Dark Age? Shifting Paradigms in Mediterranean Iron Age Chronology” *XV UISPP Congress*, Lisbon, 2006. 1-3., http://biaa.ac.uk/call_for_papers.pdf.
- Cramer 2003 Cramer, C., E., “What Caused The Iron Age?” 2003. 1-10., <http://claytoncramer.com/Iron2.pdf>.
- Defaveri 2004 Defaveri, M., “Greek Sculpture; İdeal Human Form” *Modern Seminary*, 2004, 2-16., <http://wsu.edu>.
- Morris 2005 Morris, I., “Greece In the Bronze Age” 2005. 1-17.,<http://princeton.edu/pswpc/pdfs/morris/120510.pdf>.
- Özdöl 2005 Özdöl, S., “Deniz Halkları: Adı ve İçeriği” 2005. 1-7., <http://geocities.com/mxez/>.
- Wang 2003 Wang, C., “Social Power: Evolution And Breakdown In New Kingdom Egypt” 2003. 1-10., <http://stanford.edu/~chenliw/school/ihum31paper1.pdf>.

<http://academic.read.edu>.

<http://arkeolog.org>.

<http://arkeolog.org>., 2004 “Arkeoloji ve Yazılı Kaynaklar Işığında Deniz Kavimleri”

<http://carlos.emory.edu>

<http://columbia.edu>

<http://employes.oneonta.edu>.

<http://metmuseum.org>., 2006 “Greek Sculpture”

<http://projects.dartmouth.edu>

<http://theart.ifet.com>

<http://unf.edu>.

<http://uoregon.edu>.

<http://varchive.org/dag/reconst.htm>

KISALTMALAR

<i>AJA</i>	:American Journal of Archaeology
<i>Ant</i>	:Anatolia
<i>AS</i>	: Anatolian Studies
<i>BASOR</i>	: Bulletin of the American Schools of Oriental Research
<i>ESCS</i>	: Eurasia Symetry Culture and Scine
<i>JESHO</i>	: Journal of Economic and Social History of the Orient
<i>JHS</i>	: Journal of Hellenic Studies
<i>MAA</i>	: Mediterrean Archaeology and Archeometry
<i>OJA</i>	:Oxfords Journal of Archaeology
<i>RHSC</i>	: Revisided Heyberboreus Studia Classica

<i>SC</i>	:Studia Classica
<i>SHT</i>	: Studia Humaniora Tartuensia
<i>TAD</i>	:Türk Arkeoloji Dergisi
<i>ZPE</i>	:Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik

Diğer Kısaltmalar

Bkz.	:Bakınız
Cm.	:Santimetre
Çev.	:Çeviren
Fig.	:Figür
Kat.No.	:Katalog Numarası
Lev.	:Levha
M.	:Metre
M.Ö.	:Milattan Önce
Supp.	:Supplement
Uni.	:University
Üni.	:Üniversite
Vd.	:Ve Devamı
Yay.	:Yayınevi
yy.	:Yüzyıl

I.GİRİŞ

I.A AMAÇ VE KAPSAM

“M.Ö I.Binde Doğu Batı Etkileşimi Ekseninde Grek Plastik Alanında Heykelin Oluşumu ve Bu Alandaki Süreçsel Etkileşimler” adlı çalışmada, Karanlık dönem evresinden başlanarak Arkaik dönem içerisinde heykelin oluşum kanalları ve Doğu uygarlıklarının Helen sanat alanında görülen etki alanları bilimsel kriterler ve objektif bir kanalın içerisinde kalınmak kaydıyla incelenecektir.

20.yy'da arkeoloji, bilimsel metot ve araçlarla kendisini oluşturmaya başlamış varlık koşulunu özellikle kazılardan ortaya çıkan materyaller dahilinde oluşan sistematığın içerisinde oluşturmuştur. Arkeolojide plastik alanda ilk olarak Richter ve Carpenter tarafından oluşturulan kronolojik yaklaşım ve teorileştirme unsurlarını, daha sonra Boardman, Cook ve Kranz'ın oluşturduğu yeni tip kronoloji düzlemi takip etmiştir. Günümüzde özellikle Richter ve Carpenter tarafından oluşturulan kronolojik düzlemin varlık gerekçeleri, yeni veri ve materyallerin oluşması sonucunda kullanılmamakta Boardman'ın ise özellikle plastik alanındaki sınıflandırma ve kronolojik ayrımları özel bir edinimle ana belirleyiciliğini devam ettirmektedir.' Boardman'ın ortaya koyduğu kronolojileştirme unsurlarına ek olarak özellikle Brandherm ve Trachsel'in ortaya koyduğu erken dönem kronolojileştirme unsurları da bu anlamda kaydedilmeli ve

özellikle izlenmelidir.

Günümüz akademi dünyasında yaklaşık olarak 18.yy'dan bu yana, Doğu ve Batı coğrafyaları arasında kurulmaya çalışılan paralellikler ve öncülük tartışmaları zaman zaman ideolojik doktriner bir kimlik çerçevesinde oluşturulmaya çalışılmış, Antropoloji, Arkeoloji ve Eski Çağ Tarihi farklı şekillerde meydana gelen “modeller” içerisinde varlık gerekçelerini bulmuştur. Yaratılan uygarlık seviyelerinin, üretimsel ve ticaret bağlamının gelişmişlik düzeyinde karşılığını bulmak zorunda olan seviyeleri, iç ve dış etkenlerin bağdaşıkları çerçevesinde değerlendirilmek ve konumlandırılmak zorundadır. 19.yy'dan bu yana Batı Avrupa merkezli ortaya çıkan arkeoloji ve tarih anlayışının (“Aşırı Ari Modeli”) dünya üzerindeki gerek akademik gerekse ideolojik baskınlığı, köken tartışmalarında arkeolojik ve yazınsal materyallerin varlığından çok, istenilen ve “özümseven” bir tarih yazımı şeklinde karşımıza çıkmış ve hala zaman zaman çıkmaya devam etmektedir. Günümüz arkeoloji dünyasında gerek dünya ölçekli gerekse yerel anlamda Batı Avrupa Merkezli tarih anlayışının varlığı özel olarak sorgulanmakta, ancak kimi zaman bu sorgulama “ideolojik Anadolululuk” kimliğini ön plana çıkararak, doğru araçlarla yanlış bir sonucun içerisine girilmesine neden olmaktadır. Özellikle Doğu-Batı uygarlıklarının etkileşim kanalları çerçevesinde, gerek Batı Avrupa Merkezli, gerekse “ideolojik Anadolululuk” kimliği altında yaratılan arkeoloji ve tarih anlayışının, bilim içi bir nedensellik ve ampirik bir sisteme dayanmadıkça bu modellerin içerisinde yer almak, akademik çalışmanın gerisinde kalan bir yaratım çabası olarak konumlanmak zorundadır.

Antik kaynaklardan arkeolojik materyallere kadar ortaya çıkan tüm bilgi ve unsurlar, arkeoloji ve tarih yazımı için birinci derecede önemli kriterler olmakla birlikte, tarihin kurulmasında başat bir yere sahip olan bu araçların ideolojik bir model içerisinde “tarafli” yorumlanması ilk elden, tarihin tarafli bir kimlikle oluşturulmasına neden olacak, ortaya çıkacak olan ürün ise bilim içi bir çalışma değil, bilimsel araçlarla oluşturulan ancak ideolojik tarih anlayışının bir öbeği olarak konumlanmak zorunda kalacaktır. Bu bağlam içerisinde sadece arkeolojik materyallerin “anamlı ve doğru” bir tarzda yorumlanması gerçeği başat bir düzlemde yer alırken, arkeolojik olarak kanıtlanmayan hiç bir unsurun da kesin bir dille red veya kabul edilmesi, bilim içi bir çalışmanın varlığında ve özelinde mümkün değildir. Arkeolojinin varlık gerekçesi, 19.yy'da olduğu tarzda Batı Avrupa Tarihinin kökensel arayışına verilecek cevaplar olarak değerlendirilemez. Toplumların ve uygarlıkların ekonomomik ve ticari düzlemleri, üst yapı unsurlarının varlık gerekçesi, üretim biçim ve koşulları; üzerinde durulan bilim alanının en önemli varlık gerekçeleri konumundadır.

Kıta Avrupa'nın 18. ve 19.yy'la birlikte yaşamaya başladığı Aydınlanmacılık “Rönesansı” köken problemini ortaya çıkaracak ve bu problem antik dönemin “entelektüelleri” olarak gösterilen Helenlerin işaret edilmesi ile birlikte aşılmaya çalışılacaktır." Ancak Helenlerin Kıta Avrupa'nın kökensel olarak öncüleri olduğu düşüncesi, (Ari Model Kurgusunun verilerinden biri), antik dönemde savunulan ve Helen uygarlığının kökensel olarak gelişiminin öncüleri olduğuna inanılan (Eski Çağ Modeli) Mısır ve Yakındoğu uygarlıkları ile bağının ilk elden kesilmesine neden olacaktır. Ancak bu unsur Ari Model Kurgusu içerisinde yer alan isimler tarafından bilimsel olmayan ideolojik bir düzlemde ve doktriner bir kimlikle savunulacak bu savunma refleksi ise, bilim alanından kopan bir düzlem içerisinde, argüman ve kategorilerin oluşmasına neden olacaktır."

Günümüzde Batı Avrupa'nın 18. ve 19.yy'da büyük bir proje kapsamı içerisinde oluşturduğu, “Batı Avrupa Merkezli Tarih Anlayışı” kurgusu, belirli bir zaman diliminin ardından –özellikle 1900'lerin başından itibaren–

tartışılmaya başlanır. Bu dönemde, Avrupa tarihinin kökeninin Hellas'ta olduğu ve daha özel ve dikkat çekici bir unsur olarak, Helenlerin de kendi kültürel alanını yaratmasında Doğu'nun (Mısır, Fenike ve diğer Yakın Doğu ve Anadolu kültürleri), hiç bir özgün katkısının olmadığı tezi özel olarak akademilerde yankı bulacaktır. Üzerinde durulan arkeoloji anlayışı; 1815-1830 yıllarında ortaya çıkmış olmakla birlikte, 1830-1860 yılları arasında ise akademilerde özel bir “tarafdar” kitlesi kazanmıştır. 1890-1900 yıllarındaysa Batı Merkezci tarih anlayışı bir “kademe” daha yükselerek uç noktalarda yer almaya başlayacaktır. Batı akademilerinde Avrupa merkezli tarih anlayışının gücü ve hegomanik varlığının 20.yy'ların başlarında geldiği son nokta ise, Mısır ve Yakındoğu etkisinin Helenler üzerinde etkin olarak var olduğunu ifade eden eserlerin, yayınlanmaması olarak karşılığını bulacaktır. Yine, Wace gibi Akhaların Minos'a M.Ö 1400'den önce gelmiş olabileceklerini ifade eden görüşlerinin özel olarak reddedilmesi ve hatta Wace'ın bu görüşlerinden dolayı Hellas'ta kazı yapmasının yasaklanması, üzerinde durulan tarih modelinin hegomyasının ve gücünün basit bir sonucu olarak tarihteki yerini almıştır. Ancak günümüz arkeoloji dünyasında, 19.yy'da ve 20.yy'ın başlarında olduğu tarzda bir model kurgusunun baskınlığını ve hegomyasının gücünü ifade edebilmek mümkün değildir. Günümüz arkeoloji dünyasında objektif bir tarih anlayışının varlığı, en azından akademik yayınların güncellenen varlıklarından ve tartışmaya açılan konular özelinden kendisine yer bulmakta ve gelişmektedir.

Helenlerin sadece Mısır, Yakındoğu ve Anadolu uygarlıklarından değil aynı zamanda “mirasçıları” konumunda olan Romalılarından da kategorik olarak ayrılığının “estetize ve realize” unsurlarına indirgenen bir konsept içerisinde değerlendirilmesi genel olarak Roma ve Helen uzmanları arasında da günümüzde de devam eden bir tartışma düzleminin gerekçesi konumundadır. Bu bağlam içerisinde Roma sanat tarihçilerinin özel isimlerinden biri olarak nitelenen Wheeler'in Helen sanat uzmanı Gomme'yle girdiği tartışmada “geleneksel bir yanlışlığın” üzerinde durarak, Helenler döneminde bir “yarış toplumu” yaratılarak bu yarışında en önünde her zaman için Helenlerin olduğu anlayış ve tespiti, genel olarak yaygın bir eğilimin ana karakteri konumunda yer almaktadır. Ve yine bu bağlam içerisinde Bernal'ın Helenlerin kendi dönemlerinde (özellikle M.Ö VI. ve IV.yy'lar arasında) “Eski Çağ Modeli”ni kabul ettikleri üzerinde duran yaklaşım ve gerekçeleri analitik bir çalışmanın tarihsel dönüm noktası niteliğinde olmakla birlikte, özellikle kayıt altına alınarak incelenmeli ve üzerinde durulmalıdır.

Hellas coğrafyası içerisinde M.Ö II.binden başlamak kaydıyla Arkaik dönemin oluşum aşamalarına kadar var olan dönem, günümüz akademik yayınlarında artarak devam eden arkeolojik bir tartışmanın içerisinde oluşmaktadır. Karanlık dönem olarak adlandırılan bir evrenin varlığı, eğer böyle bir evre varsa oluşum aşamaları ve sonuçları, Geometrik dönem toplumsal formasyonunun Karanlık dönem içerisinde yer alıp almadığı, M.Ö IX.yy'da başladığı düşünülen “Yeni Kolonizasyon” döneminde İon ve Dor kollarının kolonizasyon içerisindeki yerleri ve konumlarının boyutları (emperion mu yoksa yerleşim amaçlı mı olduğu) yine kolonizasyon sürecinde oluşmuş olan ve akademik yayınlarda genel bir eğilimle Doğu etkili dönem olarak adlandırılan Orientalizan dönem içerisinde, Helen kültürünün hangi doğu kültürleriyle ilişkide olduğu, heykelin oluşum aşamalarının sadece kendi öz kaynaklarıyla mı yoksa Mısır etkili bir düzlemde mi gerçekleştiği, gibi pek çok ana ve belirleyici soru bu çalışma kapsamında değerlendirilerek konumlandırılmaya çalışılacaktır.

Özellikle Helen sanat üretiminde heykel olarak adlandırılan ve Orientalizan dönem heykelcik geleneğinin bir adım ötesi olarak kabul edilen eserlerin, Hellas'ta ve diğer Helen coğrafyalarında (Ege Adaları ve Batı Anadolu'nun

Doğu Helen olarak adlandırılan İonia bölgesinde) nasıl bir model içerisinde olduğu, oluşan bu model gelişimi içerisinde diğer uygarlıkların (Anadolu, Mezopotamya, Mısır ve Yakınoğu) etki alanlarının birinci dereceden etkili olup olmadığı ve özellikle bu etki alanının kimi uzmanların özellikle üzerinde durduğu şekliyle “ana unsurların” varlığı dışında yan düzlemlerde kalmak kaydıyla bir dönüşüm meydana getirdiği, üzerinde durulması gereken ana noktaları içerisinde bulundurmakta ve özellikle belirleyici bir düzlemin kurulmasında önemli görünmektedir.

II.HELEN COĞRAFYASINDA KARANLIK DÖNEM OLARAK ADLANDIRILAN" TOPLUMSAL FORMASYON VE BU FORMASYON ÜZERİNE GÖZLEMLER

II.A KARANLIK DÖNEMİN OLUŞUM AŞAMALARI VE EGE GÖÇLERİ

Günümüz arkeoloji dünyasında speküle edilen konuların başında gelen, neden ve sonuçları hala tam olarak bilinmeyen, uzmanlar arasında üzerinde özgün ve kategorik ayrılıkların yaşandığı bir evre olarak karşımıza çıkan Karanlık dönem, pek çok açıdan muğlaklığını koruyarak “varlığını” sürdürmeye devam etmektedir. Karanlık dönemin oluşum nedenleri açısından uzmanların bir görüş birliği içerisinde olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir, yine bu görüş ayrılıklarına ek olarak uzmanların ortaya koyduğu arkeolojik dizgelerin de kimi yönleriyle birbirine ayrık bir alanda kendisine yer bulması, konunun parçalı bir hat üzerinden ilerlemesine neden olmaktadır. M.Ö XII.yy'da oldukça şiddetli bir tarzda ortaya çıkan ve yarattığı etki sonucuyla da oldukça güçlü bir istila hareketi olduğu anlaşılan ve büyük tarihsel bir değişime neden olan bu hareketlilik, uzmanlar arasında “Barbar Kavimlerin”, “Kuzey Kavimlerin”, “Deniz Halklarının”, “Deniz Kavimlerinin” “Ege Göçlerinin” “Balkan Kavimlerinin” “Güneydoğu Avrupa kavimlerinin” ve “Hint-Avrupalıların” hareketliliği gibi adlarla nitelenmektedir.

Karanlık dönem olarak adlandırılan ve uzmanlar tarafından farklı coğrafyalarda, farklı kronolojik zaman dilimleri önerilerek belirlenmeye çalışılan bu evrenin, oluşum nedenleri arasında birden fazla nedenin varlığı akademik dünyada genel kabul gören bir eğilim olarak belirmekte ancak başat neden veya nedenler uzmanlar arasında farklılık göstermektedir. Yine bu bağlam içerisinde, uzmanların büyük bir çoğunluğunun hem fikir olduğu konuların başında M.Ö XII.yy'da şiddetli bir şekilde hissedilen ve bir dönemin kapanarak yeni bir dönemin açılmasına kapı aralayan bu evrenin, oluşum aşamalarının sadece bu yüzyılı değil M.Ö XIV.yy'dan başlamak kaydıyla bir bir süreci kapsayarak bir “bunalım” döneminin içerisinde olduğu tezidir.

M.Ö II.bin içerisinde Hellas ve Ege Adaları kapsamında, gerek oluşan uygarlık seviyesi açısından gerekse dönemin deniz aşırı ticaret konsepti bağlamında oldukça ileri bir seviyede yer alan Akhaların, tarih sahnesinden silinmelerinin nedenleri; Hitit ve diğer M.Ö II.bin iktidarlarının tarih sahnesinden çekilmelerinden özel olarak farklı nedenlere değil, aynı sorunlar ve göç hareketliliğinin kapsamı içerisinde değerlendirilmektedir. Karanlık dönemlerin başlamasına neden olan sebeplerin sadece tek bir coğrafya veya bölgeyi etkilememiş olması (deprem, iklimsel değişiklikler [kuraklık], Balkanlar ve Doğu Akdeniz'de yaşanan politik kaos ve hareketlilik vd.) konuya bir bütün halinde bakılmasının gerekçesi durumunda olmakta, Hellas, Ege havzası, Batı ve Orta Anadolu, Kıbrıs ve Mezopotamya coğrafyaları içerisinde gerçekleşen yıkınım ve Mısır iktidarında yarattığı “kaos”, Karanlık dönemlerin nedenlerini hem yerel hem de genel bir konsept dahilinde izlenmesini zorunlu kılmaktadır. Bundan kaynaklı olarak

Karanlık dönemlerin başlamasına neden olan unsurlar; gerek Hellas coğrafyası özelinde gerekse diğer coğrafyalar içerisinde ele alınması zorunlu bir tarihsel algılayışın kurgusu olarak karşılığını bulmaktadır. Bu anlamda Mieroop'un "Myken'lerin Ege dünyası Yakındoğu dışında kalıyordu, ama M.Ö XV.yy ile XIII.yıllar arasında dönemin karakteristik özelliği olan sistemin bir parçasıydı" tespiti, var olan bölgeler özelinde ilk elden kabul edilmesi gereken arkeolojik bir yaklaşımın ifadesi konumundadır. Ve yine bu dönemde "devletlerin tek başlarına yaşamıyor oluşları, birbirleriyle yakın bir ilişki içerisinde" olmaları ifade edilmeye çalışılan bağlantının ana noktasını oluşturmaktadır. Morris'in "Myken uygarlığının son bulmasına neden olan ana unsurların yalnızca üzerinde durulan uygarlığı değil aynı zamanda dönemin tüm uygarlıkları arasında ve Akdeniz'de bir etkiye sahip olduğunu ifade edebilmek mümkündür" tespiti, yine yıkımın geniş bir düzlem içerisinde incelenmesinin de önemli bir nedeni konumundadır. Akha uygarlığının günümüzde tam olarak sistemize edilen bir ticaret bağlantısından bahsedebilmek mümkün değilse de, bölgeler içerisinde ki dağılım ve yayılımı anlamında, ampirik olarak saptanabilen bulgular da özellikle belirtilmelidir.

M.Ö XII.yy'da ticaret ve iktidar anlamında oldukça gelişmiş bir düzeyde bulunan Batı ve Doğu coğrafyalarında oluşan kaos ve yıkımın, Deniz halklarının istilasının mı bir sonucu olduğu yoksa Deniz halklarının istila politikalarına neden olan bir sonuç mu olduğu, günümüzde tam anlamıyla kanıtlanamamıştır. Bu unsurun yanısıra üzerinde durulan Deniz halklarının hangi uluslardan oluştuğu sadece Mısır kaynaklarından edindiğimiz bilgiler özelinde oluşmakta bu bilgiler ise Wang ve Mieroop tarafından yanlı olabileceği üzerinden edinime tabii tutulurken Özdöl ise, Mısır kaynaklarından edinilen sayısal bilgilerin ikircikli bir konumda yer alabileceği unsuru üzerinde durmaktadır. Deniz halkları özelinde ampirik olarak saptanan yazılı kanıtların dahi speküle edilebileceği ve edildiği bir konuda, teorik angajmanların içerisinde kalınarak genel geçer bir tez ortaya konulamayacağı çok açıktır. Bu bağlam içerisinde, ortaya konacak her teorik düzlem ve içeriği farklı bir düzlemde oluşacak olan bir sorunsalın içerisine girmek zorunda kalacak, bu zorunluluk ise M.Ö I.binde kurulan uygarlıkların köken tartışmasından, M.Ö II.bin uygarlıklarının lokalizasyon problemlerine kadar" farklı alanlarda oluşacak sorunların Deniz halklarının istila hareketleri ile ilişkilendirilmesinin gerekçesini oluşturacaktır. Burada üzerinde durulmaya çalışılan ana nokta, ortaya konan veya konulacak olan savların speküle edilmeden tarih biliminin içerisinde kalınarak oluşturulmasının zorunlu olduğu tespitidir. M.Ö II.binin özelde ise M.Ö XV. ve XII.yy'larının önemli iktidar güçlerinin (*Lev. I Res. I*) yıkılmasına neden olan sebeplerin analitik olarak arkeolojik materyaller dahilinde tespit edilerek konumlandırılması dönem konjonktürünün anlaşılmasında da özel bir yere sahip olacaktır. M.Ö XIII.yy'm sonunda ve M.Ö XII.yy'm başında gerçekleşen kaos ortamına ilişkin iki önemli temel neden ileri sürülmekle birlikte, bunlardan ilki coğrafik etkenler (deprem ve kuraklık) diğeri ise politik ve bu politik nedene bağlı olarak gelişen Balkanlardan güneye doğru yaşanan göç hareketliliğidir. Morris, M.Ö XIII.yy'm sonunda gerçekleşen ve uygarlıkların tarihsel olarak ortadan kalkmasına belirlemiş sağlayan etkenleri, teknolojik, ekonomik ve klimatolojik olarak gruplandırmakta ve bu nedenlerin bir bütün olarak ele alınmasının zorunluluğuna vurgu yapmaktadır.

Karanlık dönemlerin oluşmasına neden olan etkenler arasında, coğrafyalar özelinde yaşanan iklim değişiklikleri 20.yy'dan bu yana üzerine durulan bir etken olarak konumlandırılmaktadır.www.arkeolog.org Bu bağlamda iklim şartlarının değişmesi ve farklılaşması sadece tek bir yıl içerisinde değil, genel bir ifade ile süreçsel olarak oluşmuş olmalıdır. M.Ö XIII.yy'da ve M.Ö XII.yy'm başlarında kurak geçen ve değişen iklim şartlarının varlığı bilimsel olarak kanıtlanmış durumdadır. Ökse, Hitit merkezli olarak Deniz halkları hareketliliğinin oluşmasında önemli bir neden olarak, oluşan kuraklığın etkisine işaret etmektedir. Deniz halklarının büyük bir kısmının da Orta Avrupa kökenli

halklardan oluştuğu süsünüldüğünde, iklim şartlarının oldukça geniş bir coğrafyayı etkilemiş olduğunu ortaya koyabilmek mümkün görünmektedir. Bedford ise, Karanlık dönemlerin yaşanmasında iklimsel değişikliklere özel bir rol biçmemekle birlikte, kaosun yaşanmasına neden olan etkenlerden biri olarak nitelemektedir. Akdeniz ise, ilk olarak Carpenter tarafından oluşturulan kuraklık etkenine, oluşan kaos ortamının nedenlerinden biri olarak tanımlamaktadır." İklimsel koşullarda yaşanan değişiklikler ve ortaya çıkan kuraklığın, tarımsal ham madde üretimini aksatarak yarattığı kıtlık yine ticareti yapılan tahıl ürünlerinin ticaret kapasitesini düşürerek, saray iktidarını ekonomik olarak bir gerileme evresine soktuğunu ifade edebilmek mümkün görünmektedir. Ancak Mieroop, tarımsal üretimin tüm dönemler boyunca istikrarsız bir ivmede gerçekleştiğini belirterek yaşanan yıkımın nedeni olarak, kıtlığın tek ve ana bir neden olarak sunulamayacağını ifade etmektedir. Mieroop'un üzerinde durduğu ana nokta önemlidir ancak, yaşanan kıtlık üzerine rastlayan bir istila politikasının da çok daha etkin bir rol oynayacağı kaçınılmaz bir sonuç olacaktır. Özçelik ise yaşanan kaos ortamının ana nedeni olarak, artan nüfusla birlikte aynı oranda tarımsal üretimin artmamamasını işaret etmektedir. Bu anlamda Akurgal'ın, ekonomik olarak zayıflayan iktidar güçlerinin "karadan ve denizden gelen ve oldukça güçlü olan bu yeni düşman" karşısında özel bir varlık gösterememeleri bu anlamda kayıt altına alınmak zorundadır.

Karanlık dönemin oluşum aşamaları ve Geç Tunç Çağının kapanarak Demir Çağına girilmesine neden olan coğrafik nedenlerden bir diğeri ise yine ampirik olarak kanıtlanan, geniş bir coğrafyada gerçekleştiği anlaşılan deprem olgusudur. Geç Tunç Çağı sonunda yakın doğuda yüksek şiddetle depremler meydana gelmiş ve Troia VIIh (Troia VI-Troia VIIa M.Ö. 1700-1200) bu deprem sonucunda yıkılmıştır." Uzmanların büyük bir kısmının üzerinde durdukları, Peloponnesos'dan Hattuşaş'a kadar izleri sürülen M.Ö XII.yy'da oluşmuş olan depremin, dönemin iktidarlarının yıkımına neden olan etkenler arasında yer aldığı açıktır. Mieroop depremin yine etkenler arasında yer aldığı ifade ederek "arkeolojik alanlarda deprem izleriyle karşılaştığı" üzerinde durmakta ancak "bölgesel çözümlenin de nedeninin sadece deprem olamayacağını" vurgulamaktadır. Yine Zangger'de depremin (ve iklimsel değişikliklerden kaynaklanan kuraklığın) tek bir ana neden olarak sunulmasının karşısında yer almakta www.arkeolog.org ancak oluşan kaousun nedenlerinden biri olabileceği üzerinde durmaktadır. Akdeniz, deprem ve iktidarların çöküşüne ilişkin genel yaklaşımı şöyle ifade eder; "hem Blegen hem de Easton bu görüşü kabul eder. Klian'ın çalışmaları benzer depremlerin Peloponnesos'da da gerçekleştiğini göstermiştir. Klian'ın Timys'de yaptığı araştırmalarda, M.Ö 1200'den hemen sonra tüm Argolis'in yıkımına neden olan bir depremin varlığı saptanmıştır (özellikle Timys, Mycenaea ve Midea). Son yıllarda pek çok araştırmacı, Hattuşaş, Alalah, Knossos ve Pylos'un da aynı dönemde meydana gelen depremlerle yıkıldığı fikrini desteklemektedirler."

Akademik yayınlarda Karanlık dönemin başlamasına zemin hazırlayan etkenler arasında yer alan doğal nedenler, ampirik bir bilim alanında kanıtlanma olanağı bulmasından kaynaklı olarak kabul edilen bir düzlemde kendisine yer bulmakta, ancak yine bu dönemin başlamasına zemin hazırlayan nedenlerin bir diğeri bölüğünü oluşturan politik unsurlar ve göç hareketlilikleri özel olarak ayrılıkların yaşandığı, özgün görüşlerin farklı düzlemlerde kendisine yer bulduğu bir konuyu oluşturmaktadır.

M.Ö XV.yy'dan M.Ö XII.yy'ın başlarına kadar olan dönem düşünülüğünde gerek arkeolojik verilerin gerekse yazılı belgelerin işaret ettiği ana unsur; önemli coğrafyaların ticaret ve üretimde bir gerileme içerisinde olduğudur." Bu eksende, M.Ö XV.yy ile XII.yy arasında Ege, Anadolu, Yakındoğu ve Doğu Akdeniz coğrafyasında yer alan uygarlıklar arasında gerçekleşen diplomatik yazışmalarda kurumsal devlet niteliğinden çok bireysel olarak hükümdarların birbirlerine yönelik atıflarında "3000 yıllık uygarlıklar tarihinde ilk kez bu kadar büyük bir yoğunluk kazanmış" olması, artan ihtiyaçların zorunlu bir ticaret mantelitesi unsuru üzerinden değil, yaşanan kriz

ortamının bireysel becerilerle kazanılmasının somut bir göstergesi niteliğindedir. Yine bu döneme ilişkin başlayan bunalımı Bedford, Mısır ve Hitit yayılım kanalları içerisinde giderek düşen hammadde unsuruna işaret ederek göstermektedir." Childe ise, M.Ö XIV.yy'ın sonlarıyla M.Ö XIII.yy'ın başlarında Akha uygarlığının iyice fakirleştiğinden, mezarlara konulan hediyelerin verilen zaman dilimi arasında giderek kötü ve ucuz mallardan oluşmaya başladığından, yine M.Ö XV. ve XIV.yy'larda Mısır ve Yakındoğu'dan ithal edilen malların M.Ö XIII.yy'da görülmemeye başladığından bahsederek var olan geniş ölçekli ekonomik bunalımının Hellas coğrafyasında yaşanan izlerini göstermektedir. Ve yine Childe göre dönemin Akha prensleri, M.Ö XIV. ve XIII.yy'larda Akad prenslerini taklit edebilecek bir ekonomiye sahip değillerdi. William ise, Hellas coğrafyasında yaşanan ekonomik bunalımının süreçsel bir zaman diliminde oluştuğundan bahsederek arkeolojik materyallerin özellikle M.Ö XII.yy'da Mykenlerin Akdeniz coğrafyası içerisindeki özel ticari aktivitelerinin son bulduğunu gösterir nitelikte olduğunu ifade ederek Girit ve Kıbrıs'ın da bu "duraklama" evresinin içerisinde yer aldığını belirtmektedir. Akurgal ise, Akhaların M.Ö XIII.yy'da artık Akdeniz'deki ticari varlıklarını kaybettiği üzerinde durmaktadır. Hellas coğrafyası içerisinde M.Ö XIII.yy'da var olan ekonomik bunalımının bir tür iç müdahalelere sebep olabilemiş olabileceğini bir olasılık olarak kimi uzmanlar tarafından kayıt altına alınmaktadır. Yakar ise bu dönemde Akhaların Karia'da ticari aktivitelerinin devam ettiğini ancak bu ticari bağlantının sınırlı bir düzlemde gerçekleştiğini belirtmektedir. M.Ö XIV.yy'ın sonundan başlamak kaydıyla M.Ö XIII.yy içerisinde Hellas coğrafyasında, iklimsel olarak değişen coğrafik etkenlere bağlı olarak bir üretim farklılaşmasından ve nüfus içi üretim azlığından bahsedebilmektedir.www.arkelog.org Gerek Myken kaynaklarının gerekse Hitit kaynaklarının M.Ö XIII.yy'da gerçekleşen kıtlık ve iklim farklılıklarında yaşanan değişiklikler üzerinde durmasıwww.arkelog.org artarak devam eden bir bunalım dönemini açıklar niteliktedir. Yine özellikle Klengel'in üzerinde durduğu şekliyle, var olan üretim ve dolayısıyla gıda problemi Ege göçleri sırasında çok daha belirgin bir hal almış, Hititler özellikle M.Ö XIII.yy'da Suriye ve Mısır'dan büyük miktarlarda tahıl ürünleri ithal etmeye başlamıştır.' Yaşanılan kaos ortamını yaklaşık olarak M.Ö XIV.yy'dan başlatan Klengel, üretimdeki düşüşün bir çok sebebi olabileceği üzerinde durmaktadır.

M.Ö II.binde gerek batıda gerekse doğuda, "toplum dışına itilenlerin giderek yoksullaşması" var olan istikrarsızlığın ana kaynaklarından biri olarak gösterilmekte, ticaret yollarının özellikle ekonomik bunalımın artmasıyla orantılı olarak çok daha tehlikeli bir hal alması uzmanlar arasında paylaşılan bir görüş olmaktadır. Üretim ilişkilerinin dışında kendisine yer bulmak zorunda kalan üretici güçlerler içerisinde yer almayan, Mittani, Hitit, Mısır, Babil metinlerde *habiru* olarak adlandırılan "dışlanmışların", Deniz halklarıyla işbirliği içerisinde girerek "efendilerine" karşı ayaklanmış olabilecekleri görüşü ekonomizmin varlığı içerisinde oldukça önemli bir gerekçeye sahiptir. Yine Desti ve Özdöl'ün üzerinde durduğu üzere, M.Ö II.bin içerisinde her zaman için bir göç hareketliliğinden bahsedebilmek mümkündür, ancak bu göç hareketliliği M.Ö XIII. ve XII.yy'larda bir istila politikası üzerinden kendisini oluşturarak özel olarak bir yıkım pratiği içerisinde kendisine yer bulmuş olması bölge coğrafyasını bilen *habiru*'ların da bu istila hareketi içerisindeki yerlerine ilişkin bir varsayım oluşturulmasına neden olabilecek güçte görünmektedir. Aynı zamanda *habiru*'ların toplumsal bir grup olarak, istenildiği zaman paralı asker olarak kullanılması bu grubun savaşçı olarak "özel yetenekte" bir grup olduğunu da ispatlar niteliktedir. *Habiru*'ların deniz halklarıyla girdikleri ittifakın kendisi uzmanlarında üzerinde durduğu üzere daha iyi bir yaşam arzusundan başka bir şey değildir.

Mısır'ın tarihinde ilk kez hem denizden hem de karadan saldırıya uğradığı tek savaş olarak nitelenen Deniz halklarının saldırıları üzerine var olan bilgilerimizin ana kaynağı Mısır'dır. Ancak Mısır kaynaklarının Deniz halklarıyla ilişkili olarak verdiği bilgilerin gerek Mısırologlar tarafından gerekse farklı alanlardaki uzmanlar tarafından yanlış olarak

tanımlanması farklı düzlemlerden gelen, özellikle arkeolojik materyallerden oluşan bilgilere yönelmesine neden olmuştur. Ancak arkeolojik materyallerin de oldukça yetersiz olması (Karanlık dönemin varlığında) dönem konjonktürünün aydınlatılamamasının en önemli nedenleri arasında gösterilmektedir. Mısır kaynaklarından öğrendiğimiz kadarıyla iki kez Mısır sınırlarına dayanan Deniz halkları, bu saldırı pratiklerinde başarılı olamamışlardır. Bu saldırılardan ilki firavun Merneptah (M.Ö 1213-1204) döneminde gerçekleşmiş olmakla birlikte yaklaşık olarak hükümdarlığının 4.yılında yani M.Ö 1209 yıllarında Deniz halklarıyla savaştığı Mısır kronolojisine ve verilen bilgilere özelinde saptanarak ileri sürülmektedir. Vercoutter, Deniz halklarının (çoğunluğu Hint-Avrupalılardan meydana gelen) ilk saldırısıyla karşılaşan firavun Merneptah'ın bu saldırıyı geri püskürttüğünü ancak Deniz halklarının tümünün yok olmadığını belirterek, Deniz halklarının olasılıkla Libya'da buluşarak tekrar toparlanma süreçlerine girdiklerinden bahsedmektedir. Bu toparlanma dönemi III.Ramses'in (M.Ö 1187-1156) iktidar oluşuna kadar sürecek ve M.Ö 1180 yılında Mısır uygarlığı tekrar Deniz halklarının saldırısına uğrayacaktır. Wang'a göre III.Ramses'in Deniz halklarına karşı stratejik olarak gösterdiği merkezi saldırının ana amacı savaşı kazanarak toplumsal ve teolojik kraliyet zeminini güvenceye almak olmuştur.

Merneptah Thebes'te bulunan tapınağının içerisine Deniz halklarının kimlerden oluştuğunu kaydeden bir “Zafer Steli” koydurmuştur. Bu stel 1896 yılında bulunmuş olmakla birlikte; “Kuzey deniz kökenli bu kuvvetlerin isimleri şunlardır: Ikws (Ahhiyawa, Akavvasha, Akaivvasha ya da Ekwesh gibi çeşitli şekillerde lokalize edilir), Trs (Turşa, Teresh ya da Tursha) LK (Lukka ya da Lukku), Srdn (Serden, Sherden ya da Shardana), Skrs (Şekeleş; Sheklesh ya da Shakalsha) halkları 'tüm ülkelerden gelen kuzeyliler' olarak tanımlanmışlardır” Deniz halklarıyla ilişkili olarak Merneptah döneminden günümüze kadar ulaşan en önemli maddi kanıtlardan biri olarak üzerinde durulan “Zafer Steli” olmakla birlikte, bu stelin üzerinde yer alan halk isimlerinin aydınlatıcı olmasının mümkün olmadığı, M.Ö II.bin lokalizasyon hareketliliği ve politik iktidar koşulları içerisinde gerçekleşen akademik tartışmaların artarak devam etmesi gösterir niteliktedir. Aynı zamanda Merneptah döneminde meydana gelen saldırılara ilişkin olarak, Karnak ve Athribis'de de kayıtlara rastlanmaktadır. Merneptah döneminde geri çekilen deniz halklarının yaklaşık olarak 30 yıllık bir zaman diliminin sonrasında M.Ö 1180 yıllarında, III.Ramses döneminde tekrar saldırıya geçmeleri toparlanan Deniz halklarının varlığını kanıtlar niteliktedir. Aynı zamanda Deniz halklarının Mısır'ın içerisinde bulunduğu “kriz” ortamının da varlığından haberdar olmaları, ki bu haberdar olma unsuru direkt olarak Deniz halklarının Mısır'da paralı askerlik yapmalarından kaynaklanmaktadır, bu saldırı perspektifini perçinleyen unsurlardan biri olarak nitelenmektedir. Hornung, Hititlerin yıkılışında Mısır'ın askeri olarak yardım edememesindeki nedeni de yine Mısır'ın “kendi iç kargaşalarının” bir sonucu olarak oluşan kriz unsuruna dayandırmaktadır. Mısır'ın Deniz halkları karşısındaki zaferinin nedeni olarak ise “kavimler göçünün ancak son dalgası ile karşılaşmış” olmasıdır.

“III.Ramses, Mısır'ı hem denizden hem de karadan tehdit eden, Kuzey'den ve Doğu'dan gelen Avrupa'lı yeni bir istila dalgasıyla karşı karşıya kalmış” bu istila hareketi, yaklaşık olarak ne kadar sürdüğü bilinmemekle (uzun bir

savaş olduğunu, ortaya çıkan politik tablo değerlendirildiğinde söyleyebilmek mümkün görünmektedir) birlikte III.Ramses'in Deniz halklarını olasılıkla Suriye-Filistin sınırında, Mısır'ın uzağında bir bölgede durdurmayı başarak bir “zafer” kazandığı, genel olarak kabul edilen bir görüştür.”” Hornung savaşın Buto adlı bölgede olduğunu ve Mısırlıların Deniz halklarını püskürterek 8000 kişinin bu savaşta öldüğü üzerinde durmaktadır. III.Ramses Deniz halklarını durdurması ile ilişkili ve bu halklarla ilgili verdiği bilgiler, Medinet Habu tapınağının duvarlarında betimlenmiş ve anlatılmıştır. Gerek Merneptah gerekse III.Ramses döneminde oluşan Deniz halkları saldırıları üzerine, adı geçen firavunların verdikleri bilgilerin kayıtlı olarak edinilmesi üzerinde duran Mieroop, verilen bilgilerin, “kendilerine dönük ve önyargılı olduğu üzerinde” durmakta, gerek firavun Merneptah'n (M.Ö 1213-1204) gerekse III.Ramses'in (M.Ö 1187-1156) anlatımları arasında bir süreklilik ve aynılık unsurunun belirgin olduğunu izleyerek, kayıtların Mısır yanlı bir iktidarın kalemine ortaya konduğunu ifade etmektedir. “Dikkatli bir inceleme yapıldığında III.Ramses'in ayrıntılı yeniden kurulumunun kuşkulu olduğu görülür.(...)uzak adalardan Suriye kıyılarına baskın yaptıkları belirtilen 'Deniz Halkları'nın adlarına bölgede onyıllar öncesinde de rastlanır ve Mısır, Hitit ordularında paralı askerlik yaptıkları görülür. Diğer bir deyişle III.Ramses Suriye'deki gruplarla girişilmiş çatışmaları, Mısır'la, yolun üzerindeki her şeyi yakıp yıkan istilacı bir yabancı ordu arasındaki büyük bir savaşa dönüştürmüştür.” Mieroop'un verdiği bu anekdot özel önemde olmakla birlikte, kayıt altında tutulmalıdır.”

Medinet Habu tapınağından elde edilen görsel ve yazınsal kaynaklar speküle varlıklarını korumakla birlikte, gerek lokalizasyon üzerinden gerekse resimlerin betimleme kaynaklarının şüpheliliği üzerinden, akademik tartışmalar artarak devam etmektedir. Medinet Habu tapınağının duvarlarında görülen resimlerde (*Lev.II Res.2*) Deniz halkları ile Mısırlılar arasındaki savaş betimlenmiş olmakla birlikte bu resimlerde betimlenen Deniz halkları üzerine bir çok yorum söz konusu olmakla birlikte www.arkeolog.org www.arkeolog.org, Deniz halklarının gemileri olarak tanımlanan ördek başlı gemilerin aynı zamanda Thomson'un örneklemediği şekliyle Ege havzasında M.Ö II.bin içerisinde kullanılan Akha gemilerinin bir benzeri olması, Lloyd'un ifade ettiği üzere Thera'da bir evin duvarında yer alan ve yaklaşık olarak M.Ö 1450 yıllarına atfedilen deniz çarpışması sahnesinde kullanılan askerlerin Mısır çizimlerinde görülen Deniz halklarına benziyor oluşu (*Lev.III Res.3*) Mısırlıların çizimlerdeki “ezberin” bir sonucu olabileceği aklı gelen ilk unsurdur. Ve bu bağlam içerisinde, çizimlerin güvenilirliği ve tarihsel belge niteliği kayıt düşülerek aktarılacak ve yorumlanmak zorundadır. Yine bu bağlam içerisinde Medinet Habu tapınağında III.Ramses zamanında aktarılan yazınsal kaynakların da, isim benzerliklerinden yola çıkılarak aktarılmaya ve konumlandırılmaya çalışılması sadece Deniz halklarının tanımlanmasında oluşacak bir speküle düzlemini değil aynı zamanda da yanlış lokalizasyonları beraberinde getirecektir. Aynı zamanda, *sadece* filolojik araştırmalar ekseninde ortaya konabilecek bir sonuç yaklaşımı, yıkımın arkeolojik bakış açısından da uzlaşmasına neden olabilecek güçtedir.

Medinet Habu tapınağının duvarında yer alan “Yabancılar adalarında gizlendiler.(...)Hattuşa Ülkesinin hiçbir krallığı onlara karşı koyamadı. Kode (=Kizzuvatnal), Kargamış, Arzawa, Alaşia yakılıp yıkıldı. Karargah

kurdular.(...)Amurra yakınında, insanların öldürdüler ve bu memleketi yerle bir ettiler. Ateş saçarak Mısır'a doğru geldiler” ampirik bilgisi, arkeolojik olarak yapılan kazılarda destek bulmakla birlikte, yine Mısır kaynaklarında belirtilen istilacı Deniz halklarının III.Ramses döneminde meydana gelen savaş sonrasında esir alınan halkların (*Lev. IV Res.4*) isimlerinin ve sayılarının net bir şekilde belirtilmesi, kanıtlanması mümkün olmayan bir bilgidir ve sadece tahminsel teorik varsayımlarla ifadelendirilmektedir. Mısırlılar tarafından esir alınan halkların sayıları, Sheklesher 222, Teresh 742, Akawasha [kimi uzmanların Ahhiyawa olarak nitelendirdiği halk] 2201' olarak verilmekle birlikte, Akawasha'nın (Ahhiyawa), verilen bilgiler özelinde en güçlü veya lider bir halk olduğu anlaşılmaktadır. Mieroop, yer isimleriyle Mısır metinlerinde adı geçen Deniz kavimlerinin adları arasında kurulan paralelliklerin birer spekülasyon olduğu üzerinde durmakta ve uzmana göre isim benzerliğinin dışında bu benzerlikleri maddi olarak kanıtlayan hiç bir materyalin olmaması üzerinde durulan muğlaklığın artmasına gerekçe sağlamaktadır. Örneğin, “Deniz halklarından Pelesetlerin M.Ö I.Binyıl başlarında Mısır'ın hemen kuzeyindeki kıyı bölgesinde yaşayan Filistiler oldukları pek çok kez belirtilmiştir. Ama ad benzerliği dışında bu hipotezi doğrulayacak hiç bir kanıt bulunmamaktadır.”- Bernal ise, Kitabı Mukaddes'te söz edilen “Filistî çömlüklerinin” Filistine bölgesine denk düşen coğrafyada üretilmiş olabileceklerinin üzerinde durarak, aynı bölge olabilme olasılığı üzerinde durmaktadır. Hornung , M.Ö XV.yy'dan itibaren Mısırlıların paralı asker olarak kullandıkları halkların da istila hareketinin yani Deniz halklarının içerisinde kendilerine yer bulduğundan bahsetmekte, bu halklar arasında, Şekeleş (daha sonra Sicilya'da görülürler), Luka (Likyalılar) ve Turşa (belki de Etrüskler) halklarının olduğu üzerinde durmaktadır. Gerek Mısır kaynaklarının içeriği gerekse lokalizasyon anlamında var olan problemler, Deniz halklarının geniş bir perspektiften algılanmasının nedeni olarak sunulmakta, bölgeler arasında kurulan istila politikası arkeolojik materyaller dahilinde anlam kazanmaktadır.

Deniz halklarının kaynağı ve hangi coğrafyalardan beslenerek güneye doğru yöneldikleri üzerinde durulduğu üzere tam olarak tanımlanamamaktadır. Hangi halklardan meydana geldikleri, uzun süren istila hareketliliği içerisinde hangi coğrafyalar üzerinde ikame ettikleri, dönemin oldukça önemli ve gelişmiş uygarlıklarını yıkabilecek silah ve araçlara nasıl sahip oldukları, istila hareketlerine nasıl ve hangi coğrafyalardan ilk olarak başladıkları ve özellikle Anadolu'da M.Ö I.bin içerisinde oluşan uygarlık kültürünün (Batı Anadolu'da ve kimi adalardaki Dor yerleşmeleri, Orta Anadolu'daki Phrygia yerleşimi vd.) sahiplerinin, gerçekten bu “barbar” kavimler olup olmadığı, akademik yayınlarda varlığını artarak sürdüren tartışmalardan sadece bazılarıdır. Yine bu tartışmalar içerisinde Myken uygarlığının yaratıcıları Akhların da bu istila politikası içerisinde olup olmadığı cevaplanamayan, cevaplandırıldığında ise farklı düzlemlerde oluşan açıklıkların ortaya çıkmasına neden olan bir unsur olarak karşılığını bulmaktadır. M.Ö 1200'lerde, Myken, Troia, Hitit kültürü sona ermiş" Ugarit kenti 1000 yıl kadar yerleşime kapalı kalacak olan bir yağma istilasına maruz kalmış, M.Ö 1185 yıllarında ise Fırat üzerinde yer alan Emar kenti yağmalanmış, M.Ö 1155'de Babil'de Kassit hanedanlığı sona ermiş ve M.Ö 1120 yıllarında Orta Elam dönemi kapanmıştır. Tüm bu olaylara neden olana sebepler arasında kuzeyden güneye doğru yönelen ve kimi uzmanlara göre “sadece daha iyi bir yaşam arzusu içinde olan insanlardan” oluşan, Deniz halklarının büyük bir etkisi olduğu genel olarak kabul edilen tarihsel bir dönüm noktasıdır. Deniz halklarının bir hareketlilik içerisinde kuzeyden güneye doğru yönelmelerinde uzmanların üzerinde durduğu önemli bir olasılık, “Balkan Yarımadasında Illyr ve Thrak kavimlerinin aralarındaki çalkantılardan doğmuş” olması unsurudur. Bu bağlam içerisinde

“M.Ö II.bin yılda Trakların işgali altında bulunan Balkan Yarımadası'nın güneybatı bölgelerine İlyrialıların girmesi üzerine yerlerinden oynatılan bazı Trak kabileleri en çok Frigler ya da Brigler Boğazlar üzerinden Anadolu'ya geçerek önce Troia'yı yıkmışlar ve Anadolu'nun batısında ve kuzeyinde oturan bazı savaşçı kavimlerin bunlara katılmasıyla Hitit Devletine saldırıp, ortadan kaldırmışlar ve yollarına devam ederek Suriye ve Filistin üzerinden Mısır kapılarına dayanmışlardır.”

Deniz halklarının genel bir hattının verilmeye çalışıldığı bu pasajın çizdiği ana unsur sadece yayılımın kuzeyden güneye, yani Balkanlardan ve Orta Avrupa'dan Hellas, Ege havzası ve Batı Anadolu'ya, buradan da doğuya (Orta Anadolu, Akdeniz ve özelde Kıbrıs) doğru olduğu savıdır (*Lev. V Res. 5*). Kuzey halklarının Balkanlardan ilk olarak Hellas'a mı yoksa boğazlar üzerinden Orta Anadolu'ya mı geldiği tam olarak bilinmemekle birlikte, arkeolojik materyaller kapsamında eş zamanlı olabileceği üzerinde durulmaktadır. Hala kimlikleri net olarak bilinmeyen, istila hareketini oluşturan halkların ticaret merkezlerini ve liman şehirlerini özellikle yıkma çabaları, merkezi otoriteyi zayıflatma çabalarının bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. İstila hareketinin oluşum aşamaları açısından kimi uzmanlar, içlerinde Dorların, Lukkaların, Akhaların, Phryglerin de bulunduğunu ifade ederek, Deniz halklarının ilk olarak kara ve denizden Doğu Akdeniz'e ilerlediklerini ancak Mısır iktidarının gücü karşısında geri çekilmek zorunda kalarak, Klengel'in de üzerinde durduğu üzere www.arkeolog.org Girit (Kaptara veya Kaphtor) adasını istila ettiklerini ve Akhaların egemenliğine son verilerek Kaptara adasını bir üst olarak kullandıklarını ifade etmektedir. Bu veri dahilinde, Dorların Girit adasının ele geçirmelerinin ardından Hellas'ta Akha kalelerinden biri niteliğinde olan Pylos'u ele geçirdikleri üzerinde durulan bir olasılıktır. Kuzey kavimlerinin güneye doğru yönelmeleri genel bir düşünce birliğini ifade etmekte ancak Dorların ilk olarak Girit'i daha sonra ise tekrar kuzeyde yer alan Pylos'u istila etmeleri, dönemin politik konjonktürü ve “teknik” olarak düşünüldüğünde pek olasılık dahilinde görünmemektedir.”

Tekin ise ifade edilen düşünceden farklı olarak Deniz halklarının içerisinde yer alan Dorlar'ın Girit'ten önce Peloponnesos'u istila ettikleri üzerinde durmaktadır. Brandau, ve Schickert ise, bu göç hareketinin ana kaynağı ve nedeni olarak, Anadolu'nun kıyıları (Ege ve Akdeniz) ve Adaları olduğu üzerinde durarak, istila hareketini coğrafik yer arayışına bağlamaktadırlar. Desti, Deniz halklarının büyük bir bölümünün Balkan kökenli halklar olduğu üzerinde durmakta ve yine aynı uzmana göre hem kara hem de deniz yollarını kullanarak doğuya yönelmiş olabilecekleri üzerinde durmaktadır. Mcqueen, Bernal ve Morris'e göreyse Deniz halklarının içerisinde bulunan Balkan halklarına ek olarak Ege ve Anadolu halklarının da bulunduğunu kesin bir şekilde ifade etmektedirler. Etkisini “Kuzeybatı İran, Kafkasya'dan, Hazar Denizi'nin batı kıyıları boyunca” da hissettiren istila hareketinin, Balkanlarda ve Orta Avrupa'da yaşanan ekonomik ve üretimsel darlık ile İlyr ve Thrak halklarının arasında yaşanan politik iktidar arayışından kaynaklandığını ifade edebilmek mümkün görünmektedir. Mısır kaynaklarında yer almayan, Phrygler (veya Brigler) ile Muşkiler'in de Deniz halklarının istila hareketliliği içerisinde yer almış olabilecekleri düşüncesi genel olarak kabul edilmekle birlikte, www.arkeolog.org Phrygler'in yerli bir Anadolu halkı olduğu üzerinde duran uzman görüşleri de bulunmaktadır.

İstilacların üzerinde durulan coğrafyalar içerisinde dönemin önemli iktidarlarını yenilgiye uğratmalarının nedeni olarak süreçsel ekonomik bir krizin varlığını uzmanların büyük bir kısmı, yukarıda da ifade edilmeye çalışıldığı üzere, kabul etmektedir. Bu veriden yola çıkıldığında, var olan uygarlıklara deniz halklarının saldırması ile içerisine girilen ekonomik kriz birbiriyle özel olarak bağlantılı bir durumu gösterir niteliktedir. Ancak bu veriye ek olarak, üretim ilişkilerinin ve ticaretin krizsel koşullar içerisinde kendisine varlık koşulu bulamamasının yarattığı bunalım ve içeriği, farklı alanlarda oluşacak olan kimi avantajlı unsurların ön plana çıkmasına neden olacaktır. Ancak bu avantaj sağlayan koşullar hiçbir zaman ana bir belirleyen konumunda değil sadece “kriz”in varlığı içerisinde araşsal olarak önsel olduğu da vurgulanmalıdır. Carr'ın tarihin oluşum zinciri içerisinde kategorik olarak üretimsel varlık alanının içerisinde bağdaşık olmayan hiçbir unsurun “krize” veya “kapanışa” neden olamayacağı üzerine inşa ettiği teorik ve tarihsel yaklaşımlar bu veri dahilinde bir anlama sahiptir. Kriz ve nüvelerinin varlığını yine bu veri dahilinde M.Ö II.bin sonlarından itibaren görülmeye başlayan unsurlar içerisinde izleyebilmek mümkün olduğu gibi özellikle, bu dönem uygarlıklarının yaşam alanlarının içerisinde ortaya çıkan ekonomik düzlemdeki daralma ve üretimsel geri düşüş uzmanların da üzerinde durduğu üzere ampirik olarak ispatlanabilmektedir. Bu bağlam içerisinde, Childe'nın, Bedford'un, Desti'nin ve Özçelik'in üzerinde durduğu şekliyle istilacların demir silah kullanmaları, tunç silahlar kullanan uygar dünya karşısında “özel” bir avantaj sağlamış olmalıdır.” Ancak bu konuda Breasted, Deniz halklarının “bronzdan yapılmış kılıçlar ve diğer savaş silahları kullandıklarını, ancak henüz demir teknolojisine ulaşmadıklarını” ifade edmektedir. Childe, barbarların M.Ö II.Binin sonunda gerçekleştirdikleri akınlarda kullandıkları silahların kullanımını paralı askerlik olarak konumlandıkları uygar orduların içinde öğrendiklerini ifade edmektedir. Ve yine aynı uzmana göre öğrendikleri bu savaş teknik ve araçları Hitit ve Akha başta olmak üzere uygar dünyanın sonunu hazırlayan başat etkenlerden biri olarak konumlandırılır. M.Ö XIII.yy'ın sonunda ve M.Ö XII.yy'ın başında meydana gelen tahribatın Doğu Akdeniz ve Anadolu'daki Geç Tunç Çağı merkezlerinin çöküşüyle aşağı yukarı eşzamanlı olması, Libya'da Akdeniz'de ve Asya'da arkeolojik olarak kısıtlı olmakla birlikte, kimi varsayımların oluşmasına yönelik materyallerin bulunması, istila hareketinin derinliğini ve kapsamını açıklar niteliktedir. Barbar kavimlerin saldırılarının sonucunda oluşan yayılım kanalları içerisinde artık geriye dönüş mümkün olmadığı gibi, oluşacak olan politik iktidarların güç dağılımını belirlemek artık Mısır'ın elinde olmayacaktır.

II.A.1 EGE GÖÇLERİNİN YUNANİSTAN'DA OLUŞUMU VE DEĞİŞEN GÜÇ DENGELERİ

M.Ö II.binin özellikle II.yarısı içerisinde var olan güç dengeleri kapsamında Batı coğrafyasında temsil edilen en önemli iktidar Akha uygarlığıdır.” Yine M.Ö II.bin içerisinde, Minos uygarlığının merkezi olan Girit adasında ne zaman

kolonizasyon merkezli bir politika içerisinde girdiği, Hitit metinlerinde adı geçen Ahhiyawa'nın üzerinde durulan Akhalar olup olmadığı, yayılım alanları, M.Ö II.binin ticaret kapasitesi" ve kolonizasyon anlamında sınırlarının derecesi ve varlığı ile Anadolu'nun batı ve güney kıyılarındaki kolonizasyonun sınırları (*Lev. VI Res. 6*) günümüz akademik yayınlarında özel bir edinimle tartışılmakta, ve bu tartışmalar özelinde özgün teorik ve arkeolojik yaklaşımların varlığında ayrılıklar yaşanmaktadır. Ancak Akha uygarlığının dönemin ticaret haritasında oldukça önemli bir yer işgal ettiği (*Lev.VII Res.7*), gerek arkeolojik materyallerden gerekse yazılı kaynaklardan net olarak saptanabilmekte, ancak belirtildiği üzere bu saptamanın sınır ve dereceleri kesin olarak bilinmemektedir.

Akha uygarlığına hangi halk veya halklar tarafından son verildiği, oluşan istila hareketi içerisinde Akhaların olup olmadığı eğer gerçekten, kimi uzmanların üzerinde durduğu şekliyle bu halklar içerisinde Akha uygarlığı da varsa aralarında oluşan "hukuk" modeli üzerinden neden Hellas'ta ve Girit'te var olan Akha yerleşimlerinin yağmalandığı, eğer ilk olarak Akha yerleşimleri yağmalanmış daha sonra bir "ittifak" oluşmuş ise, bu oluşum sürecinin aşamalarını net olarak tanımlayacak bir model henüz geliştirilmemiştir. Bu konuda yaygın olarak üzerinde durulan ana model, Richter'in üzerinde durduğu üzere "Tunç Çağın sonlarına doğru Akha kralları kendi yönlerinden egemenliklerini yitirmişlerdir. Miken ve birçok başka kale yakılmış yıkılmıştır. Bu yıkımı etkin kılanların en azından bir bölümünün, kuzeyden sokulan Dor halkları olduğunu söylenebilir." Yine Tekin'in üzerinde durduğu şekliyle, "Akhaların yarattığı Myken uygarlığı Hellas'ın kuzeyinden gelen Dorlar tarafından M.Ö 1200/1150 yıllarında yıkılmıştır" saptaması bu gün akademik dünyada genel kabul gören bir yaklaşımın ürünü olarak konumlanmaktadır.

Akha uygarlığının Dorlar tarafından yağmalanan kent devletleri özelinde son bulması ve başlayan yeni dönemin kronolojisi ilk olarak Richter ve Carpenter tarafından teorileştirilirken ikinci teori ise; Cook ve Kranz tarafından formüle edilmiştir. Dönem kronolojisi oluşturmada ise her zaman için M.Ö 1200 sınır olmak kaydıyla Karanlık dönem olarak adlandırılmıştır. Karanlık dönemin oluşum aşaması ise İplikçioğlu'nun üzerinde durduğu şekliyle Ege göçleri içerisinde bir halk olan Dorların M.Ö 1200-1100 yılları arasında Akha yerleşimlerine yaptığı göç ve istila özelinde konumlandırılmaktadır. Dorlar ilk olarak bir süreliğine Doris (Hellas'ın kuzeyinde bir bölge) bölgesinde yerleştikten sonra; Peloponnesos, Girit, Anadolu'nun güneybatı kıyıları ve bu kıyıların önündeki adalara yerleşmişlerdir. İplikçioğlu Dorların izlediği rotayı; "deniz yoluyla Girit ve Güneybatı Anadolu'ya, karayolundan ise Peloponnesos yarımadası" olarak tanımlar. Eratosthenes Dorların Peloponnesos'u istila etmelerinin tarihi olarak M.Ö 1104 yılını önerirken, M.Ö 1044 tarihini ise İon'ların Batı Anadolu'ya yaptıkları göç olarak aktarmaktadır.' Dorların istilasını Akha sisteminin özel konumuna dayalı saray sisteminin direkt olarak dağılmasıyla sona ermiş yaratılan uygarlık seviyesinin yok olmasının ana sebebi olmuştur. Dunbain, Dorları Ege göçleri kapsamında Hellas coğrafyası içerisindeki son istilacı halklar olarak belirlemekte Freeman ise, Dorların bu son istila hareketinin pek çok efsaneye kaynaklık ettiği üzerinde durmaktadır." Bernal, Dorların Yuanistan'ın kuzeybatı bölgelerinden güneye indikleri üzerinde durmakta ve Dor göçlerinin antik dönemde daha çok "Heraklesoğullarının Dönüşü" olarak nitelendirildiğini ifade etmektedir." Akhaların Dorlar karşısındaki savaş konjonktüründe yenilmeleri, Deniz halkları karşısında yenilen diğer uygarlıklarla aynı nedene, Kuzey Avrupa kavmi Dorların demir silah kullanırken Akhaların ise tunç silah kullanmalarına dayandırılmaktadır." Latacz'a göre Akha şehir devletlerinin, M.Ö XII.yy'da mükemmel bir ordu yapılanmasına, deniz kuvvetlerine ve savunma araçlarına sahip olmalarına karşın" Deniz kavimlerine neden yenildikleri açıklanamamaktadır. Ve Latacz bir tür iç ayaklanmanın veya askeri bir hareket sonucu düşülen zayıflık unsurlarının, bu yenilginin gerçekleşme nedenleri

olabileceği üzerinde durmaktadır. Morris ise, Akhların Balkanlardan gelecek olan istila hareketini daha önceden bildiklerini ve özellikle “Myken, Tirnys ve Atina'da surların ve diğer savunma sistemlerinin yıkım olmadan önce sağlaştırmış” olmasının ortaya konan varsayımın gerekçesi olabileceği üzerinde durmaktadır.”

Günümüzde Troia'nın Ege göçleri somutluğunda yıkıldığı, ancak Ege göçleri içerisinde hangi halkların baş aktör olarak yer aldığı tam olarak bilinmemektedir. İlk olarak Blegen'in üzerinde durduğu, Troia'nın Akhalar tarafından yıkılmış olabileceği tezi günümüz arkeoloji dünyasında geçerliliğini yitirmiş olmakla birlikte, Akurgal bunun nedeni; “M.Ö 1240 sıralarında Akhalar yayılıma güçlerini ve Akdeniz'deki ticaret girişimlerini yitirmiş bulunuyorlardı. Bu tarihlerde İlion'a değin uzanan büyük bir savaş hareketi gerçekleştirmeleri olanaksızdı” tespitiyle açıklar.” Ve yine “Troia VII a'nın yıkılmasından sonra kurulan Troia VII b kentinde Myken seramiği çoğalacağına azalmıştır. Daha da ilginç bir olgu ise, bu yapı katında kazıcıların 'Coarse Ware' dedikleri elle yapılmış ilkel bir seramik türünün ortaya çıkmış olmasıdır.” “Coarse Ware” olarak adlandırılan ilkel seramiğin önemi ise Hellas'ın; Korakion, Lefkandi, Parati, Atina ve Myken yerleşimlerinde de bu seramik türüne rastlanmış olmasıdır. “Coarse Ware” adlı seramik türünün Jalkotzy tarafından yapılan araştırmada aynı tarz ve stilde olması, Hellas'ta Akha uygarlığının ve Troia'nın (VII b ve b1), Güneydoğu Avrupa kavminin bir istilas sonucu yıkıldığını, ampirik ve arkeolojik olarak tanıtılabilir niteliktedir. Troia VII b2 katında ise yine Güneydoğu Avrupa kökenli “Buccelseramiğin” bulunması” Kuzey kavimlerinin varlık koşulunun bir süreç boyunca burada yer aldığını göstermektedir.

Akhaların Ege göçleri kapsamında oluşan istila hareketinin içerisinde yer alıp almadığı, tam olarak bilinmemekle birlikte uzmanların üzerinde durduğu bir ihtimal olarak varlığını sürdürmektedir. Ancak yine uzmanların bir bölümü, Akhaların bu istila hareketliliği içerisinde yerini net olarak saptamaktadırlar. Bu bağlam içerisinde III.Ramses'in Deniz halkları için, “kendi adalarında bir tertip kurdular” şeklindeki tespiti Ege adalarını, Sicilya ve hatta Sardinya adasını akla getirmekte, Barnett bu olasılığı gündemine alarak, Deniz halklarının olasılıkla Mopsos liderliğinde, Zangger ise yine Mopsos'la ilişkili olmakla birlikte Troia liderliğinde birleşen Batı Anadolu halklarının büyük bir kısmını oluşturduğu üzerinde durmaktadırlar.www.arkelog.org “Mopsos” ismi arkeoloji literatüründe gerek gerçek bir isim gerekse de mitolojik bir kahraman olarak yer bulmaktadır. Mopsos, Troia savaşına katılmış bir kahraman olarak nitelenmekle birlikte, yine Mopos'un Kolophon'da bir prens olduğu ve Akhaların yazısı olan Linear B'de Mo-qo-so biçiminde karşılığını bulması, daha sonra Lydia geleneği içerisinde de “Moxus” şeklinde geçmesi ismin bir dönem boyunca varlığını çeşitli şekillerde sürdürmesinin kanıtı olarak sunulmaktadır. Ve yine kimi uzmanlara göre “Mopsos” ve ona bağlı olan Danuna (=Denyen) Ege göçleri öncesinde ve sırasında yerleşik bir halk olmaktan çok devamlı olarak hareket halinde olan bir halk olarak konumlandırılmakta ve ifade edilmektedir.www.arkelog.org Yine Lloyd ise “Mopsos” ismiyle ilişkili olarak, Hititçe de adı geçen “Mukuşuş” kelimesiyle özdeşleştirildiği üzerinde durmakta ve M.Ö I.bin içerisinde özellikle M.Ö VIII.yy'da Helen ordularının bir komutanı olarak nitelendirilerek, “Helen destanlarında tarihi kişiliği kanıtlanmış ilk kişi olarak” yer edindiği üzerinde durmaktadır. Yine anlatılan Helen efsanelerinde “Mopsos”un liderliğinde Anadolu ve Kıbrıs yoluyla Levant bölgesine yapılan seferler anlatılmaktadır.

Efsaneler dışında Akhaların Ege göçlerinin içerisinde yer alan bir halk olduğunu ifade eden”, Özdöl'e göre, Doğu Akdeniz'deki ülkeleri karışıklık içine iten deniz kavimleri arasında Akhlarda yer almaktadır. Yine Thomsan'a göre, Ege göçlerinin en önemli güçlerinden biri de Akhalardır. Özkaya ise, Balkanlardan gelen kavimlerin bazılarının “yerleşik halklarla birleşerek” Doğu Akdeniz'e yönelmiş olabilecekleri üzerinde durarak aynı zamanda Akhalarında bu istila hareketliliği içerisinde olabileceklerine açık bir kapı bırakmaktadır. Aktüre, Akhaların Girit adası merkez olmakla birlikte istila hareketinin önemli bir öznesi konumunda yer aldığını ifade etmektedir. Landau'da kargaşa

döneminde Akhaların çeşitli bölgelerde görülmüş olabileceği üzerinde durmakta ve Kıbrıs'a da gelmiş olabileceklerini kaydetmektedir. Zangger ise, Hellas coğrafyasında oluşan kuraklığın Akhaların bu istila hareketliliği içerisine girmesi için bir neden olarak görmektedir.www.arkeolog.org William ise, net bir fikir ileri sürmemekle birlikte Akhaların Ege göçleri kapsamında bu hareketliliğe dahil olmasının olabirliği üzerinde durmaktadır. Akhalarında içerisinde yer aldığı dönemin yerleşik halklarının Deniz halklarına katılmasının nedenlerini, Mieroop'un farklı bir bağlamda kullandığı “arkeolojik hayaletler” kurgusuna dahil olmadan açıklayabilmek mümkün müdür? Bu bağlamda kimi varsayımlarda bulunabilmek mümkün görünmekte, ancak üzerinde durulan varsayımların da kesin bir düzlem içerisinde yer almadığı özellikle vurgulanmak zorundadır. İlk olarak, Deniz halklarının bölge coğrafyasını bildiğini gösteren yıkım ve istila pratiği bölgede yer alan (Hellas, Batı Anadolu, Adalar ve Orta Anadolu [Kaşkaların Hititlerin yıkılmasının baş aktörü gösterilmesi tarzında]) yerleşik bir halkın varlığına işaret etmektedir. İkinci olarak, Lloyd'un üzerinde durduğu Ege havzasında yer alan insanlarla Deniz halkları arasında yer alan insanlar arasında kurulan benzerlikler ve Thomson'un üzerinde durduğu Ege gemileri ile Deniz halklarının kullandıkları gemilerin önemli benzerliği istila hareketi içerisindeki Akhaların varlığının somut bir durumu olarak değerlendirilebilir. Üçüncü olarak, III.Ramses'in “kendi adaları” olarak nitelerdiği unsur Ege Adalarını ve burada yaşayan Akhaları akla getirmektedir. Yine “Mısırlı bir kronoloji bilgisinin bu olay konusundaki [kavimler hareketliliği sonucu oluşan karışıklık içerisindeki Batı coğrafyası için] yorumu; 'Adalar ayaklanmış ve birbirleriyle uyuşmazlığa düşmüşlerdi’” şeklinde olması bir diğer Akhaları işaret eden yaklaşım olarak yorumlanabilir. Dördüncü bir etken olarak ise, Latacz'ın üzerinde durduğu tarzda Dorların Hellas'ta Attika bölgesinde yer alan Atina'ya hiç bir biçimde girmemiş olmaları anlaşılmalı bir “yıkım politikasının” izleri olarak düşünülebilir mi? Akha kültürünü yok eden genelde Deniz halkları özelde ise bu halkların içerisinde bir bölük olarak yer alan Dorlarla Akhaların ittifakını düşünmek (sistemize edilmiş bir ittifak) ve bu ittifakın hukuki maddelerini varsayımsal bir şekilde konumlandırmak oldukça spekülasyona açık bir düzlemde kendisine yer bulacak, ancak Akha kolları olarak adlandırılan kavimlerin, tıpkı Hititlerin “Geç Hitit Beylikleri” adı altında M.Ö I.binde Tabal, Kummuh, Gurgum, Que, Hilakku, Zincirli, Kargamış ve Hattina'da ortaya çıkması gibi Attika, Euboia, Khalkidike, Ege Adaları ve Batı Anadolu kıyılarının orta bölümünde varlıklarını sürdürmesini ve varlıklarının gerekçelerini açıklayabilmek doğal bir sürecin sonucu olarak açıklanamayacağı da belirgin bir düzlemde yer almaktadır. Yine Akhaların istilacı Dorlardan coğrafyayı daha iyi bildiğini ve dolayısıyla saklanmakta zorluk çekmediklerini bir kanıt olarak ileri süren Latacz Akhaların Hellas'tan istila süresince hiçbir zaman tam olarak çekilmedikleri üzerinde durmaktadır. Desti ise istila süresince Akhaların, büyük bir bölümünün Libya'ya, diğer bir kısmının ise Fenike ve Kenan kıyılarına yönediklerinden bahsetmektedir. Kimi uzmanlar ise, oldukça farklı bir tarzda, Akha uygarlığının çöküşü olarak M.Ö IX.yy'ı işaret etmekte Helen kentlerinin kurulumunu ise M.Ö VIII.yy olarak saptamaktadır.www.arkeolog.org

Akhaların bu istila hareketi içerisinde yer almış olabilecekleri ne kadar mümkünse yine bu istila hareketine dahil olmadan, direkt olarak M.Ö I.binde ifade edilen, yerleşim yerlerine göç etmiş olabilecekleri de ihtimal içerisindedir. Arkeolojik kanıtlar Bedford'un üzerinde durduğu şekliyle doyurucu va kanıtlayıcı tarzda ortaya çıkmadıkça “karanlık” devam edecektir. William'ın “bu uygarlık kendisinden çok daha kötü bir durumda olan barbarlar tarafından yıkıldı ancak hiçbir zaman Akhaların düşü kaybolmadı” şeklinde yaptığı tespit, Helen Rönesansı olarak nitelenen M.Ö IX. ve VIII.yy özelinde kendisini gösterecektir.

Levant bölgesinin içlerini fazla etkilememiş olan ve özellikle Doğu Akdeniz'in sahil bölgelerinde etkin bir rol oynadığı görülen deniz kavimleri hareketliliğinin Mieroop'un özellikle üzerinde durduğu üzere Deniz Kavimlerinin

izledikleri rota üzerinde “seçici yıkım modeli” olarak adlandırdığı bir yol izlemeleri ilgi çekicidir. Bu anlamda Sidon ve Byblos gibi liman kentlerine dokunulmamış oluşu ve Aşkelon ile Hazor kentlerinin yıkılması dikkatle kayıt altına alınmalıdır. Zingger'de Mireoop'un yaklaşımının içerisinde yer almakla birlikte, halkın oturduğu alanların zarar verilmeden bırakıldığını, kırsal alanlara ise hemen hiç zarar verilmeden aristokratik yönetim merkezlerini kontrol altına almayı amaçladıkları çok açık olarak arkeolojik kazılardan kanıtlanmaktadır.www.arkeolog.org Ve bir çok uzmanın ifade ettiği üzere, arkeolojik ve yazılı belgeler ortaya çıkmadıkça dillerin ortadan kalkarak uygarlık alanlarının yerlerini köy gruplarına bırakmasının nedenleri bir “sır içerisindeki en dramatik olaylardan biri” olarak varlığını korumaya devam edecektir. Ünal'ın üzerinde durduğu üzere“M.Ö II. ve I.Binler Anadolu'su tarihi coğrafyası hala karanlıktır” ve yine bu karanlığın aydınlatılmasında özel olarak arkeolojik materyallerin varlığına özel olarak ihtiyaç vardır.

II.A.2 KARANLIK DÖNEMİN TOPLUMSAL BAĞLAMDA AÇILIM VE İÇERİĞİ

Ege Göçlerinin başlama nedenlerinde olduğu gibi, yarattığı sonuçlar anlamında da kesin olarak ifade edilmesi mümkün olan bir bütünselliğe sahip değiliz. Ege Göçlerinin ardından özelde Hellas genelde ise Ege Havzasında, Batı ve Orta Anadolu ile Akdeniz coğrafyasında yaşanan bir yıkımın varlığını sistematik olarak izleyebilmek mümkündür, ancak üzerinde durulan sistematize yıkım pratiğinin özellikle erken dönem arkeoloji çalışmalarından itibaren üzerinde durulduğu tarzda kesin olarak belirlenmiş ve saptanmış bir kronolojik sınırlama içerisinde varlık bulan ve Karanlık dönem olarak adlandırılan evreden, günümüz buluntu ve yaklaşımları özelinde bahsedebilmek tartışmalı ve kesin olmayan bir hatta kendisine yer bulmaktadır.

Ege Göçleri sonrasında Hellas'ta, Anadolu'da ve Suriye'de yaşanan yıkımın yarattığı sonuçlar ve ortaya çıkan politik tablonun Karanlık bir dönem olarak adlandırılmasında uzmanlar arasında çizilen bir “kriterler” toplamından bahsedebilmek mümkündür. Özellikle, bu döneme ilişkin olarak Akurgal'ın sistematize ettiği tablonun, günümüz akademik yayınlarında özel olarak sorgulanması kaydedilmesi gereken önemli bir unsur niteliğindedir. Akurgal ilk olarak, Batı ve Orta Anadolu'da Karanlık dönemin 450 yıl kadar sürdüğünü ancak daha sonraki yayınlarında bu tarihi Orta Anadolu'da 400, Batı Anadolu'da ise bölgeye göre değişmekle birlikte 200 ve 400 yıl devam ettiği üzerinde durarak değiştirmiştir." Akurgal, Batı Anadolu'da özel olarak Troia'da Karanlık dönemin 350 yıl kadar sürdüğü üzerinde durmaktadır.' Yine aynı uzman, Anadolu'nun güney kesimlerinde bu dönemin 400 yıl kadar varlığını koruduğuna dikkat çekmiş, Suriye'de ise yine yerine göre değişmekle birlikte bu tarihin 100 ve 300 yılları arasında değişen bir kronoloji içerisine yerleştirmiştir. Akurgal, Hellas anakarasında ise günümüz akademik yayınlarında tam olarak reddedilmekle birlikte bu dönemin yaklaşık olarak 400 yıl kadar sürdüğü üzerinde durmaktadır. Dunbain ise yine Akurgal gibi Hellas'ta Karanlık dönemin uzun bir süre yaşandığı üzerinde durmakta, ancak kesin bir kronolojik sınırlama önermemektedir. Latacz ise yaşanan Karanlık dönemin, M.Ö XI. ve M.Ö X.yy'larla birlikte aşılmaya başladığı üzerinde durmakta ve bu dönemlere ilişkin olarak ampirik kanıtlar ileri sürmektedir. Morris ise kent-devletlerinde oluşan sistematik gerilemeyi kriter olarak Karanlık dönemin M.Ö 1100-750 yılları arasında yaşandığına dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Özçelik ise, Hellas'ın Karanlık dönem olarak adlandırılan evreyi M.Ö XII.yy ile VIII.yy arasında yaşadığını ifade etmekte, Childe ve Cramer ise M.Ö 1000'lerle birlikte Akdeniz dünyasında tekrar bir canlanmanın olduğu üzerinde durarak, Karanlık dönemin 200 yıl kadar sürdüğünü ifade etmektedir. Ancak, Karanlık dönemi Hellas coğrafyasında 200 ile 400 yılları arasına yerleştiren uzmanların, üzerinde durduğu ana nokta; bu dönem içerisinde üretimin ve kent yapılarının oluşmadığı değil ancak yazının ve uluslararası ticaret bağlantılarının tam anlamıyla (ve özellikle) oturmadığı verisidir.

Karanlık dönemin nasıl bir dönem olduğu ve üzerinde durulan ismin hangi bağlamlar içerisinde kullanıldığı tespit edilmesi gereken bir analizin ardından ortaya konmak zorundadır. Akurgal'ın özellikle üzerinde durduğu üzere sistematik olarak saptanmış ve belirli kronolojik evreler içerisinde yerleştirebileceğimiz bir dönemden bahsedebilmek özellikle günümüzde ortaya çıkarılan materyaller özelinde mümkün olmayan bir yaklaşımdır. Ancak, M.Ö XIII.yy'ın sonunda ve M.Ö XII.yy'ın başında meydana gelen Ege göçlerinin var olan devletlerin gelişmiş uygarlık seviyelerine son vererek yeni bir toplumsal formasyon meydana getirmediğini de söyleyebilmek yine arkeolojik materyallerin varlığında mümkün değildir. Bu bağlam içerisinde, Akurgal'ın üzerinde durduğu Karanlık dönem saptaması işaret edilen düzlem içerisinde ve değişimin varlığında anlam kazanmaktadır. Akurgal, Karanlık dönem içerisinde “sessiz” ve insanların hiçbir üretimsel faaliyetinin olmadığını söylememekte ancak bu dönemde yazının ve diğer üretimsel faaliyetlerin kullanılmamasından kaynaklanan bir “gerileme” dönemine girildiğini ve özellikle “zengin ve ekonomik olarak gelişmiş iktidarların yerini küçük ölçekli göçebelerin almaya” başladığını kaydederek, dönemler arası bir analogi yapmaktadır. Yapılan analoginin birinci dereceden kaynağı ise, Ege Göçlerinin birbirinden ayırdığı uygarlıkların alanı ile sonrasında oluşan köy topluluklarının varlığında somutlanmaktadır. Gezgin'de Akurgal'a katılarak bu dönem içerisinde “grupların tarımsal kaynaklarla geçimlerini sağlamakta” olduğu üzerinde durmaktadır. İplikçioğlu ise, Karanlık dönem içerisinde, köy tarzi üretim biçimlerinin özellikle belirginlik kazandığı üzerinde durarak dönem konjonktüründe üretimsel farklılığın düşen seviyesine dikkat çekmektedir. Landau, Balkanlardan gelen halkların şiddetli sömürge çabalarının uygar yerleşimlerin kaybolmasına yol açtığını ve yerel köy yerleşimlerinin zorunlu olarak kurulmaya başladığını ifade etmekte Latacz ise, M.Ö 1200'lerle birlikte oluşan saray sistemine dayalı açık ekonominin tam anlamıyla çöktüğü üzerinde durarak ekonomik bir gerilemenin varlığına işaret etmektedir.

Akurgal kimi uzmanların üzerinde durduğu şekliyle bu dönemde (Orta Anadolu'yu) “400 yıl boş bırakılmış” bir dönem olarak işaret etmemekte, ancak kapalı bir ekonominin varlığında somutlanan üretimin sınırlı olduğu ve özellikle artık değer üretilmediği bir evre olarak varlığını sürdürdüğünü, tarımsal üretimin yine bu dönemde de (buğday ve arpa tarımı ile şarap üretimi) olduğunu ve özellikle Batı Anadolu'da bölgesel olmak kaydıyla, hayvancılık ile balıkçılığın ekonominin başat unsurları olduğunu kaydetmektedir. Akurgal'ın özellikle, “uygarlık özellikle yazma ve okuma, zenginlerin ve soyluların tekelindeydi, halk ise uygarlıktan yoksundu” önermesinden “boş bırakılan” bir coğrafya tanımlamasını çıkarabilmek mümkün değildir. Gerek Anadolu'da gerekse Hellas'ta yazının M.Ö VIII.yy'a kadar ortaya çıkmadığı düşünüldüğünde, Akurgal'ın üretimsel faaliyetlerin' kısıtlandığına dair vurgusu yerinde bir saptama olarak görünmektedir.” Bu bağlam içerisinde, Akurgal'ın “sınırlanmış bir alan” içerisinde yerleştirdiği Karanlık dönemin varlığını bu sistematik kesinlik içerisinde aramak günümüz arkeolojik yaklaşımları özelinde ne kadar mümkün değilse, yine Ege Göçlerinin varlığında özel bir değişimin unsur ve özelliklerini reddetmek, üzerinde durulan unsurların gerekçeleri dahilinde mümkün değildir. Günümüzde Karanlık dönemin 20.yy'ın başında olduğu tarzda, hiç bir üretimsel faaliyetin olmadığı şeklinde konumlandırmak gerekçeleri oldukça zayıf olabilecek bir düzlemde kendisine yer bulacaktır. Karanlık dönem olarak saptanan evre içerisinde arkeolojik olarak ortaya konan yeni materyaller bu dönemin düşünüldüğü üzere, Karanlık bir dönem olarak yaşanmadığını ortaya koymakta, ancak yine ortaya konan materyaller, M.Ö XII.yy öncesinde var olan uygarlık seviyesinin de çok altında bir evre olduğunu ampirik olarak kanıtlamaktadır. Bu bağlam içerisinde, Karanlık dönem olarak adlandırılan evre günümüzde yapısal bir tarih anlayışının öbeklerini

oluşturabileceğimiz bir düzleme kapalıdır. Ancak buna ek olarak, son yıllarda giderek artan yeni metaryaller ışığında üzerinde durulan evrenin dönemler arası bir analogisini ve açılımını yapabilmek mümkün görünmektedir. Bedford, gerek Karanlık dönem içerisinde gerekse Karanlık döneme neden olan aşamalar içerisinde, dönemin emperyal kanallarının kısa bir süre de olsa bir tıkanma içerisine girdiğini ifade etmekte Joffe ise, Karanlık dönemin her ne kadar küçük ölçekli bir ticaret alanının varlığını zorunlu kılsa da bu dönemin oldukça kısa sürdüğünü ancak, Güneyde M.Ö 1200-1100 yılları arasında ve daha sonra M.Ö 1000-700 yılları arasında yaşanan evrenin neden ve sonuçlarının oldukça tartışmalı olduğu üzerinde durmaktadır.

Fransız Dornseiff'in Karanlık dönem içerisinde yaptığı araştırmalar Burkert'in da üzerinde durduğu üzere yeni bir yapısal anlayışın ilk izlenimlerinden biri olarak nitelenmektedir. Karanlık dönemin içerisinde olduğu toplumsal formasyon, Germenlerin Avrupa Ortaçağında Batı Roma iktidarını yıkmaları sonrası oluşan toplumsal formasyonda olduğu gibi uygarlığın ilerlemeciliğine yapılmış bir kesinti olarak kaydedilmektedir. Tarihsel olarak yapılan analogik belirleme ve benzerlikler bu bağlam içerisinde bu dönemin "Helenlerin Ortaçağı" olarak kaydedilmesine neden olmuştur. Tarihselin varlık koşulu içerisinde, Karanlık dönemin "Karanlık" bir sistematizasyon içerisinde oluşmadığı veya yeni buluntular dahilinde bu dönemin farklı coğrafyalar içerisinde oluşan iktidar veya küçük ölçekli üretim sektörünün ilişkili bir bütünlük içerisinde varlık bulduğunu söyleyebilmek veya bu sistematizasyonun üzerinde durmak mümkün görünmektedir. Karanlık döneme ilişkin olarak akademik yayınlarda "ezberlerin bozulduğu" bir analizin artık yaygın bir eğilimin başat bir unsuru olması açık olarak saptanabilen bir yaklaşım olarak konumlanmakta, ancak altı çizilerek belirtilen ana nokta ise yine bu evre içerisinde gerek üretimsel fonksiyonların gerekse sanatsal unsurların yayılım ve gerçekleşmesinde M.Ö XII.yy öncesinin çok gerisinde bir evre olarak karşımıza çıktığı analizidir. Karanlık dönemin toplumsal bağlamda açılım ve içeriği üzerinde durulmaya çalışıldığı üzere iki ana unsur özelinden tanımlanmak ve bir analizin konusu olmak durumundadır. Burada üzerinde durulan açılım kanalları ise, arkeolojik kazılardan elde edilen maddi kalıntılar ve bu maddi kalıntılar özelinde formasyona yayılan arkeolojik tarih biliminin zorunluluk kavramının dahilinde şekillenmektedir. İlk olarak, yaşanan ve ampirik olarak saptanan yıkımın ilk elden hiçbir zamansal daralma olmadan aşılmasının (teknik ve üretim açısından) mümkün olmadığıdır. İkinci olarak ise yaşanan yıkımın varlık gerekçelerinin, oluşan yeni iktidar alanları içerisinde bir anlama sahip olması gerektiğidir.'

Karanlık dönemde oluşan genel sosyolojik tablonun unsur ve kategorilerini var olan materyaller dahilinde açıklayabilmek mümkün görünmektedir.

1. Yaşanan yıkımın ardından, halklar çok özel bir üretimsel alana kanalize olmamakla birlikte küçük köy toplulukları halinde yaşamışlar ve üretim anlamında kısa bir süre de olsa hiçbir artık değere yönelmemişlerdir. Köy toplulukları şeklinde örgütlenen grupların diğer gruplarla ilişkisi de bu bağlam içerisinde kısıtlayıcı bir düzlemde kendisine yer bulmuştur. Megarona dayalı olarak yaşam bulan toplumsal formasyon ve unsurlarının bu bağlam içerisinde, "kapalı bir ekonomi"nin düzleminde oluştuğunu ifade edebilmek mümkün görünmektedir.
2. Deniz aşırı ticaretin ve dolayısıyla değişiminde bir tür üretim olduğu düşünüldüğünde Karanlık dönemin farklı alanlarda yer alan üretim düzleminin yitimine neden olduğunu söyleyebilmek mümkündür.
3. Üretim açısından ortaya çıkan küçük ölçekli yapılanma ve yaşanan daralmanın farklı bir tarzda ortaya çıkan bir iktidar gücünün varlığını işaret edebilmek mümkündür. Bu dönem içerisinde oluşan iktidar yapılanmasının ilk olarak krallıklardan meydana gelmesi ve yönetim araçlarında tek söz sahibinin krallar olması, direkt olarak

kapalı bir ekonominin varlığında somutlanmaktadır.' Ancak zamanla, kralların yanında aristokrat sınıfın da özel bir konum içerisinde kendisini oluşturarak iktidar içerisinde varlık bulması, kapalı ekonominin açılarak ticaret ve üretimin yaygınlaşmasının bir sonucu olarak belirmektedir.

4. Yazının ortadan kaybolmasının ardından, M.Ö XII.yy öncesinde var olan saray sistemine dayalı ekonomik yapının ortadan kalktığı genel olarak kabul gören bir yaklaşım olarak somutlanmaktadır.
5. Gerek Hellas'ta gerekse Anadolu'nun tamamına yakında ve Akdeniz coğrafyasında üretim alanından kültürel sanat alanına kadar halkların farklılaşmasını gösteren ampirik kanıtlar bulunmakta, bu kanıtlar aynı zamanda Ege göçleri olarak adlandırılan güneyden kuzeye yönelen halkların sadece istila özelinde değil aynı zamanda da yerleşik bir politika izlediklerinin açık kanıtı olarak sunulmaktadır.
6. Bu dönemle birlikte Doğu coğrafyası içerisinde Asur, Akdeniz coğrafyasında ise Fenikeliler var olan boşluktan yararlanarak yayılım ve üretim faaliyetlerini özel olarak ilerleten iki iktidar gücü olarak karşımıza çıkmaktadır. Parker'ın üzerinde durduğu üzere, Asur iktidarı M.Ö 1100-600 yıllarında özel bir politik güç haline gelirken yine Karanlık dönemin kaos ortamından ilk çıkan iktidar Mieroop'un ifade ettiği üzere Asur'dur.' Asur iktidarının özellikle tarımsal merkezli sömürgelemlerini kurumsal bir alan içerisinde yönettikleri bilinmektedir. Asur imparatorluğunun yayılım bölgelerinde tampon bölgeler bulunmakla birlikte, bu tampon bölgeler eyaletlerini ve var olan düşmanların ayrılmasında özel bir yer teşkil etmektedir. Ve imparatorluğun kontrol alanı Asur'un var olan gerek ekonomik gerekse idari sistemlerinin kullanımında karşımıza çıkmaktadır. Fenikelilerin ise Karanlık dönem içerisinde her ne kadar 150-200 yıllık bir zaman dilimi içerisinde sekteye uğrayan bir deniz aşırı ticareti söz konusuysa da Karanlık dönemin formasyonik olarak yarattığı “kaos” ortamından batı coğrafyası kadar etkilenmediği bilinmektedir.
7. Saldırıların ardından “Antik dünyanın uygarlıklarının merkezi Kuzey'e doğru yer değiştirmiş ve bu yer değiştirme de Mısır için oldukça yıkıcı olmuştur.” Yine bu dönem “birbirinden çok farklı iki dünyayı birbirine bağlaması açısından” özel bir oluşum ve unsurlarının ortaya çıktığı bir dönem olarak kaydedilecek ve yaklaşık olarak 200 yıllık bir zaman diliminin ardından iki farklı dünyanın kültürel kategorileri ortak bir paydanın kendisini ifade etmeye başlayacaktır.
8. Bir anda değil sürece yayılan bir pratik sonucunda gerçekleşen yıkımın ve sonuçlarının spesifik bir düzlemde kendisine yer bulması, net bir analizin kapsamını daraltmakta ortaya çıkan veri ve unsurlar kategorik bir ayrımlar alnından çok tahminsel teorik işlevlere dayanmaktadır.
9. Karanlık evre olarak adlandırılan dönem içerisinde Hellas, Ege Adaları ve Batı Anadolu'nun bir bölümü üzerine erken dönemlerde sistematize edilmiş (Dor ve Akha göçleri) bir yönelimin varlığı bilinmektedir, ancak buna karşın Orta Anadolu'da M.Ö XII.yy'dan özellikle M.Ö IX.yy'ın başlarına kadar var olan dönem oldukça az miktarda bulunan arkeolojik metaryaller dahilinde oluşan teorik varsayımlardan ibaret olmakla birlikte bu konuda yoğun bir tartışma akademik yayınlarda sürmektedir. Ancak, Bedford'un üzerinde durduğu üzere “M.Ö I.Bin krallıklarının biçimi, M.Ö II.Binin krallıklarının gücünden oldukça farklı bir tarzda oluşacak ve örgütlülük modeli farklılaşacaktır” tespitini net olarak açıklayabilmek ve toplumsal anlamda izlerini sürebilmek mümkün olmaktadır.

II.A.3 EGE GÖÇLERİNİN YUNANİSTAN COĞRAFYASINDA OLUŞAN SONUÇLARI

Ege göçlerinin ardından Ege Havzasında oldukça önemli ve özgün değişimler kendisini göstermeye başlamıştır. Ege göçlerinin özellikle Hellas coğrafyasında görülen etki ve sonuçları oldukça özel önemde olmakla birlikte, akademik dünyada bu sonuçlar hala güncelliğini koruyarak tartışılmaya devam etmektedir. Childe, Myken uygarlığını genel bir değerlendirmeye, yarı barbar, pek az okur yazar, ileri derecede askeri bir uygarlık olarak nitelerken, Mieroop'a göre ise Mykenai uygarlığının toplumsal ve siyasal örgütlenme tarzı hala tam olarak bilinmemektedir. Myken uygarlığının dönemin ticaret coğrafyası düşünüldüğünde önemli bir “özne” olduğu yayılım kanalları içerisinde yapılan arkeolojik kazılardan ortaya konabilmektedir. Myken uygarlığının Ege göçleri sonucunda tarihten silinmesi Hellas coğrafyası içerisinde yeni oluşan toplumsal formasyona ilişkin bir takım önermelerin ortaya çıkmasına neden olmuş, ancak yapılan araştırma ve kazılar üzerinde durulan önermelerin sorgulamasının öngerekçesini oluşturmuştur. Dorların Ege göçleri kapsamında Hellas'a girmeleri pek çok açıdan dönüşüm ve değişimin ana nedeni olmakla birlikte, ortaya çıkan tartışmaların kendisi kaotik bir ikircikliliğin gölgesinde vücut bulmaktadır. Dorların aynı zamanda sadece Hellas coğrafyasının bölgelerine değil Ege Havzasında oluşan coğrafyanın belirli yerleşim yerlerine de dahil olmuş olmaları, Demir döneminin de en önemli özelliklerinden biri olarak karşımıza çıkacaktır.

Bu dönem içerisinde Akhalar Ege adalarındaki yerlerinden oynatılmakla birlikte, Attika, Euboia ve Kykladlar Akhaların bir kolu niteliğinde olan İonların ellerinde kalmıştır. İplikçioğlu ve Akurgal Dor istilasının ardından Ege Havzası özelinde yaşanan yeni oluşumları analitik olarak sunar. “**Akha Kökenli İon'lar**; Attika, Euboia, Khalkidike, Ege Adaları ve Batı Anadolu kıyılarının Orta Bölümü. **Akha Kökenli Aiol'ler**; Thesselia, Arkadia, Akhaia, Lesbos Adası, Kıbrıs ve Kuzey Batı Anadolu. **Dor'lar**”; Orta Hellas, Peloponnesos Yarımadasının büyük bir bölümü, Ege Denizinin Güneyindeki Adalar, Girit ve Güney Batı Anadolu Kıyıları.” Batı coğrafyası özelinde ana yerleşim yerlerinin genel dağılımına işaret eden İplikçioğlu aynı zamanda, Miletos, Priene ve Ephesos'un M.Ö XI.yy'ın II.yarısındaki ilk Helen yerleşim merkezleri olduğu üzerinde durmaktadır. İplikçioğlu'nun bu yaklaşımına karşın William, Miletos'ta M.Ö 1050 yıllarında uygarlığın çöküşüne ilişkin olarak kriterlerin saptandığından ve saptanan kriterlerin Batı Anadolu'da önemli bir merkez konumunda olan Miletos'un Karanlık döneme girdiğinden bahsetmektedir. Yukarıda üzerinde durmaya çalıştığımız ve kaotik olarak adlandırdığımız tartışmanın kendisi, bu döneme ilişkin olarak uzmanlar arasında var olan yaklaşım farklılıklardan biridir. Ancak burada önemli olan nokta, kriterler ve arkeoloji materyaller dahilinde oluşan yeni toplumsal formasyonun üretim alanında yer alış biçimleri olmak durumundadır. Bundan kaynaklı olarak bizim için önemli olan noktanın kendisi Karanlık dönem olarak adlandırılan evrenin hangi kriterler dahilinde oluşturulmaya çalışıldığı ve ortaya konan kriterlerin diğer evrelerle karşılaştırıldığında nasıl bir düzlemde yer aldığı verisidir. Bu unsura ek olarak Hesiodes, Dorlar ile İonların kısa bir dönem sonra ortaklaşmaya başladığından bahsetmektedir; İplikçioğlu ise bu kaynaşma dönemine “ortak Hellen kültürü” adını vermektedir.

Childe Karanlık dönemde Hellas coğrafyasında oluşan yıkımın genel sonuçlarını; “Mykene şövalyelerinin yokluğu artık kesindi. Tüm yazıcılar kaybolmuştu. Soyluların saraylardaki lüks endüstrileri terk edilmişti.

Pahalı uzun kılıçların yerini ucuz demir silahlar aldı. Mykene şehirlerinden arta kalan yerleşme yerleri, hemen hemen kendine yeterli köyler durumuna düştü. Fakat Hellas tümüyle neolitik barbarlık dönemine dönmedi, hatta M.Ö 1600'den önce Hellad kasabaları tarafından temsil edilen aşamaya kadar bile gerilemedi” olarak nitelendirmektedir. Ve yine Childe göre, M.Ö 1000-500 yılları arasında ortaya konan formasyona ait unsurlar, “yitirilenlerden fazlasıydı.” Yine aynı uzmana göre, kuzeyden Hellas coğrafyasına inen Dorlar (“barbarlar”) Myken uygarlığını tarihten silerken dönemin önemli deniz gücü Fenikeliler ise Landau'un üzerinde durduğu üzere, M.Ö XIV.yy'daki varlık koşullarına geri dönmek kaydıyla bu felaketi atlatabildiler. Landau yaşanan yıkım politikasının ardından açılan yeni dönemin çok daha özgün bir yapılanma içerisinde olduğu ifade etmekte, Akurgal'ın düşüncesini paylaşarak Anadolu'nun bu dönemden itibaren artık Mezopotamya'ya değil Batı coğrafyasına çevirdiği üzerinde durmaktadır.

Brandherm ve Trachsel bu dönemin genel bir sistematizasyonunu ve Karanlık dönemin tartışılmasında ortaya çıkan doktriner kalıpların özel olarak yıkılmasının objektif bir tarih anlayışı için özel önemde bir sorun olarak belirlediğinin üzerinde durmaktadırlar. Akdeniz coğrafyasının M.Ö II.binin II.yarisında gelişen önemli olaylar, günümüz kronolojilerinin oluşumunda temel bir öneme sahip olmakla birlikte, ortaya çıkan temel önemdeki metotların gelişiminde de bir yere sahiptir. Bu döneme ilişkin olarak özellikle antik yazarların verdiği bilgiler temel önemde bir yere sahip olmakla birlikte, çeşitli stillerde gelişmiş bir uygarlık seviyesi bu dönemle birlikte yok olmuş, özellikle Myken seramik alanında oluşan ithal malların gruplandırılmasından oluşan ve Yakınoğu kronolojisini de etkileyen materyaller bu dönemden sonra bir daha izlenmemeye başlanmışlardır. Helen Geometrik dönem seramik ithallerinde özellikle, antik yazarlar tarafından çizilen tablo içerisinde geçerlilik kazanan unsur ve düzlemler kısmen de olsa Yakınoğu coğrafyasından elde edilen seramikler özelinde oluşturulan kronolojik temel özelinde bir yere sahip olmuştur. Son yıllar içerisinde değişmeyen kronolojik temel radyokarbon metotları özelinde, ortaya konan kronolojinin değişimine neden olmuş bu değişim ise aynı zamanda ortaya konulan kronolojinin değişimine neden olarak çatışıklı bir durumun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Meydana çıkan problemler ise aynı zamanda Akdeniz coğrafyası içerisinde ortaya konan kronolojik kısırlıkların ferahlamasına neden olmuş ve bu ferahlama aynı zamanda da, Helen gelenseksel seramik alanının bilimsel metotlarla kurulmasına neden olmuştur ve burada özellikle Fenikelilerden ithal edilen malların özel bir durumu söz konusudur. Ortaya konan metodolojik her yeni yaklaşım, eskiden devam eden “yadigar teorilerin” özel olarak tekrar ele alınma zorunluluğunu meydana getirmiş bu unsur ise kimi düşüncelerin meydana gelmesine belirlenim sağlamıştır. Bu bağlam içerisinde, dönem coğrafyasının metodolojik olarak incelenmesi var olan teorik kronolojileştirme işleminin tekrar gündeme gelmesini sağlamıştır. Eski kronolojik yaklaşımlar özelinde, tarihsel olarak ortaya çıkan tüm problemler spesifik bir tarzda konmaya çalışılırken temel önemde tarihsel kesitler ise bu evreleştirme işleminde başat bir görünüm içerisinde kendisine yer bulmuştur.

Brandherm ve Trachsel, Erken Demir dönemine ilişkin “Genel Metodolojik Sorunlar” olarak adlandırdıkları kimi problemlere dikkat çekmektedir.

- Dendrokronoloji, radyokarbon ve tarihsel ilişkilendirme sonucu ortaya çıkan tarihsel bir kronolojinin zorunluluğu.
- Helen Geometrik dönem kronolojisinde Yakınoğu Demir Çağı arkeolojisinden elde edilen bilgiler özelinde

oluşacak olan yeni bir sistem ve ilerleme unsuru.

- Kronolojik olarak ortaya çıkacak olan yeni unsur ve sistemler içerisinde, Hellas ve Ege'de Karanlık dönemin çıkarılması. Erken Helen ve Fenike hareketliliği içerisinde bu dönemde yaygın bir hareketliliğin olduğu.
- “Yerli” ithal malların özellikle, Akdeniz coğrafyasında yeni bir kronoloji ortaya çıkarmasının mümkün olduğu unsuru.

Karanlık dönemin genel hatları bu dönemle birlikte ortaya çıkan üretimin varlığında somutlanmak ve sunulmak zorundadır. Klasik Arkeolojinin erken isimlerinden biri olarak nitelenen Dunbain, Karanlık dönemin Hellas coğrafyasında oldukça uzun sürdüğü üzerinde durmakta ve özellikle Hellas coğrafyasının dağlık özelliklerinin (coğrafik etken) Karanlık dönemin çabuk aşılmasının önünde bir engel olduğunu ifade etmektedir.

Karanlık dönemin Hellas coğrafyasında oluşan kanallarının uzmanlar arasında farklı epistemolojik düzlemlerde kendisine yer bularak oluşturulması, günümüzde yağın bir arkeolojik yaklaşımın ürünü olarak karşımıza çıkmakta ve konumlanmaktadır. Bu bağlam içerisinde, Childe barbar akımların ardından ortaya çıkan tablonun ardından tekrar M.Ö 1000 dolaylarında bir canlanmanın olduğu üzerinde durmakta, aynı zamanda üst yapının barbarlar tarafından yok edilmesinin alt yapı özelinde tekrar şekillenen Helen üst yapısının bu yıkımların bir sonucu *zorunlu* olarak ortaya çıktığını ifade etmektedir, Childe ortaya koyduğu ayrımlar özelinde tarih bilmi kategorizasyonunun içerisinde yer alırken, özellikle Latacz tarafından ifade edilen “bilinç” kurgusu ve bilincin başat olma özelliği, bilim içi argümanlarla “zorunluluk” düzleminde değerlendirilerek alt ve üst yapı ikomentisi de ısrarla yıkılmaktadır.”

M.Ö 1400 dolaylarında Akha ticaretinin kanalları günümüz Avrupa kıtasının büyük bölümünü kaplamakla birlikte, özellikle fayans Akdeniz boncukları olarak nitelenen pişmiş topraktan nesnelere ticareti yapılmakta karşılığında ise bazı süs eşyaları ve kalay ile altın alınmaktaydı. Oldukça geniş bir coğrafya içerisinde ticaret bağlantıları bulunan Akhaların üzerinde durulan ticaret alanını Minos yayılımının bir mirasçısı olarak nitelenebilecek tarzda ele geçirmeleri ve bu bağlantıları güçlendirerek ortaya koymaları genel bir düşünce birliğini ifade etmektedir. Yaşanan yıkımın varlığında ise üzerinde durulan ticaret alanı tam anlamıyla ortadan kalkmaya başlamış yeni bir dönem ortaya çıkmaya başlamıştır. Mieroop ortaya çıkan bu yeni dönemle gelişmiş ticaret konsepti arasındaki analogiyi şöyle ifade eder; M.Ö XII.yy'dan önce Mykenai'nın Levant ve Kıbrıs'a kadar uzanan ticaret bağı, “ortadan kalktı, deniz aşırı ticaret kesildi, insanlar artık gösterişli mezar eşyaları ile birlikte gömülmez oldu ve hisarların pek çoğu ya yıkıldı ya da şayet tümüyle terk edilmediyse de küçüldü. Yıkım birden bire yaşanmadı, on yıllara yayıldı. Lineer B yazısının ortadan kalkmış olması, merkezi ekonomik faaliyet azaldığından saray bürokrasilerine artık gerek duyulmadığını gösterir.” Ortaya konan güçlü ticaret ağlarının somutluğunda oldukça güçlü bir aristokrat sınıf *zorunlu* olarak varlığını oluşturdu ve dönemler arasında bu varlığını politik yayılım içerisinde de özel olarak kullandı.”

Minos ve Myken dönemleri esnasında Hellas ve Ege coğrafyası içerisinde oldukça önemli oranda bir temastan bahsedebilmek mümkündür, yine M.Ö XII.yy'dan itibaren de üzerinde durulan bölgeler arasında gerek stilistik olarak gerekse de kültürel anlamda bir etkileşim eğiliminden bahsedebilmek mümkündür. Bu görülen tablo üzerinden arkeologlar, Helen dünyasının daha geniş bir coğrafya içerisinde etkileşim kanalları içerisine girerek varlıklarını oldukça yüksek seviyede duyurduklarını bunu ise bronz ve diğer metallerden yapılmış olan örneklerin ithal edilme unsuru özelinde açıklama işlevine gitmişlerdir. Bu metal ve ürünlerinin ticareti yapıldığından bu yana, Myken krallarının ellerinde bulunan iktidar unsuru özelinde açığa çıkmaktaydı. Aristokrat sınıfın varlığı dışında saray ve diğer yapıların oluşum aşamaları özelinde başka bir sınıfsal güç bulunmamaktaydı. Akha uygarlığı içerisinde ortaya çıkan aristokrat sınıfın varlığını, ekonomik üretim ilişkileri dışında özgün bir kategoriye dahil edebilmek olanaklı değildir. Bundan kaynaklı

olarak dönemin aristokrat sınıfı özelinde yapılacak olan her türlü değerlendirme, dönemin ticaret bağlantılarından ve ekonomik üretim ilişkilerinden bağımsız olarak ele alınamayacağı çok açık olarak tarihsel bir kategori olarak konumlanmaktadır.

Green'in üzerinde durduğu anlamda, Helen kronolojisinde M.Ö 1100-920 yılları arasında yaşanan dönem Karanlık Dönem olarak adlandırılmakla birlikte, bu dönemin ardından yavaş da olsa kültürel bir geri alış ve eskiden var olan kültürel bütünlüğün içerisine girilmeye başlandığı bir evre olarak karşımıza çıkmaktadır. Hellas coğrafyasında yaşanan yıkımın ardından ortaya çıkan genel tablonun bir gerileme evresi olduğu konusunda uzmanların büyük bir bölümü hem fikir olmakla birlikte kronolojileştirme konusunda uzmanlar arasında özgün farklılıkların da bulunduğu vurgulanmalıdır. Latacz, genel bir eğilimle 300 yıl olarak kabul edilen Karanlık Dönem içerisinde Hellas coğrafyasında var olan kültürel bir kesinti olduğunu iddia eden Murray'a karşı Snodgrass'ın yanında yer alarak bu dönemin tarihsel bir kesintinin varlığında değil sadece bir "gerilemenin" olduğu üzerinde durarak açıklar. Latacz'a göre sorun, " 'süreklilik' ya da 'kesinti' değil, 'iyi yapılmış toplumlardaki kesintinin 'boyutudur.' " M.Ö 1200 yıllarında Akha uygarlığının dönemsel olarak sonu olduğu ampirik olarak kanıtlanabilmekte, ancak nasıl bir yıkım ve bu yıkımın coğrafik olarak dağılımı anlamında Morris'in de işaret ettiği üzere kesin bir bütünlük ortaya koyabilmek mümkün görünmemektedir.' Akha uygarlığının politik iktidarının nesnesi olarak ifade edilen saray yapılarının yıkılmasının aynı zamanda politik etki alanının ve gücün yıkılması anlamına gelmekte, ancak yayılım kanalları içerisinde bu yıkımın fiziki varlığı net olarak açıklığa kavuşturulamamaktadır. Yine Karanlık dönemin içerisinde oluşan toplumsal formasyonun varlığına ilişkin olarak kesin belirlenimler ortaya koyabilmek mümkün olmadığı gibi, sadece tarihsel ve ampirik, arkeolojik materyallerden yola çıkılarak tahminlerde bulunabilmek mümkün görünmektedir.

Hellas coğrafyasında Karanlık Dönem olarak adlandırılan evrenin yaşam alanlarına ilişkin olarak ortaya çıkan en önemli tartışma düzlemlerinden biri, aristokrat sınıfın varlığının hangi biçimlerde oluştuğudur. Bu bağlam içerisinde aristokrat sınıfın varlığında somutlanan sınıflı toplumsal yapının kendisinin Karanlık dönem içerisinde bir aşama katettiği özel olarak, özellikle kimi uzmanlar tarafından vurgulanmakta ve üzerinde durulmaktadır. Hellas coğrafyasında Ege göçlerinin ardından yaşanan yıkımın nasıl bir toplumsal formasyona denk düştüğünün analizi yapmak yukarıda da tartışılmaya çalışıldığı üzere sadece Karanlık dönem içerisinde oluşan kimi anıtsal yapılar üzerinden değil (Lefkandi'deki mezar örneğinde olduğu gibi) dönemler arasında yapılacak olan analogik yaklaşımın varlığında somutlanmak ve sunulmak zorundadır. Dönemin aristokrat sınıfının varlığına ilişkin olarak ortaya konan akademik tartışmaların kendisi, sadece sınıfsal bir düzlemin varlığına çekilecek bir dikkat değil aynı zamanda sınıfsal bir erkin varlığına dikkat çekilerek Karanlık dönemin "karanlık" olmadığı ve Akha uygarlığının sistematik olmayan bir biçimde kendi varlık alanını M.Ö 1200 sonrasında da gösterdiği izlenim ve yorumudur. M.Ö 1050 etrafında oluşan ve M.Ö 700 yıllarına kadar devam eden dönemin, Klasik Hellas'ın ana unsurlarının biçim almaya başladığı dönem olarak belirtilmesi www.metmuseum.org kronolojik olarak ortaya konan dönemin varlığını analitik olarak incelenmesini beraberinde getirmektedir. Helen kent devletleri üzerine yaptığı özgün araştırma ve analizleriyle anılan Wycherley'in "Miken ve Minos kentlerinin bazı yönlerden Hellen kentlerine öncülük ettiği doğrudur" önermesi, M.Ö II.binde ortaya çıkan batı coğrafya kent modellerinin M.Ö I.binde oluşan kent devletleri özelinde bir sürekliliğin olduğu üzerine kurulu ana bir belirleme olarak karşımıza çıkmakta, Karanlık dönemin sistematik olarak anlaşıldığı üzere "karanlık" bir dönem değil Minos ve Akha uygarlık alanını M.Ö I.bine geçişine olanak sağlayan bir evre olarak tanımlanmaktadır.

"Hellen kentlerinin ortaya çıkmasından öncesinde karanlık Orta Çağ, mimarlık yönünden de bilinmeyen bir ara dönemdir. Önemli yapılardan ve güçlü surlardan ancak pek az kalıntı vardır (bu, bir ölçüde daha az dayanıklı

malzemeye dönüldüğü içindir” Wycherley'in burada üzerinde durduğu ana noktanın kendisi Karanlık dönem içerisinde yaşam alanlarının küçük ölçekli mimarlık yapılarının olmadığı değil, ortaya çıkan mimarlık öğelerinin az dayanıklı malzemeden yapılarak daha sonraya aktarılamayacak kadar dayanaksız olduğu yolundadır. William ise, bu döneme ilişkin olarak; Akha uygarlığının çöküşünü saray sistemlerinde izlenen yıkımda ampirik olarak izleyebilmenin mümkün olduğu üzerinde durmakta, Geç Helladik IIIB ve IIIC katmanlarının ortaya konan yıkım pratiğine dair ampirik kanıtların varlığına işaret etmektedir. William özellikle, sarayların düşmesi sonucunda yazının kaybolması da yine bu saray ekonomisine dayanan bir unsur olarak karşılığını bulmakta olduğu üzerinde durmakta, Karanlık dönemin başlaması ile birlikte Hellas'ta nüfus %70 oranında azalırken, yaşam ve üretim fonksiyonelliğinde bir düşüşün olması ise kaçınılmaz olarak ortaya çıktığını özel olarak kaydedmektedir.' Morris ise William'dan farklı olarak Akha uygarlığının yıkımını işaret eden saray yapılarının tahribatının ardından özellikle Pylos'ta tekrar bir saray sistemine geçildiği üzerinde durmakta ve aristokrat sınıfın Karanlık dönem içerisinde de varlığına işaret etmektedir. Latacz ise üzerinde durulan saldırı tipinin ardından Akha saraylarının sistematik olarak tekrar yapı(a)madığını ve bunun nedeni olarak ise aristokrat sınıfın “barbarlar” tarafından göçe zorlandığını veya yine “barbarlar” tarafından yok edilmiş olabileceğinden kaynaklandığı üzerinde durmaktadır. İplikçioğlu, Hellas coğrafyası içerisinde Karanlık dönem evresinde toprak mülkiyetinin, ilk oluşan üretim aşamalarından birini ifade etmesi var olan yerleşikliğin bir ürünü olarak ortaya çıkmakta ve önem kazandığı üzerinde durmaktadır. Kralların Karanlık dönem formasyonu içerisindeki, gücü soylular tarafından sınırlandırılmış soyluların ellerinde bulundurdukları üretim araçları bu sınırlandırmada özel bir pozisyon sağlamıştır. Krallar sadece “*primus inter pares*” (“eşitler arasında birinci”) olarak nitelenmiştir. Latacz, Hellas coğrafyasında Karanlık dönemde oluşan genel oluşumu oldukça önemli bir tespitler kümesi dahilinde analiz eder; “Çekirdek bölge'de merkezi sistemin ve yönetici sınıfın çöküşü, büyük işlev birimlerinin parçalanmasına, bu da yerli halkın çeşitli gruplara ayrılmasına neden olmuştur. Göç, kaçış ve yeni toplulukların gelmesi ile oluşan *yeni toplumsal sınıflar*, savaş ve kargaşadan dolayı azalan nüfus nedeniyle, ekonomik hayat hem nicelik hem de nitelik bakımından etkilenmiştir. Yüksek kaliteli üretimle artı ürün oluşturan toplum ancak kendi ihtiyaçlarını karşılayabilen ve üretilenleri kullanan ilkel bir toplum haline gelmiştir. Ölüm, kaçış ya da sürgün (Linear B metinlerinden özellikle büyük toprak sahiplerinin aristokratlar olduğu anlaşılmıştır) nedenleriyle eski toprak sahipliği dengesinin değişmesi ya da geçerliliğini yitirmesi ve ayrıca nüfus yoğunluğunun da önemli derecede azalması, boş kalan topraklarda eski kalitesi ve yoğunluğunda tarım yapılmadığı için tarımda genel anlamda bir gerileme olmuş ve bunun yerini hayvancılık almıştır.” Latacz'ın üzerinde durduğu önemli belirlemelerden bir diğeri ise, Karanlık dönem içerisinde aristokrat sınıfın varlığını istila politikası sonrasında varlığını koruduğu değil M.Ö X.yy'da aristokrat sınıfın yavaş yavaş belirmeye başladığı unsurudur.”

Karanlık dönemin Hellas coğrafyasında oluşum kanalları ve bu dönemin ortadan kalkmasına ilişkin olarak ortaya konan belirlemelerin kendisi, direkt olarak tarih biliminin varyantlarında oluşmak ve belirmek zorundadır. Karanlık dönemde oluşan toplumsal formasyonun varlığına ilişkin ortaya konan belirlemelerin kendisi M.Ö II.binin II.yarisında oluşan Akha uygarlık alanının varlığına dikkat çekilerek sonuçlandırılmayacak kadar spesifik bir düzlemde kendisine yer bulmak ve irdelenmek zorundadır. Tarihselin varlığını, kategorik olarak öncesinde var olan üretim ilişkileri septomunda irdeleyebilmek ve bu veri dahilinde sonuçlara ulaşabilmek mümkün olmadığı gibi bilim içi bir önermenin de bu tarz bir ilişkilenimin varlığında kurulamayacağı çok açık bir düzlemde yer almaktadır. Üzerinde durulmaya çalışılan ana nokta, M.Ö XII.yy'la birlikte Dorların Hellas coğrafyası içerisindeki dağılımlarının oluşan tarihsel sürece dahil edilmeden sadece Akha merkezli oluşturulmaya çalışılan sistematizasyonun kesintili ve süreksiz bir

tarih anlayışı olduğudur. Bu bağlam içerisinde oluşan tarih anlayışı ilk elden, hiç bir teorik referansa başvurmaksızın ideolojik bir algılayışın ürünü olacak ortaya çıkacak sonucun kendisi ise, arkeolojik bir yaklaşımdan çok 19.yy köken arama sorunsalının içerisinde yer alacaktır.

Üzerinde durulan tarih modelinin varlığında Latacz'ın ikircikli bir tutumunun varlığından bahsedebilmek mümkün görünmektedir. Latacz'ın bir yandan, Karanlık dönem öncesi Hellas coğrafyası içerisinde zanaatkârlar ve el sanatçıları büyük oranda aristokrat sınıf için üretim yapmaktaydı, ancak istila sonrası aristokrat sınıfın ortadan kalkması bu sanat alanlarının ortadan kalkmasının direkt olarak gerekçesi konumunda yer aldığı tespiti tarihsel “yasaların” varlığında somutlanan bir önermeye, yine Latacz'ın M.Ö X.yy'da oluşmaya başlayan” “yeni dönemin” varlığını Akha uygarlık alanına bağlama çalışmaları ideolojik bir şekillenim sonucunda oluşmaktadır. İlk olarak, bu dönemde özel bir canlanmanın olması, Akha uygarlığına duyulan bir özlemden değil, yeniden oluşmaya başlayan coğrafyalar arası etkileşim kanalının kendisinde somutlanmaktadır. İkinci olarak ise bu dönemde bir tür canlanmanın olması sadece Hellas coğrafyası özelinde ve iç itiminde aranamayacak kadar geniş bir düzlemde açıklanmak ve argümanların geliştirilmesi gerekmektedir.

Latacz'ın burada özellikle üzerinde durduğu belirlenimin kendisi Sarkady'nin önerdiği “ara gelişme” kurgusunun varlığıdır. Bu modele göre, “felaket sonrası hayatta kalan soylu sınıf belirli bir süre, basit tarımsal yaşama dayanan sosyal statüde hayatlarını sürdürmüş olsalar bile, geçmiş bilinci ve gelişme istekleri sayesinde bu statüden kurtulup tekrar kalkınmışlardır” kurgusu egemen olmakla birlikte, Latacz burada üretim ilişkilerinin üst yapı fonksiyonelliği bağlamında ele almamakta, bilinçsel yaratım ve kurgunun toplumsal formasyona öncel olduğu üzerinde durarak tarih biliminin *zorunlu yasalarını* tarihin içsel üretiminden çok, konjonktürün kendisini sürecin oluşum aşamalarının parçası olarak nitelendirmektedir. Latacz'ın üzerinde durduğu tarzda Hellas'ın Deniz Kavimleri hareketliliğinin ardından tekrar yapılanmasında özellikle soylu sınıfın varlığı “kilit bir konumda” değerlendirilmekte, yine aynı uzman soyluları “*gelenklerin taşıyıcıları*” olarak ifade etmektedir. Burada ifade edilen geleneklerin taşıyıcıları ve kilit konumları, formasyonun yayılım ve iktidarların coğrafyalar arasındaki konumdan farklı olarak değerlendirilemez. Latacz'ın altını çizerek belirttiği soylu sınıfının sadece Akhalardan meydana geldiğini ifade etmek, istila hareketinin varlığını tarihselin içerisinde görmemek anlamına gelecektir. Yine bir diğer ve daha önemli nokta, M.Ö X.yy'da ortaya çıkmaya başlayan canlanmanın kendisi soyluların toplum içerisinde varlık alanlarını belirginleştirdikleri için değil bir tür artı değer yaratımının ve üretim ilişkilerinin sonucunda soylu olarak adlandırılan sınıfın (aristokrat) ortaya çıkmasıyla ilişkilidir. Farklı bir ifade ile, soylular üretimi canlandırırda bir fonksiyona sahip değildir, tam aksine üretimin canlanması' tekrar bir soylu sınıfının oluşmasına neden olmuştur. Burada Latacz'ın ortaya koymaya çalıştığı tarih anlayışının kendisi, bir tür süreklilik kavramlaştırılması üzerine kurulmakta; ortaya çıkan model ise Myken uygarlığı ile eşitlenen Akhaların, M.Ö I.binde ortaya çıkacak olan Helen kültürel alanının kurucuları olarak nitelenmesine belirlenim sağlayacaktır. Bu bağlam içerisinde Ünal'ın “Ahhiyavallıların tek yanlı olarak Helenlerle eşitleme çabaları yaygınlaşmaktadır” önermesi özellikle dikkat edilmesi gereken bir önerme ve ideolojikleştirilen tarihin bir parçası anlamında irdelenmesi gereken bir “devamlılık” ilkesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır." Latacz'ın, Myken uygarlığının yaratıcıları olan Akhaları hiç bir

arkeolojik argümana ihtiyaç duymaksızın Helenlere eşitleme çabası Ünal'ın da üzerinde durduğu üzere objektif bir tarih anlayışının öbekeleri değil, subjektif bir tarih anlayışının sürekliliği üzerine inşa edilen ideolojik bir çaba olarak görünmektedir. Latacz'ın Akha soylularının formasyon içerisinde tekrar oluşumlarına ilişkin olarak üretimin bilimsel alanından kopan tarzı, Akhaların istilacı Dorlardan coğrafyayı daha iyi bildiğini ve dolayısıyla saklanmakta zorluk çekmediklerini bir kanıt olarak ileri sürmesine neden olacak, soylu sınıfın varlığını koruduğunu iddia ederek, birbirlerine karşı bağlılıklarını tekrar oluşan “yeni canlanmada” bir işlevinin olduğu üzerinde durmasının gerekçesini oluşturacaktır. Soylu sınıfın yok olmadığına ilişkin olarak Latacz'ın ortaya koyduğu argümanların kendisi dayanıklı bir bilim içi çalışmadan çok, sürekliliğin kurulmasına yönelik savlardan oluşmaktadır. Soylu veya aristokrat sınıfın varlık alanını üretim ilişkilerinden koparan Latacz'ın üzerinde durulan sınıfa “teorik ve gelensel bir bilinç” yükleyerek, bir zaman diliminin ardından tekrar ortaya çıkmalarını nasıl ve hangi bağlamlarda ifade etmeye çalıştığını arkeolojik materyaller ve tarih yazımı dahilinde görebilmek mümkün değildir. Çalışmalarında Latacz'ın öneri ve değerlendirmelerine özel bir önem atfeden Morris'in “süreklilik üzerine kurulu” tarih anlayışına verdiği yanıt oldukça açıklayıcı ve yerinde olmakla birlikte Morris'in Latacz'ın tarih anlayışından farklılığına işaret tarzı özellikle izlenmeli ve kaydedilmelidir. “(...)ve Myken uygarlığının yok olmasının ardından, Helenler hiç bir zaman yeni bir döneme başlamanın değil, bir sürekliliğin olduğuna destanlar yardımıyla devamlı olarak inandılar.”

Sürekliliğin tarihsel olarak varlığına işaret edebilmek “barbarların” istila politikalarını ve yayılım kanallarına ilişkin olarak yeni argümanlar geliştirmek anlamına gelecektir. Dorların yaratılan Akha uygarlığını yok etmeleri değil aynı zamanda bölgeye yerleşme pratikleri bu bağlamda oluşturulacak olan tarih yazımına dahil edilmeli ve görülmelidir. Latacz'ın, Karanlık dönem üzerine yaptığı değerlendirmelerde “yanlış araçlarla doğru düzlemde yer almaya çalışmakta”, Myken ile M.Ö I.Bin arasında kurmaya çalışılan evrimsel ilerlemeci unsurlar ise Latacz'ı aydınlanmacı tarih geleneğinin içerisinde kendisine yer bulmasının gerekçesini oluşturmaktadır. Akhaların yaratılan “yeni dönem” içerisinde hiçbir katkı ve varlıklarının olmadığını ifade edebilmek mümkün değildir, ancak yine mümkün olmayan bir diğer husus yaratılan yeni üretim alanının sadece Akhalar tarafından oluştuğunu materyallerin dışında genel bir eğilimin ana hattı olarak iddia etmektir. Latacz'a göre Deniz Kavimleri tarafından yağmalanmamış olan Atina, Kıbrıs, Naksos ve olasılıkla Lesbos gibi “Miken Merkezleri” soylular sınıfının kaçış şehirleri olmuşlardır. Ve yine Latacz'a göre, Atina bu saldırılarda hedef olmamıştı. Latacz'ın üzerinde durduğu bu sava yanıt Freeman'dan gelir. Freeman'a göre Atina'da her ne kadar diğer Akha yerleşimlerinde görüldüğü tarzda bir yıkım pratiğinin izlerine rastlanmasa da “defin adetlerinde, çanak çömlek tarzlarında ve demir işlemeciliğinde görülen kültürel değişimlere ilişkin arkeolojik kanıtlar vardır ve (...) Mykenai uygarlığının her yerde olduğu gibi burada da çöktüğü sanılıyor” tespiti özellikle vurgulanmalıdır. Latacz'ın burada ifade ettiği yönelimin kendisi varlık alanını tahminsel unsurlardan veya Bernal'ın üzerinde durduğu “arkeolojik hayaletlerden” aldığı oranda, üzerinde durulan ideolojinin alanında bir ayıraç görevi olarak kalacak, bilim alanının kategorilerine dahil olamayacaktır. Bu anlamda yine Boardman'ın üzerinde durduğu tarzda Atina'nın ancak ve ancak Geç Tunç Çağının

sonunda önemli bir merkez olması istila pratiğine dahil olan öznelere neden Atina'yı özel olarak yağmalamadıklarını gösterir niteliktedir.

Dorların Hellas coğrafyası içerisinde yürüttükleri istila pratiklerinin en önemli sonuçlarından biri olarak, coğrafya içerisinde kullanılan Linear B yazısının ortadan kalkması ve toplumsal formasyon içerisinde okur-yazarlığın ortadan kaybolmasıdır. Morris, Hellas'ta M.Ö XII.yy'da ortadan kaybolan Linear B yazısı özelinde yazım geleneğinin M.Ö VIII.yy'a kadar ortaya çıkmadığını ve çıktığını ortaya koyabileceğimiz bir materyalin olmadığı üzerinde durmaktadır.' Yazının ortadan kaybolmasına ilişkin olarak günümüzde net olarak ortaya koyabileceğimiz ana bir nedenden çok, nedenler dizisinden bahsedebilmek mümkün görünmektedir. Bu bağlam içerisinde Özçelik'in üzerinde durduğu üzere yazının ortadan kaybolmasındaki en önemli faktör olarak, "yazıyı bilen seçkinler sınıfının Dorlar tarafından ortadan kaldırılması" düşünülebilir mi? Veya üzerinde durulan tarih anlayışının kendisi bir konjonktürde meydana gelen unsurların süreçsel bir tarih anlayışının nüveleri olarak anlaşılmasına önbelirlenim sağlayabilir mi? Tarihin bir tür konjonktürler toplamı olarak ifade edilmesi içerisinde yoğun bir pozitivist etkilenme unsurlarına denk düşmektedir. Burada üzerinde durulması gereken ana nokta, yazıyı bilen seçkinler sınıfının ortadan kalkmasından çok Linear B yazısının olmasını zorunlu kılan saraya dayalı ekonomik yapılanmanın dağılması veya Dorlar tarafından üzerinde durulan ekonomik sistemin yıkılmasıdır."

Karanlık dönemin Hellas coğrafyası içerisinde nasıl ve hangi koşullar içerisinde yaşandığı, yine bu dönemin hangi veriler ekseninde aşılına başlandığı üzerine günümüzde de devam eden özgün tartışmalar bulunmaktadır. Ancak burada üzerinde durulması gereken ana nokta Karanlık dönemin Hellas coğrafyasında oluşum aşama ve kategorilerinin nasıl oluşturulduğudur. Oluşturulan kategorilendirme işlemlerinin kendisini sadece sessizlik içerisinde oluşan bir unsur olarak nitelenmesiyle, dönemler arasında yapılacak olan analogik çalışmanın kendisi birbirinden farklı iki yaklaşımın somutlandığı düzleme tekabül etmektedir. Bu bağlam içerisinde Latacz ve Morris, Geometrik dönemi Karanlık dönem içerisinde bir evre olarak nitelerken özellikle Morris Karanlık dönemi M.Ö 750 yıllarına kadar devam ettiği üzerinde durmakta', ancak üzerinde durulan kronolojik dönem içerisinde de polis kavramından, yapılanma ilişkilerine kadar pek çok unsurun kökeninin oluştuğunu ifade etmektedir." Tekin ise, Morris ve Latacz'dan farklı olarak Karanlık dönemi gelişim aşamalarının kapsandığı bir evrenin dışında "suskunluğun" olduğu bir dönem olarak saptamakta ve kronolojileştirmeyi bu unsur özelinde yapmaktadır. Tekin'e göre Karanlık dönem M.Ö XII.yy ile IX.yy'ın II.yarisını kapsamaktadır. Karanlık dönemin varlık koşullarının nasıl saptanması gerektiği ve saptanılan buluntular dahilinde ortaya çıkacak olan analogik çalışmaların sadece materyaller dahilinde değil aynı zamanda sistemsel olarak karşılaştırılmasının gerektiği altı çizilerek vurgulanmalıdır. Euboia kıyısında gelişmiş bir Helen yerleşimi olarak adlandırılan Lefkandi'den ele geçen mezar yapısı Freeman'ın üzerinde durduğu üzere "Karanlık Çağların her anlamda bir suskunluk dönemi olduğunu söyleyen geleneksel görüşe" bir cevap olduğu düşünülebilir mi? Yine Euboia Adasındaki Lefkandi yerleşimine ek olarak Argolis bölgesinde yer alan Thorikos'da da M.Ö XI.yy'dan M.Ö IX.yy'a kadar bir yerleşim yerinin varlığının bulunması Karanlık dönemin varlığını sistematize ederek "yok saymamızda" bir etken olabilir mi? Burada özel olarak Lefkandi'de ortaya çıkarılan apsizli yapının (*Lev.VIII Res.8*) varlığı akademik yayın ve tartışmalarda, Karanlık dönemin irdelenmesinde özgün bir yere sahiptir. Taş temel üzerine kerpiç ve ahşaptan inşa edilmiş olan yapı, Boardman tarafından M.Ö 1000 yıllarına tarihlendirilmekle birlikte bir heroon olarak adlandırılmaktadır." Lefkandi'de ortaya çıkarılan anıtsal yapı 47 m. uzunluğunda ve 10 m. genişliğinde olmakla birlikte mezar yapısının varlığı günümüzde tam olarak bir neden-sonuç bağlamında açıklanamamaktadır veya uzmanlara arasında bir görüş birliğinden bahsedebilmek mümkün değildir. Lefkandi M.Ö 2000 yıllarından başlamak kaydıyla

Hellas coğrafyası içerisinde özel bir site olarak varlığını korumuş ve devam ettirmiştir.' M.Ö XII.yy'da kısa bir süre için terk edilen bölgeye, M.Ö 1100 civarında tekrar yerleşildiği görülür ve site M.Ö 825 civarındaki gerilemesine kadar canlılığını sürdürmeye devam etmiştir. Freeman'a göre Lefkandi bölgesinin zenginliği Kıbrıs ve Levant sahillerinde yer alan Fenikelilerle yapılan ticaretten sağlanmıştır. Heroon'un içerisinde iki zengin mezar yapısı ortaya çıkarılmış olmakla birlikte Latacz yapıyı bir kral mezarı olarak tanımlamaktadır. Morris'e göre ise, yapının amacı hala belirsizdir ancak önemli bir liderin evinin olma olasılığı yine aynı uzmana göre yüksek bir olasılık içerisinde. "Lefkandi'deki buluntular içerisinde en umulmadık olanı, altınlarla donatılmış karısının yanı sıra dört atıyla birlikte, fakat cesedi yakılarak gömülmüş bir yerel liderin, bir 'kahraman'ın mezarıdır." Lefkandi'deki yapının içerisinde yer alan materyallerin doğu kökenli olması Karanlık dönem içerisinde ve var olan tartışmalarda bir kopuşu temsil etmekte, özellikle doğu ile batı arasında kurulan ticari ilişkilerin (Orientalizan dönem) ilk müjdeleyicisi olarak, Boardman," Latacz' ve Freeman tarafından sunulmaktadır. Akurgal Lefkandi'de ortaya çıkarılan buluntular dahilinde batı ile doğu coğrafyaları arasında yaşanmaya başlayan denizaşırı ticaretin varlığına işaret çekmektedir."

Latacz, Blome'nin yaptığı "Burada hiçbir şeyin eksik olmadığı, Doğu Levante'den gelen tüccarların memnuniyetle karşılandığı bir kraliyet sarayı vardır" değerlendirmesini, Karanlık Dönemin 'aydınlığına' yapılan bir vurgu olarak aktarır."M.Ö X. ve IX.yy'da oryantalistik lüks mallar, 'Karanlık Çağ'larda da hiç beklenmedik bir şekilde Euboa'ya akmıştır." Negbi, Euboa adasının Helen Karanlık dönemi içerisinde Ege'de önemli bir ticari üst olarak adlandırmaktadır. Lefkandi'de ortaya çıkarılan yapının içerisinde ele geçen doğu kökenli malların varlığı üzerinde durulduğu üzere uzmanlar tarafından doğu-batı etkileşim kanalının Karanlık dönem içerisinde oluşmaya başlayan varlığına bir işaret olarak gösterilmektedir. Ancak Catling, bu konuda farklı bir sav geliştirerek yapının içerisinde ele geçen figürlü urnanın yaklaşık olarak M.Ö XII.yy'da Akha uygarlığının çökmesinden önce Kıbrıs'tan getirildiği üzerinde durmaktadır.' Higgins ise daha özel bir varsayım ortaya koyarak yapının içerisinde yer alan kadın cesedinin boynunda takılı olan altın gerdanlığın yapıdan yaklaşık olarak 1000 yıl kadar daha eski olduğu üzerinde durmakta, ve M.Ö 2000 yıllarından kalma değerli bir takı olduğunu ifade etmektedir.' Negbi ise, mezar olarak adlandırılan yapılardan çıkarılan eserlerin olasılıkla Fenike'den ithal edilmiş nesnelere olabileceği üzerinde durmakta ve yine aynı uzmana göre bu eserler ampirik olarak, M.Ö X.yy'daki Helen-Fenike ilişkisini kanıtlamaktadır. Catling ve Higgins'in işaret ettiği varsayımsal ifadeler uzmanların büyük bir kısmının üzerinde durduğu, doğu-batı etkileşim kanalının varlığını ikincil bir kategori olarak M.Ö VIII.yy'a iletmekte ve özellikle Boardman ve Latacz'ın "Orientalizan dönemin ilk müjdeleyicisi" olan bu eserlerin varlık koşulu tartışmalı bir düzlemde kendisine yer bulmaktadır. Yine yapının kullanım amacına ilişkin olarak, Freeman'ın üzerinde durduğu tarzda erken dönem Akha uygarlığının savaşçı kabile reislerinin vakit geçirdikleri bir yer olarak tanımlanması yapının spesifik özgünlüğüne yapılan bir "katkı" olarak cisimleşmektedir.'

Fenike uygarlığı üzerine önemli çalışmaları ile anılan Negbi, Lefkandi'nin Karanlık dönem içerisinde Ege havzasında önemli bir ticaret merkezi olarak ortaya çıktığını ifade etmekte ve özellikle Lefkandi'de ortaya çıkarılan ve bir mezar yapısı olarak nitelenen yapının içerisindeki materyallerden yola çıkarak Fenikelilerin batı coğrafyası ile özgün bir ilişkisi olduğu üzerinde durmaktadır. Lefkandi'de Protogeometrik döneme (M.Ö 1100'le başlayan Karanlık dönem içerisinde Geometrik döneme öncel olan evre) tarihlenen mezarlarda yapılan araştırma ve incelemeler buradan ele geçen materyallerin Levant ve Mısır kaynaklı olduğunu net olarak göstermiştir. Negbi'nin özellikle üzerinde durduğu ana nokta, Lefkandi'de ele geçen buluntular özelinde bu eserlerin olasılıkla, Euboea'da çalışmış olan ve Helenli olmayan ustalar tarafından yapılmış olduğu unsurudur." Negbi'ye göre, Kıbrıs'da Euboea seramikleri ile Dor adalarına ait seramiklerin bulunması ile Lefkandi'de ise Kıbrıs modellerinin ele geçmesi var olan

direkt bağlantıyı gözler önüne sermektedir. Latacz, Lefkandi örneğini vererek (mezar yapısını) soyluların yeniden canlanışındaki yerini saptamaya çalışmakta ve ortaya çıkan canlanmanın kendisini özerk bir soylular sınıfına indirgemeye çalışmaktadır. Ancak burada üzerinde durulması gereken önemli nokta, ilk olarak Lefkandi'de ele geçen eserlerin hangi kronolojik zaman dilimi içerisinde ortaya çıktığı verisi, ikinci olarak ise bu eserlerin ortaya çıkmasına neden olan ticari canlanmanın Mısır, Kıbrıs ve Levant sahillerindeki karşılığıdır. Hellas coğrafyası içerisinde Karanlık dönemin varlığında Lefkandi'de ortaya çıkarılan yapının ve içerisinde bulunan buluntuların “özel bir aydınlık” için yeterli bir argüman sağlamadığı çok açıktır. Ancak yine bu veriye ek olarak yapı ve materyaller dahilinde doğu-batı etkileşimi ekseninde de bir düzlemin olduğu yadsınmaz. Yadsınmayan gerçekliğin kendisinin ise, Karanlık dönemin toplumsal formasyon bağlamında yaşanmadığını ifade etmek Akha uygarlığının özgün ve anıtsal varlığı karşısında bir öneme sahip değildir. Latacz'ın, Lefkandi'deki yapının dışında özellikle Girit adasının Ephor'u ve Iraklion Müzesi Müdürü, Sakellarakis'in özellikle Orientalizan Dönem için özel önemde olan Zeus Mağrasında yaptığı araştırmaları örnek olarak vererek, 1982-83 yıllarında yapılan kazılarda ortaya çıkan adak eşyalarının %70'lik bir bölümünün M.Ö 1100-725 yılları arasına tarihlendirilmesi' oldukça önemli bir unsur olarak kaydedilmelidir.' Yine Morris'in özel olarak üzerinde durduğu anlamda, Girit'te M.Ö XI.yy yerleşkesi olan Karphi'de otuz yakın konutun varlığı ve bu konutlar içerisinde üretimle ilgili araçların varlığı Karanlık dönemin varlığında oldukça özel veriler sunması açısından önemli bir niteliksel belirlemidir. Karanlık dönemin “aydınlığı” üzerine kurulacak olan önermelerin kendisi ticari anlamda var olan ilişkileneş şekline bağımsız olarak oluşmak ve özellikle toplumsal formasyonun üretimsel fonksiyonelliği bağlamında ortaya konmak ve irdelenmek zorundadır. Waldbaum'un üzerinde durduğu tarz ve anlamda, Ras el-Bassit'teki son kazı çalışmaları M.Ö X.yy.'a tarihlenebilen Protogeometrik amphoralara ait parçaları ortaya koymuştur ve bunların kaynağı muhtemelen Euboiya'dan sağlanmıştır. Yine Boardman'ın üzerinde durduğu, Nineveh'de ele geçmiş olan bir parça (*Lev. IX Res. 9*) Protogeometrik dönem öncesine tarihlendirilmekle birlikte Boardman tarafından Euboiya adasına ait olduğu belirtilmektedir. Euboiya adasının M.Ö X.yy'da içerisinde bulunduğu ticari düzlemin kendisi üzerinde durulduğu tarzda oluşmaya başlayan canlanmaya bir kanıt olarak sunulabilir. Ve yine, Tyre'den ve Bassit'ten elde edilen buluntular, tarihlendirme açısından, Levant'tan yayınlanan en erken Helen çanak çömlekleridir. Eğer ki bu çömlekler gerçekten Euboiya'da üretilmişlerse, Lefkandi'deki erken mezarlarda bulunan Fenike ithalleriyle belgelenen Phoenicia ve Euboiya arasındaki erken bağlantılar için delilleri güçlendirmektedir. Karanlık dönem Lefkandi'sinin nüfüsü hakkında oldukça çarpıcı tartışmalar yaşanması ticari canlanmanın varlık alanının dışında ortaya çıkan toplumsal üretimin varlığına ilişkin analogik bir çalışma olarak belirlemek ve ifadelendirilmektedir. Üzerinde durduğumuz bağlamın dışında oluşturabileceğimiz ve sadece bir “dönem”le sınırlı kalan bir değerlendirme üzerinde durabilmek tarihsel olarak mümkün değildir. Karanlık dönem içerisinde Helenlerin"" ticari anlamda gösterdikleri canlanmanın kendisini Dunbain'in de üzerinde durduğu üzere yayılım kanalları işaret edilerek gösterebilmek mümkün ve olanaklıdır. M.Ö 1200 sonrasında özellikle, Kıbrıs'ta"" ele geçen Protogeometrik döneme tarihlenen seramiklerin özellikle Kykladik kökenli olması sadece Euboiya adasının (ve özelinde Lefkandi'nin) değil, aynı zamanda Ege Havzasının genel olarak denizaşırı bir canlanmanın kanıtı olarak gösterilmektedir." Latacz, Karanlık dönem içerisinde Hellas coğrafyasında ortaya çıkan Kıbrıs ithal mallarını, Akha döneminden devam eden bir ilişkinin sürekliliği üzerine inşa etmekte ve üzerinde durulan nesnelere özelinde “eski ilişkilerin denizaşırı olsa bile unutulmadığını gösteren” ampirik bir kanıt olarak ileri sürülebileceği üzerinde durmaktadır.' Protogeometrik ve Geometrik dönem seramikleri üzerine özgün ve ilk çalışmaları ile anılan Desborough, doğu ile batı arasında Protogeometrik dönem süresince kurulan ilişkinin boyutunu, diğer dönemlerle yaptığı analogik çalışmalar özelinde, oldukça sınırlı bir seviyede olduğu üzerinde durmaktadır.' Brandherm ve Trachsel'de Helenlerin her

ne kadar Karanlık dönem içerisinde varoluşlarını sürdürselerde özellikle seramik dağılımından, Fenike ve Helen denizasını ticaretinin izlenmeye müsait bir alanda yer aldığını belirtmektedir.

Karanlık dönem içerisinde, Helenlerin M.Ö 1200 öncesi ve sonrasında oluşturdukları toplumsal formasyon ile karşılaştırma yapabileceğimiz bir düzlem, kanıtlar dahilinde yoktur. Green'in, Karanlık dönemin "kaos"una ilişkin ortaya koyduğu ana konsept bu veri dahilinde anlaşılmalı ve üzerinde durulmalıdır. Karanlık dönem içerisinde ortaya çıkan etkileşim ve ticari kanalların varlık koşulları, materyallerin yetersizliği üzerinden tam olarak açıklanamamakta ve maddi bir tez ortaya konamamaktadır. Karanlık dönemin oluşum aşamaları ve sonuçları bu bağlam içerisinde, materyallerin yetersizliği özelinde her zaman için spesifik bir düzlemde algılanacak ve savlar geliştirilecektir. M.Ö 1200 sonrası oluşan Helen toplumsal formasyonun varlığı üzerinde durulan başlangıç alanına işaret edilerek değerlendirilmeli ve belirlenen düzlemde gerçekliğini bulmak zorundadır.

Uzmanların üzerinde durduğu tarzda, M.Ö I.binde genel olarak Ege Havzasında oluşan özelliklerin önemli bir kısmının Karanlık dönemde oluşmaya başlaması önemli bir unsur olarak belirlemekte, daha sonraki dönemlerde Karanlık dönem özel olarak "Helen kültürel ediniminin" başlangıç momentine tekabül etmektedir. Bronz döneminin önemli uygarlığı olan Akha uygarlığının son bulmasının ardından toplumsal anlamda Helenlerin demokratikleşen bir formasyonda, direkt olarak, yer aldıkları ifade edebilmek mümkün değildir. Helenler bu dönemle birlikte kent-devletleri özelinde krallar tarafından (Basileus) yönetilmişler, ancak bir dönem sonra kralların yönetiminde var olan statükoları, üretim ilişkileri somutluğunda ortaya çıkan soylu sınıfının varlığında sınırlanmaya başlanmıştır. Aristokrat sınıfın yönetim üzerinde kurmaya başladıkları hegemonyanın kendisi ise, "aristokratik monarşinin" günyüzüne çıkmasına neden sağlamış, yönetimde bulunan erk ile üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf arasında doğal bir ittifak süreci *zorunlu* bir düzlemde kendisine yer bulmaya başlamıştır." Köiv'ün üzerinde durduu anlamda, ittifak politikasının kendisi seçimsel bir politikanın değil zorunlu bir yönetim modelinin sonucudur.

Karanlık dönem içerisinde Ege Havzası içerisinde var olan kuzey-güney yönündeki göçlerin, Helen toplumsal alanında kent-devletlerinin oluşumunda başat bir öneme sahip olduğu akademik yayınlarda özellikle belirtmekte Batı Anadolu'da yer alan ve İonia olarak adlandırılan bölgenin bu bağlam içerisindeki konumu direkt olarak anakara ile ilişkilendirilmektedir. Latacz'ın altını çizerek belirttiği üzere, "Helen" olarak adlandırılan yapılanmanın direkt olarak, Batı Anadolu'nun kıyı şeridi ve Adaların oluşturduğu "kültür birliği"ni simgelemesi genel bir yaklaşımı ifade etmektedir.' "Kültürel Birliktelik" temelinde ortaya çıkan Karanlık dönem formasyonu, M.Ö XII.yy öncesinden farklı olarak iç ekonomik yapılanmanın varlığında somutlandı ve gelişti. Yakınoğunun ticaret yollarının kavşak noktası olarak nitelenen Kuzey Suriye ve Filistin sahilleri bu dönemle birlikte Helenlerin denizasını yapılanmalarında özel olarak izledikleri ana rota konumunda yer aldı. İzlenen yollar ve ortaya çıkan kültürel üst yapı, Karanlık dönemin içerisinde oluşmaya başladı ancak yerleşikliğini M.Ö VIII.yy'la birlikte kazandı." Genel olarak Helen coğrafyası içerisinde kurulan devletler için antik dönemde de "polis" terimi kullanılmış olmakla birlikte Olivia'nın belirttiği üzere kent-devletlerin şekillenmesi oldukça uzun bir süre alacaktır. "Polislerin ne zaman şekillenmeye başladığını söylemek oldukça güçtür. Gelişim değişik yerlerde değişik hızda olmuştur. İonlar, Dorlar ve Aeioller M.Ö XI.yy'ın sonunda Ege adalarına ve Anadolu'nun batı kıyılarına yerleşmeye başladıklarında kabileler halinde organize olmuşlardı (phyle). Akha uygarlığının yaratılan sistematizasyon içerisinde başat bir unsur olduğu Morris tarafından ifade edilmekte ve yine aynı uzman Akha uygarlığının mimarlık alanındaki yaratımlarını klasik polise bakışımızda bir başlangıç olarak nitelemektedir. Mimarlık tarihçilerinden Tomlinson da, Karanlık dönem içerisinde "sadece geleneksel mimarlık" alanında bir devamlılık olduğu üzerinde

durmaktadır. Özellikle mimarlık alanında var olan yapıların Akha mimarlık alanının kimi özelliklerine dayandırılması, coğrafik olarak imkan dahilindedir, ancak Akhaların Helenlerin oluşturduğu tarzda bir kent yapılanmasına sahip olmadığı da özel olarak belirtilmektedir. M.Ö 1200 sonrasında oluşmaya başlayan kent yapılanmasında özellikle coğrafik durumların başat bir unsur olarak belirlediği, özellikle kent-devletlerinin oluşumunun isteğe bağlı bir tercih değil dağlık bir yapılanmanın zorunlu sonucu olduğu üzerinde durulan unsurlardan biri olarak nitelenmektedir. “Coğrafi koşullar, küçük ve bağımsız devletlerden yanaydı. Çünkü, Hellas'ta büyük sıra dağlar vardı, verimli ve yaşanacak başlıca topraklar kütlese dağların arasına sıkışıyor ya da dağlarla denizin arasında uzanıyor ve böylece birbirine oldukça uzak düşüyordu” İlk başlarda kamu alanı olarak işlevlik kazanan bölge toprakları kısa bir zaman diliminin ardından özel mülkiyetin bir unsuru olarak konumlandırılmaya başlandı. Böylece eşit olan Dorlar arasında aristokrat bir sınıfın varlığı kısa bir zaman diliminin ardından oluşmaya başladı. Dorlar ilk olarak, kabile şeklinde örgütlü bir iktidar arayışını oluşturmaya çalıştılar, yine adı geçen halk eşit ölçüde parsellenmiş olan topraklarını kura yardımıyla aralarında paylaştılar. Dorların iktidarını kabul eden bazı Akhalar “Periök: civar halk” statüsüyle belli bir vergi vermek kaydıyla toprak sahibi olurken, Dorların iktidarını kabul etmeyen diğer Akhalar ise “Helot: köle” statüsüne düşmekten kaçamadılar. Yine uzmanların özellikle üzerinde durdukları ana belirlemelerden biri olarak, bilinen ilk şekliyle ilk Helen kent-devletlerinin İonia merkezli olarak kurulduğu ve geliştiği yolundadır. “Çünkü İonia'ya gelen Akhalar hem bir şehir kurma kültürüne sahiptiler hem de Anadolu'ya gelenlerin bu yabancı bölgede kendilerine yönelecek saldırılara karşı bu topraklarda tutunabilmek için daha korunaklı şehirlere ihtiyaçları vardı.” Burada özellikle altı çizilerek belirtilmesi gereken ana nokta ise İonia bölgesinde Helen kent-devletlerini kuran halkın, Hellas'tan göç etmek zorunda kalan Akhalar olduğudur.” Hellas'ta özellikle M.Ö I.bin içerisinde daha özeldir ise M.Ö VIII-V.yy arasında iki rakip kent-devleti olarak karşımıza çıkacak olan Atina ve Korinthos'un M.Ö I.binin başlarında özel bir gelişme izlediğini görebilmek mümkündür. Bu bağlam içerisinde, Korinthos'un yaklaşık olarak M.Ö 925 yıllarında kurulmuş olduğu ifade edilirken istila politikası özelinde “özel” olarak etkilenmeyen Atina'nın ise Karanlık dönem içerisinde nüfusunun 3500 ile 1800 arasında olduğu tahmin edilmektedir.” M.Ö I.bin içerisinde uygarlık düzeyinin oldukça düşük bir seviyede olduğu tahmin edilse de özellikle Atina'nın nüfus bakımından içerisinde olduğu durum özgün bir belirleme sunması açısından önemle kaydedilmelidir. Özellikle Morris'in Atina'nın M.Ö 1100'den 700'lere kadar yerleşim alanının mezarlıklarına yaptığı vurgu (*Lev.X Res.10*) yine nüfus bakımından Atina'nın diğer kent-devletlerinden farkını ifadelendirmemizde oldukça önemli bir araç görevi görmektedir. “Atina, Knossos ve Argos'daki Karanlık Çağ mezarlıklarının konumu bu yerleşimlerin sırasıyla kabaca 200, 100 ve 50 hektarı kaplamış oldukları öne sürülmüştür.” Atina'nın özellikle M.Ö 1300-1250 yıllarında da yayılım kanallarının genişliği ve “kriz” döneminde dahi açılım kanallarının olduğunu gösteren veriler bugün tartışılmakta ve özellikle bu alana dair kimi unsurlar saptanmaktadır.’

Karanlık dönem içerisinde oluşan ve en önemli özelliklerden biri olarak nitelenen unsurlardan bir diğeri de demir teknolojisinin diğer coğrafyalarda olduğu gibi Hellasda da özel olarak kullanılmaya başlanmasıdır. Demirin kullanılmaya başlanmasıyla yaygınlaşarak genel bir kültürel kategori olması arasında oldukça önemli bir kronolojik farklılık bulunmaktadır. Anadolu'da demirin ilk kullanımına ilişkin olarak Yalçın, yapım teknikleri tartışmalı olmakla birlikte, Hitit öncesi dönemde yani genel bir yaklaşımla M.Ö III.binde kullanıldığı üzerinde durmaktadır. Cramer ise demirin Mezopotamya'da kullanımına başlanmasının yaklaşık olarak M.Ö 5000 civarları olarak saptandığı üzerinde durmaktadır.’ M.Ö III. ve II.bin yılları arasında ise demir birden fazla coğrafya içerisinde görülmeye başlanmış, ancak

“genel” bir tüketim malzemesi haline gelememiştir. Cramer, demirin maliyetinden ve dönem teknolojisi düşünüldüğünde teknik yetersizlikten kaynaklı olarak, sadece süs eşyalarında ve nadiren silah yapımında kullanıldığı (*Lev.XI Res.11*) üzerinde durmaktadır. Mieroop Mezopotamya ve Mısır'da demirin kullanımının hiçbir zaman toplumsal bir kullanıma erişmediğinden, özellikle M.Ö IX.yy'da sadece saraylarla kısıtlı kaldığını ifade etmektedir. Eski bir Asur metni, demirin metaller içerisinde altından sekiz kez daha değerli olduğu yolunda verdiği bilgi, dönemin metalleri hakkında önemli bir bilgi sunmaktadır. Geç Bronz döneminde, demirin kullanılmasına başlanması net olarak saptanabilir ancak bu dönem içerisinde silahların yapımında ve kullanımında bronz silahlar ilk ve yaygın bir planda yer almaktadır. III.Hattusilis'in demirden yapılmış bir hançerle M.Ö XIII.yy'da Asur kralı III. Shalmaneser'i ikna etmeye ve yatıştırmaya yöneldiği bilinmektedir. Demir oldukça değerli bir madendi ama neden? Bir çok uzmana göre, erken demir üretiminin kasıtlı ve bilinçli olmadığı üzerinde durmakla birlikte, demirin kullanımı da diğer metallerde olduğu gibi bir üretim aşşmasını zorunlu kılıyordu(?). Altının elde edilmesinde var olan uygulamaların yoğunluğu ve zorluğu her anlamda demirin elde edilmesinden zor ve aşşamalıydı. Demir altının erime noktası olan %50'den daha az bir sıcaklıkta eriyebilmekteydi. Bakırın üretiminde kullanılan ve bronzun elde edilmesinde kullanılan alışımda yanlışlıkla demir madenin kullanılmış olabileceği eski teorik bir yaklaşımın ürünü olarak konumlanmaktadır. Eritme işleminin kullanılmasında oldukça önemli bir neden olarak, demirin erime noktası net olarak bilinmektedir. Theodore Wertime tarafından devranılan ve 1960'lardan bu yana yaygın olarak kullanılan deneysel arkeoloji demirin antik dönemde kullanımına ilişkin olarak farklı teorik dizgeler ortaya çıkarmışlar ve özellikle Yakınoğu coğrafyasında demirin kullanımına ilişkin olarak ortaya atılan her tez bakır ve demirin kullanımına ilişkin kimi yaklaşımları da beraberinde getirmek zorunda kalmıştır. Demirin kullanımına ilişkin olarak, başlangıçta Waldbaum tarafından ileri sürülen ve üzerinde uzun yıllar durulan, baskın görüşe göre aletlerin yapımında demirin kullanılmaya başlanması zamanlı bir neden sonuç bağlamı içerisinde değerlendirilmekteydi. Demirin kullanılmasına ilişkin üç farklı tarihsel dönemden bahsedilmektedir. İlk olarak demir toplumlarda süsleyici bir malzeme olarak kullanılmaktaydı, daha sonraları ise törensel aletler ve silahların yapımında kullanılmaya başlandı. Daha sonra ise pragmatist bir yaklaşımla demirden aletler yapılmaya (*Lev.XI Res.12*) ve kullanılmaya başlandı, ancak bu dönem [M.Ö 1200'lere kadar var olan dönem] içerisinde de ana kullanım malzemesi bronzdu.

Ancak M.Ö II.binin sonlarından itibaren, Anadolu, Hellas, Makedonya, Girit, Kıbrıs, Suriye, Filistin, Irak, Kuzey İran'da ve Ermenistan, Doğu Gürcistan (Trialeti kültürü) gibi Kafkasya'da da demir buluntulara sıklıkla rastlanmaya başlanmıştır. Cramer özellikle, M.Ö 1200-1000 yılları arasında yoğun olarak kullanılmaya başlanan demirin, “bu dönemle birlikte neden bronzun yerine geçtiği ve buna ek olarak Akdeniz'de yaşayan ulusların başlıca anahtar rol üstlenen bir nesne haline nasıl geldiği ve yine Mısır'ın M.Ö 600 yıllarına kadar neden pragmatist bir yaklaşımla demiri kullanmadığı cevap bekleyen sorular arasındadır” olarak aktardığı genel sorunlar oldukça önemli olmakla birlikte, Demir çağının genel bir yönelimle analitik olarak kavranabilmesinde de özgün bir yerde

konumlanmaktadır.

Karanlık Çağın bitiminin ardından M.Ö VIII.yy'dan itibaren aslında krallık aşamalı olarak iktidardan indirilmeye başlanmış ve bu unsur özellikle soylu bir sınıfın iktidara gelmesine de ön belirlenim sağlamıştır. Ve bu gelişmelerin ardından Baselleius'ların zaman içerisinde yerlerini aristokrat sınıflara bırakmaya başlamaları gerçek Helen kentlerinin durumlarının açığa çıkmasına neden olmuştur. Yine her ne kadar krallık zaman içerisinde yerini aristokrat (daha sonra tyran geleneği çıkacaktır) sınıfın iktidarına bırakmaya başlamış olsa da yine önemli olan nokta politik bir gücün var olmasıdır. Ancak bu dönemin hemen ardından, (M.Ö VII. ve VI.yy'larda) yaşanan dönem içerisinde toplumsal ve politik bir bilincin önemi kavranmaya başlanarak bu bilinç yukarıya çıkmaya başlamıştır. Bundaki en önemli etken ise büyük bir alanda askeri alanda taktiksel olarak gelişmenin olmasıydı. Savaş alanlarında özellikle M.Ö VII.yy'da, bir kural olarak aristokrat sınıf ölmenin onursallığı üzerine veriler inşa etmeleri sonucu olarak şöhretlik öncesi dönemin de ilk unsurları ortaya çıkmaya başlamıştır. Ve M.Ö VII.yy'da hoplitler devrimsel bir nitelikte olan yerlerini konumlaştırmışlardır. Savaşlar bu dönemle birlikte çoğunlukla aristokrat sınıfın içerisinde yer aldığı ve giysileri ile de kendilerini belli eden hoplitler ve orta sınıfın özellikle çiftçilerin oluşturduğu silahlı kuvvetlerden oluşan ağır donanımlı piyadelerden meydana gelmeye başlamıştır.

Brandherm ve Trachsel'in özellikle dikkat çektiği yönelim oldukça önemlidir. “Akdeniz coğrafyasının arkeolojik olarak ortaya çıkan materyaller dahilinde “Yeni Tartışmalara” bütünüyle oldukça fazla bir şekilde ihtiyacı bulunmakta ve coğrafyaların birbirlerinden ayrılmasında metodolojik araştırma ve yöntemler nadiren kullanılmaktadır. Bu tartışmanın başlıca hedefi, geniş bir coğrafya içerisinde bölgesel ve yerel anlamda uzmanların üzerinde durduğu tarzda olabilir bir bilim alanının içerisinde yer alarak, Demir çağı arkeolojisinin Fenike ve Helen arkeolojisi özelinde sınırlı olmadığı Akdeniz coğrafyasının bir bütün olarak edinime tabii tutulması gerekliliği üzerine kurulma zorunluluğudur. Biz, var olan problemlerin kıyaslanmak ve eleştirel bir yöntemle incelenerek kronolojiler arasında farklı çözümlerin olabileceğini ve yeni bir perspektiften oluşacak olan kurguların anlamına yönilenebileceği üzerine durmak zorundayız.”

Hellas'ın Karanlık dönemden çıktığı dönem, Yakın Doğu'da önemli değişikliklerin olduğu bir dönemdir. Asur imparatorluğu güçlenmekte, Fenike kent-devletlerinin ticari amaçlı yayılımı başlamaktadır. Fenikeliler bu dönem içerisinde; Kuzey Afrika, Sicilya, Sardinya, İspanya ve Kıbrıs'ın güneyinde koloniler kurmuşlardır. Fenikelilerin özellikle M.Ö I.binin başlarında ortaya koydukları yönelimin kendisi oldukça önemli bir adım olarak nitelenmekle birlikte Helenlerin bu anlamda “ataları” olarak nitelenmesi kayıt altına alınmalıdır. Minos-Akha uygarlığının deniz gücünün yok olması, Fenikelilerin yayılmalarını kolaylaştırdı. Fenikeliler denizlere açıldı ve M.Ö VIII.yy'da Helen seferlerinin başlamasına kadar rakipsiz kaldılar. Atlas Okyanusu'na kadar ulaşan bu seferler, ticaret amacıyla yapıyordu. Böylelikle batı keşfedilmiş, uğrak ticaret limanları kurulmuş, ileride bağımsızlaşacak yeni siteler doğmuştu. Var olan düşünceler arasında, Fenike iktidarının her zaman için ana hedefi uluslararası bir ticaretti ve bu unsur var olan iç çekişmeleri her zaman için en aza indirmişti. Fenikeliler kıyı ile adaptasyonlarını tarihin bir ticaret alanına dönüşmeye

başladığı andan itibaren çok ciddi bir biçimde göstermeye başlamışlardır. Demir Çağının başlaması ile birlikte bir dönem boyunca sekteye uğrayan bu ticari ilişkiler alanı, Fenikeliler tarafından daha sonra da kaldığı yerden tekrar devam ettirildi ki bu özellik yerel idari ve politik sistemlerin bir geleneğiydi. Fenikeliler Demir Çağında, şaşırı olmayan bir tarzda kültürel ve politik kimliklerini oluşturmayı başardılar. Politik olarak var olan konumlanışları, bu iktidarın kültürel alanda çok kapsamlı bir şekilde yer almalarına da özel bir gereklilik veya ön belirlenim sağlamıştır. Fenikelilerin konumlandığı alanda kent-devletleri her zaman için politik özerk, kent devletleri konumundaydı ve asla büyük özel durumlar dışında hiç bir zaman birleştirilmedi. Fenike hanedanları hiç bir zaman var olan kent-devletlerini bütünleştirme uğraşı içerisine de girmedi ki bu anlamda Sidon, Tyrias ve Babil her zaman için isimleriyle var olma özelliklerini korumuştur. Bütün bu veriler aslına bakılırsa Bronz Döneminden Demir Dönemine geçen uzantılar olarak görülmektedir. Fenikeliler Levant kıyısında kültürel veya tarihsel olarak geleneksel bir alanı devamlı takip ettiler ancak bu anlamda yabancılar ve özellikle Helenler tarafından bu coğrafyanın özellikleri de kullanılmıştır.

Negbi, antik kaynakların M.Ö 1200 sonrasında Fenikelilerin deniz aşırı ticarete kurdukları sistemi anlatmakta son derece tutarlı oldukları üzerinde durmakta ve özellikle antik dönem ticaretinde (*Lev.XII Res.13*) Akdeniz'in merkezinde ve batısında Fenikelilerin bir tür yayılım kanallarının olduğunu ve yine bu yayılım kanalları içerisinde erken bir dönemde, Kıbrıs'ın da Fenike yerleşimlerden biri olduğunu ifade etmektedir. Fenikelilerin erken dönemlerden itibaren (M.Ö XII. ve XI.yy'larda) Akdeniz'in geniş bir alanda kolonileştirme politikalarına gebe kaldıkları bilinmektedir, yine bu anlamda Kıbrıs'ta M.Ö 1200'lerden itibaren var oldukları, Klasik Helen ve Roma yazarlarının (Homeros, Herodotos, Ksenophon, Diodoros, Plinius vd.) üzerinde durdukları üzere, Tunus'un kuzey bölgesi ve kıyısında, İspanya'nın ve Utika'nın Atlantik kıyısında Cadiz'ide içerisine alan bir yayılım alanına sahiptiler. Ve burada üzerinde durulan coğrafik alanlar içerisinde Fenikeliler M.Ö 1100 yıllarından itibaren varlıkları bilinmektedir. Burada antik kaynakların üzerinde durduğu bu coğrafyalarda yapılan arkeolojik çalışmalar kimi yerlerde bu tarihlerin gerçekliğini ortaya koymuş ancak buna ek olarak kimi yerlerde de Fenikelilerin girişi tam olarak ispatlanamamıştır. Deniz ticaretinin M.Ö XII.yy'a kadar var olan dengelerinin bu dönemde var olan Deniz Kavimleri Haraketliliği ile son bulduğu bilinmektedir, ve bu dönemden itibaren deniz ticaretinin tamamen değiştiğini gösteren veriler bulunmaktadır. "Astrate Tapınağı" Kıbrıs'ta M.Ö IX.yy'dan önce dikilmemiştir. Moscati, ticari anlamda aktif rol oynayan kalıcı bir alana işaret çekmeye çalışır ve arkeolojik yazıma özel bir önem atfetmez. Ona göre Kıbrıs'ta bir tür Fenike varlığının M.Ö IX.yy'dan itibaren görülmeye başladığını biliyoruz, yine Moscat'ie göre Batı Akdeniz'de Fenikelilerin varlıkları M.Ö IX.yy ve öncesinden itibaren görülmeye başlar, ancak arkeolojik kanıtlar bize göstermektedir ki, bu coğrafyada varılan buluntular doğrultusunda Fenikelilerin varlığı M.Ö VIII.yy'dan itibaren görülmeye başlar.

Fenikelilerin M.Ö XII. ve X.yy'da deniz ticaretinde aşırı yolculuklarının jeopolitik (*Lev.XIII Res.14*) koşulları gözden kaçırılmaktadır. Antik kaynaklar Fenikelilerin tarihinin Sidon ile başladığını göstermektedir. Bu anlamda gerek Homeros gerekse İncil Fenikelilerin kökensel kaynaklarının Sidon olduğu konusunda çeşitli bilgiler

vermektedirler. Ve bu verilen bilgilerden biz direkt olarak Fenikelilerin Kenanlıların varisi olduklarını öğrenebiliyoruz. Romalı tarihçilerden Justin, bize Fenike'nin kuruluşuna yönelik olarak Troia savaşından bir yıl önce kral Ashkelon (aynı zamanda güney Suriye'de bir Fenike kenti) tarafından Sidon'un kurulduğu yolunda uyarılar vermektedirler. Bu bağlamda Ashkelon'a tarihsel bir rol biçebilmek mümkün görünmektedir, yine bu anlamda bu dönem içerisinde meydana gelen Deniz Kavimleri Hareketliliğinin ardından da burada Sidon'un yerlilerinin değişmediği konusunda özel belirlenimler bulunmaktadır. Fenikelilerin deniz aşırı ticaret kapasiteleri (*Lev.XIV Res.15*) oldukça erken bir dönemden itibaren başladığından kaynaklı olarak Negbi, “kolonizasyon öncesi” dönem olarak adlandırmıştır.www.arkeolog.org

II.B KARANLIK DÖNEM EVRESİNDE HELEN PLASTİK SANAT ALANI

Helen antik dönem tarihselliği üç periodik tanımlama ile anılmaktadır; Helladik, Hellen, ve Hellenistik. Helladik uygarlık Myken uygarlığının ilk varlık alanına tekabül etmekte, ve bu uygarlığı oluşturmaktadır. Kuyumculuk anlamında oldukça özel bir döneme tekabül eden bu evre, aynı zamanda Helen tarihinde özel önemde bir düzlemde karşımıza çıkmaktadır. Üzerinde durulan ikinci dönem ise İonianın kurulduğu Helen, ve klasik dönem Helenlerin oluşturduğu Büyük İskender'in ölmüne kadar devam eden bir evreye işaret etmektedir. Üçüncü dönem içerisinde Hellenistik dönemde Helen kültürel alanının artık doğuya taşındığından bahsedebilmek mümkün görünmektedir. Myken'in Helladik dönemin kültürel merkezi olabileceği üzerinde durulmaktadır, Helen kültürel alanın

merkezi ise Atina, Hellenistik dönemin kültürel merkezinin ise Aleksandria olduğu yapılan araştırmalardan anlaşılmakta ve üzerinde durulmaktadır. Burada çizilen biçimsel ayrıştırmada Karanlık dönemin varlık alanından itibaren Hellas'ın ve Batı Anadolu kent-devletlerinin, dönem iktidarları içerisinde önemli ve özel yanlarının ortaya çıktığından bahsedebilmek mümkün görünmektedir.www.varchive.org/dag/reconst.htmwww.metmuseum.org

Karanlık dönem sanat konseptinin değerlendirilmesinden önce, karşımızda yer alan en önemli sorunlardan biri Karanlık dönem olarak adlandırılan evrenin kronolojik olarak ne zaman yaşandığı sorunudur. Bu bağlam içerisinde Karanlık dönemi, sanatsal olarak ortaya çıkan nesnelere üzerinden mi yoksa üretimsel faaliyetlerin oluşmaya başladığı döneme kadar mı sınırlı tutacağımız hala özgün bir sorun olarak belirlemekte, özellikle yapısal ve öznel anlayışlar bu veri dahilinde ayrılmaktadır. Örneğin, Schweitzer'in ortaya koyduğu kronoloji dahilinde Karanlık dönemin sanatsal bağlamda sadece 100 yıl kadar varlığını koruduğunu ifade edebilmek mümkündür. Schweitzer'e göre M.Ö X.yy'la birlikte "Erken Geometrik Stil" oluşmaya başlamıştır. Yine bu bağlam içerisinde Snodgrass, Langdon, Himelman, William, Whitley, Robertson, Morris, Cramer ve Akurgal Karanlık dönemi sabit bir nokta olarak değil, Geometrik dönemle iç içe geçen bir evre olarak tanımlamaktadırlar. Karanlık dönem içerisinde iki önemli kategorik düzlemin varlığına işaret edebilmek mümkündür. İlk olarak, bu dönemle birlikte sanatsal alan oldukça ilkel bir biçimsellik içerisinde oluşmuştur, ikinci olarak ise özellikle vazo resim sanatında süsleme öğeleri sadece "geometrik şekillerden ibaret" kalmıştır. Latacz'ın üzerinde durduğu şekilde Karanlık dönemin varlık koşulu Geometrik dönemden bağımsız olarak oluşan ve bir tür kesintiyle farklı bir düzleme geçilen aşama değil, sadece ekonomik üretimsel faaliyet alanlarının "kıtlığına" yapılan bir vurgu olarak anlaşılmaktadır. Barron, yaşanan Karanlık dönemin Hellas halkı tarafından oldukça hızlı bir şekilde aşıldığı üzerinde durmaktadır.

Karanlık dönemin M.Ö 1200 yıllarında başladığı düşünüldüğünde yaklaşık olarak M.Ö 1000 dolaylarına kadar geçen süreci kapsamı gerektiği Barletta tarafından ifade edilmektedir. Üzerinde durulan 200 yıllık zaman dilimi içerisinde oluşan sanatsal düzlem Karanlık dönem sanat algılayışı olarak nitelenmektedir. Roma mimarlık tarihçisi ve mimarı Vitruvius, yorumlarında iki küçük mimarlık düzeninin ortaya çıkış dönemi olarak Karanlık dönemleri yorumlarıyla işaret etmiştir. Vitruvius'un işaret ettiği dönem direkt olarak göçler dönemine tekabül etmektedir. Helenler bu dönemde en uygun olabileceği düşünülerek bu halkı üç farklı kabileye ayırmışlardır. Argos'ta var olan Hera tapınağının yapımcısı olarak Doros gösterildiği için Dorik düzenin adı ve lideri bu isme dayanmaktadır ve Hellas'ta bu isimle anılan halkın bu ismi ilk olarak ödünç bir şekilde verilmiş olabilir. M.Ö 1200-1100 yılları arasında Mykenai uygarlığı Dorların istilası ile düşmüş ve bu gelenek M.Ö 1000 yıllarında var olan İon göçü ile tamamlanmıştır. Tarihsel olarak var olan olaylar dizisine göre mimarlıkta Dorik stiline M.Ö 1200-1000 arasında ortaya çıkmış olmalıdır ve bu dönemde İonia göçünün varlığını biliyoruz. İon düzeni Dor düzeninden daha sonra gözükenecekti. Dor düzeni için, Vitruvius tarafından ifade edilen yerler ve zaman dilimi bulunmaktadır. Argos'ta Hera kutsal alanında erken bir tarihte dinsel olarak kullanılan bir mekan olduğunu biliyoruz, ancak Geometrik dönemden daha önce bu yerin Hera'ya adanmış bir kutsal alan olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir. Başlangıçta, Akha uygarlığında sıra sıra evlerin erken zamanlarda, modern uzmanlar tarafından tapınak olarak kullanılmış olabileceği öne sürülebilir.

Barron, Akha uygarlığının yıkılmasıyla birlikte yaşanmaya başlanan Karanlık dönem içerisinde, Helenlerin ilk elden yaratım çabalarının ortaya çıkmaya başladığından ve özellikle geometriksel şekillerin ağırlıkta olduğu bezeme sanatına özel bir yer attiklerinden bahsetmektedir. Morris oluşan yıkımın ardından, seramik kapları üzerinde dekoratif geleneğin ortadan kalktığını ve hayvansal süslemelerin yok olduğunu ifade etmekte, heykelcik geleneğinin ise farklı ve daha ilkel bir görünümle yeni bir tipoloji içerisinde varlık kazanmaya başladığını

kaydetmektedir. Yine Morris, M.Ö 1200 sonrasında Helen sanat alanında yeni sistemsel bir gelişmenin başladığını ancak bu gelişme içerisinde Girit'in kategorik olmamak kaydıyla, coğrafik özelliklerinden dolayı farklı bir rotada, yer aldığını belirtmektedir. Schweitzer, Karanlık dönemin sistemsel anlamda ve sanat yaratımları dahilinde, M.Ö X.yy'a kadar devam ettiği üzerinde durmakta ve özellikle Matz tarafından “uygarlıkların etkileşim kanallarının kesilmesi” yorumuna katılmaktadır. Schweitzer'e göre bu dönem; anıtsallığın dışında yeni oluşmaya başlayacak olan Geometrik dönem için bir başlangıç momentini olarak kavranmalıdır. Whitley'in üzerinde durduğu üzere özellikle M.Ö 1200 sonrası, ekonomik temasların sıfırlanmaya başlaması sanatın sistemsel bir tarzda ortaya çıkamamasındaki en önemli etken olarak sunulmaktadır. Robertson'da Karanlık dönemin varlığında ortaya çıkan yoksullaşmanın iç dengenin yitimine neden olduğu üzerinde durmakta ve sanatsal yokluğu bu bağlamda değerlendirmeye tabi tutmaktadır.

Karanlık dönem içerisinde, günlük yaşam pratiği içerisinde bir yere sahip olan seramikler dönemin sanatsal alanının analizinde oldukça önemli bir yere sahiptir. M.Ö 1200'lerde M.Ö 1000 yıllarına kadar yaşanan dönem içerisinde, ortaya çıkan seramiklerin oldukça basit ve geometrik şekillerle bezendiğini biliyoruz. Ancak üzerinde durduğumuz dönem içerisinde, bu gün yeterli derecede materyalin olduğunu ifade edebilmek mümkün değildir. Karanlık dönemin sistematik bir tarzda ele alınabilecek sanat unsurlarından bahsedebilmek mümkün olmadığı gibi, uzmanların büyük bir kısmının Geometrik dönem sanat düzlemini M.Ö 1050 yıllarından itibaren başlatmaları oluşmuş olan yeni sanatsal alanın varlığı, Karanlık dönemin sistematizasyonundan ayırmakla ilişkili “özgün” bir durum olduğu ifade edilmelidir. Morris'in özellikle üzerinde durduğu anlamda Girit coğrafyasının Karanlık dönem içerisinde Hellas coğrafyasından daha özgün olan konumlanışına ilişkin olarak elimizde ampirik olarak tanımlayabileceğimiz plastik eserlerden bahsedebilmek mümkündür. Girit adasında (Karphi'de) bulunmuş olan ve yaklaşık olarak M.Ö 1000 yıllarına tarihlenen (*Lev.XV Res.16*) figürün, pek çok açıdan özgün bir kimlik üzerinden gelişmiştir. Heykelciğin bir tanrıçadan çok tapınan bir kadın olma ihtimali üzerinde duran Boardman eserin başındaki boynuzlardan ve duruşsal özelliklerinden kaynaklı olarak tam anlamıyla Minos etkisinde üretilmiş bir eser olarak tanımlamaktadır. Heykelciğe başlayan yeni dönemin “ilkelliğine” uygun bir tarzda verilmiş olmakla birlikte, bu dönemde etkileşim düzlemine kapalı olan Girit adasının özgün bir yaratımı olarak karşımıza çıkmakta ve konumlanmaktadır.

Karanlık dönem içerisinde oluşan sanat pratiğinin kendisi toplumsal formasyondan bağımsız olarak ele alınabilecek bir kategori değildir. Ve bu bağlam içerisinde dönemin konjonktürel olarak içerisinde yer aldığı konumun varlığı özel olarak kaydedilmelidir. Örneğin M.Ö 1200-1000 yıllarında ortaya çıkan seramik sanatı bezemelerinde atlı arabaların görülmemesi direkt olarak toplumsal formasyonun kapalılığı ile ilişkilidir. Karanlık dönemin “kapalı formasyon”una Boardman, Myken Geç Tunç çağında oluşan bir devamlılığın olduğu üzerinde durmakta ve oluşan sanat geleneğinin içerisinde bu devamlılığın izlendiğine vurgu yapmaktadır. Boardman M.Ö XI.yy'dan itibaren Helen toplumsal formasyonunda sanat alanında bir durulmanın değil, daha sonra oluşacak olana Geometrik sanat alanında bir devamlılığın olduğunu ifade etmekte ancak Geometrik sanatın da ana karakterini Karanlık dönem sanat alanından ayırmaktadır. Yine Boardman, bir Akha şatosu olan Myken aslanlı kapısını, Karanlık dönem içerisinde ve sonrasında ayakta kalan bir eser olduğu üzerinde durmakta ve özellikle etkilenme unsurunun bu örnekte ampirik olarak kanıtlandığını ifade ederek, ortaya koyduğu süreklilik unsurunu realize etmektedir. Barron'da Boardman'ın üzerinde durduğu tarzda, Bronz dönemi Akha kültürel varlığının bir miras olarak Karanlık dönem ve sonrasında oluşan sanat alanında varlığını koruduğuna dikkat çekmektedir. Pollit'te Klasik dönem Helen sanatının

yatırımın kökenleri hakkında, ortaya konulan efsaneler arasında özellikle M.Ö II.binin Bronz döneminin varlığının işaret edildiğini ifade etmektedir. Karanlık dönemin içerisinde bulunduğu toplumsal darlığın, M.Ö 1000 yıllarına kadar devam ettiğini ve ancak bu dönemle birlikte Geometrik dönem olarak adlandırılan ve yaklaşık olarak M.Ö 750'lere kadar devam eden bir sürecin varlığında Helen plastik yaratımının ortaya çıktığını ifade edebilmek mümkündür.

III. HELEN SANATINDA İLK DEVİNİMLER, GEOMETRİK DÖNEM

Helen Geometrik dönemi pek çok açıdan, Helen plastik alanının varlığına yapılan ilk önemli katkı olarak gösterilmektedir. M.Ö 900 yıllarından itibaren başlatılan Geometrik dönem pek çok açıdan Helen plastik sanatının, ilk ve özgün unsurlarının ortaya çıktığı ve geliştiği bir dönemdir.' Geometrik dönem içerisinde özellikle, Helenlerin denizaşırı coğrafyalar üzerinden bir yayılım kanalı yarattıkları bilinmektedir. Bu bağlam içerisinde özellikle, Waldbaum'un Helen Geometrik dönem seramiğinin yayılım kanalları üzerine yaptığı önemli incelemesi bu anlamda

oldukça işlevli bir çerçeve sunması açısından kayıt altına alınmalıdır. Waldbaum, Helenlerin M.Ö X.yy'dan itibaren sistemli bir şekilde olmamak kaydıyla Yakın Doğu coğrafyası ile girdiği ilişkinin boyutlarını ele alarak doğu ile batı arasında M.Ö I.bin içerisinde kurulan ilk ilişkileneş dikkat çekmektedir. Helen Geometrik dönemin kronolojisini sunan Schweitzer, bu dönemi yaklaşık olarak M.Ö X.yy'la başlatmakta ve M.Ö 725 yılına kadar devam ettiği üzerinde durmaktadır." Euboea'luların Helen Geometrik döneminin başlarında ilk deniz aşırı yolculuklarına çıkan Helenler olduğu, gerek akademik yayınlarda gerekse arkeolojik materyaller dahilinde üzerinde hemfikir olunan ampirik bir saptamadır. Akurgal, Helenlerin M.Ö 1000 yıllarıyla birlikte, kendi kültürel alanlarını oluşturmaya başladığını ifade etmekte ve yine Akurgal'a göre (Desborough'un da saptadığı üzere) Protogeometrik dönemle (M.Ö 1050-1000) birlikte Helen seramiklerinin (özellikle skyphosların) yayılım kanalları "artmaya" başlamıştır." Ras el-Bassit'teki son kazı çalışmaları M.Ö X.yy'a tarihlenebilen Protogeometrik amphoralara ait parçaları ortaya koymuştur ve bunların kaynağı muhtemelen Euboea'dan sağlanmıştır. Tyre'den ve Bassit'ten elde edilen buluntular, tarihlendirme açısından, Levant'tan yayınlanan en erken Helen çanak çömlekleridir. Eğer ki bu çömlekler gerçekten Euboeia'da üretildilerse, Lefkandi'deki erken mezarlarda bulunan Fenike ithalleriyle belgelenen Fenike ve Euboeia arasındaki erken bağlantılar için delilleri güçlendirmektedir. Yine bu bağlam içerisinde özellikle Lemos ve Hatcher'ın ortaya koyduğu gibi, Kıbrıs'ta M.Ö X.yy'dan M.Ö VIII.yy'ın ilk yarısına kadar armağan olarak bırakılmış otuz vazonun üretiminde kronolojik bir sıra takip edebilmek mümkündür. Bu vazolardan dört tanesi Kition'dan iki tanesi Amathus'tan ele geçmiş olmakla birlikte yapılan analizler sonucunda bu altı vazonun da Euboea'dan gelmiş olduğu saptanmıştır." Boardman'ın üzerinde özellikle durduğu Tigris'te Nineveh'in Asur sitesinde ele geçen ve Boardman'ın Protogeometrik dönem seramiklerinden daha erken bir döneme tarihlendiği (*Bkz.Lev.IX Res.9*) seramik parçası Boardman'ın üzerinde durmaya çalıştığı, deniz aşırı ticareti için oldukça önemli bir "kanıt" niteliğindedir." Waldbaum'da Euboean seramiğinin en erken örneklerinden birisi olarak Tell Abu Hawam'da bulunduğu üzerinde durmaktadır. "1991 yazında, en azından biri protogeometrik olan - muhtemelen Euboean vazo, Maltaya özgü haç etrafında konsantrik dairelerle dekore edilmiş destekli krater - birkaç çömlek parçası kuzey-güney ticaret yolu boyunca Galilee Denizi'nin doğu kıyısı üzerinde Tel Hadar'da bulunmuştur. Arkeologların söylemlerine göre geç M.Ö XI.yy'dan daha eskiye gitmeyen bir konteksten bulunmuştur" Standart Helen kronolojisine göre M.Ö X.yy.'ın geç evresine tarihlenmelidir. Kesin tarihi her ne ise de, bildiğimiz kadarıyla, stilistik olarak şu anda İsrail'de bulunan Helen çanak çömleklerinin en erken parçasıdır ve Tyre'de bulunan benzer materyalle ilişkilendirilebilir. Gelecekte bunun ayrılan bir buluntu olduğunu veya şimdiye kadar yapılan tahminlerden daha geniş kapsamlı bir iç etki ortaya koyduğunu görmek oldukça ilginç olacaktır." Whitley'de, Euboean'luların Karanlık dönemin içerisinde oluşan dar boğazın aşılmasında özel bir ticaret anlayışları olduğu üzerinde durmakta ancak ortaya konan teorik yaklaşımların arkeolojik materyaller dahilinde kanıtlanmasının zorunlu olduğunu ifade etmektedir. Geometrik dönemin erken safhalarından itibaren Yakın Doğu coğrafyası içerisinde yayılan Helen seramikleri, Helenlerin yayılım kanallarını gösteren önemli ampirik bir bilgi vermektedir. (*Lev.XV Res.17*). Aynı zamanda ortaya çıkarılan erken Geometrik dönem seramiklerinin varlığı Helenlerin genel bir ticaret kompozisyonlarının dışında, daha özeldir ve dar anlamıyla ticaret gruplarının Yakın Doğu ile ilişkisini belgeler niteliktedir.

Helenlerin M.Ö IX.yy'la birlikte genelde sanat alanında özeldir ise plastik alanda ortaya koymaya başladıkları özgün yapıların varlığı, Euboean adasının deniz aşırı ticaret konseptinde izlendiği gibi yayılım kanallarının varlığıyla direkt olarak ilişkilidir. Sullivan'ın ifade ettiği şekilde, Geometrik dönem içerisinde oluşan sanatsal yaratımın kendisi, aynı zamanda edebi kaynaklardan beslenen bir izdüşüm niteliğindedir. Green, Geometrik dönemle birlikte oluşmaya başlayan sanat alanını "derli toplu bir tarzda doğrusal ve makul bir sanat stili" olarak ifadelendirmiş ve

üzerinde durmuştur. Yine Green, Helenlerin Geometrik dönem sanat algılayışında ortaya çıkan “kaba hatların” inatçı bir kimlikle devam ettirildiğini ve üç yüz yıllık bir zaman diliminde bu “kaba hatların” bir tür dönüşüme uğradığını fakat hiç bir zaman terk edilmediğini özellikle belirtmektedir. Cook'ta Green'de olduğu tarzda Geometrik dönem sanat anlayışının içerisinde barındırdığı genel bütünlüğün, devamlı olarak izlenebildiğine işaret etmektedir. Cook, Geometrik dönem sanat algılayışının ataerkil bir formasyon içerisinde gerçekleştiğini ifade etmekle birlikte, yine bu dönem içerisinde keskin bir dönüşümün Orientalizan döneme kadar olmayacağını ifade etmektedir. Geometrik döneme Boardman'da Helenlerin Geometrik dönem içerisinde özellikle sanat alanlarına özel bir eğilimle adaptasyon geleneklerinin çok hızlı geliştiğini ancak, “doğallığın” farklı bir tarzda ve devamlı olarak ana bir hat oluşturduğu üzerinde durmaktadır. Yine Boardman özellikle, Geometrik dönem sanat geleneği içerisinde insan ve hayvan betimlemelerinde özgün bir gerçekliğin yerine yapay bir gerçekliğin ve algılamının varlığına işaret etmektedir. Aynı uzmana göre Geometrik dönem içerisinde ortaya çıkan stilsel gelişmelerin oldukça farklı olması direkt olarak etkileşimle ilişkilidir etkileşimin sınırlı olduğu bu dönem içerisinde, heykeltıraşlığın kendisini küçük boyutlu bir kimlik üzerinden şekillendirmesi sanat alanında “hiçbir iddiası” olmayan Helenler için doğal bir sürecinin edinimi olarak kaydedilmektedir.' Geometrik dönem sanat algılayışında doğallığın nasıl kavrandığı üzerine oldukça önemli bir belirleme ortaya koyan Whitler, Helenlerin doğallığı varlık koşulu içerisinde değil daha çok “mecazi” bir anlamda edinime tabi tutukları üzerinde durmaktadır.' Burkert, Geometrik dönem sanat geleneğinin, Helen sanatının ana ögesi olan hareketliliğin sağlanmasına yönelik bir işlem içerisinde gerçekleştiğini ifade etmektedir. Robertson ise, Geometrik dönem sanat algılayış tarzının biçimsel bir yönelimin ürünü olduğunu ve bu bağlam içerisinde direkt olarak üç yüz yıl kadar devam eden evre içerisinde biçimsel kırılmanın yaşanmadığını ifade etmektedir. Yine aynı uzman, Geometrik dönemin varlık koşulu içerisinde genelde Hellas özelde ise Atina'da cisimleşmeye başlayan bir yenilikçiliğin özgün konumuna işaret etmektedir.

Snodgrass, Helen Geometrik döneminin Akha kültürel alanının çökmesinin ardından çok da rahat bir biçimde ortaya çıkamadığından bahsetmektedir, ve yine Snodgrass'a göre Atina (Kerameikos) Euboea, Rhodos, Eretria ve Sparta bu dönemin oluşum kanallarının ana özneleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Schweitzer ise, Geometrik dönem içerisinde özellikle doğallığa yapılan katkının önemli bir ayıraç görevi gördüğünü ifade etmektedir. Helen Geometrik dönemi heykeltıraşlık eserleri üzerine yaptığı çalışmalarla anılan Langdon, bu dönemin genel sanat anlayışının doğallık ve dönemin iktidarları bağlamında ortaya çıkan unsurlar üzerinden algılanması gerektiğini ifade etmektedir. Boysal ise, Geometrik dönem sanat algılayışının M.Ö 1050'lerde geometrik form ve biçimlerde ortaya çıktığını ifade etmektedir.' Rumpf, Geometrik dönemin Helenler için bir başlangıç momenti olduğu üzerinde durmakta ve özellikle bu dönem sanat algılayışının “saf bir Helen üslubu” şeklinde karşımıza çıktığı üzerinde durmaktadır. Richter, Geometrik dönem sanatının doğalcılıktan beslenen bir kültürel formatı olduğu üzerinde durmakta ve bu dönemin sanatı algılayış biçiminin sadece geometriksel hatlardan beslendiğini ifade etmektedir. Aynı zamanda Richter, Helen Geometrik dönemi içerisinde ortaya çıkan heykelcik geleneğinin sadece tekniksel nedenlerden kaynaklı olarak değil aynı zamanda, arz-talep mantalitesi üzerinden şekillendiğini ifade etmektedir.

Dunbain, Helen Geometrik döneminin kapalı bir ekonomik yapılanma içerisinde oluştuğunu ve özellikle doğu uygarlıkları ile girilen ilişkinin, hem kapalı ekonomiyi açtığını hem de sanatsal bir ilerlemeciğin de bu bağlamda aşıldığını ifade etmektedir. Akurgal, Geometrik dönem sanat algılayışının ancak M.Ö VIII.yy'la birlikte bir kimlik kazanmaya

başladığı üzerinde durmakta ve yine adı geçen uzmana göre Mezopotamya kültürel dünyasının varlığı, Helenlerin boşluklarını doldurmada önemli bir kaynak görevi görmektedir. Barron, Geometrik dönem sanatçılarının dekorasyonik bir estetik algılayışının üzerinde yoğunlaştıklarını ve özellikle bu dönem sanatında sanatçıların doğa ile girdikleri ilişkileneş biçiminde, oldukça zeki bir düzlemde yer aldıklarını ifade etmektedir. Charbonneaux, Geometrik dönem içerisinde özellikle figürinlerde dahi bir idealize ruhun egemen olduğunu ifade etmekte ve özellikle Arkaik dönem içerisinde başlayacak olan kaslı bacak yapılarının, Geometrik dönem figürinlerinden devralınan bir gelenek olduğu üzerinde durmaktadır.' Defaveri, Helen heykeltıraşlığının ilk önemli kıvılcımının Geometrik dönemde birlikte oluşmaya başladığı üzerinde durmakta Arkaik dönemde oluşacak olana ana geleneğin bu dönemden bağımsız olarak düşünülmemeyeceğini ifade etmektedir.

Helen heykeltıraşlık tarihçileri içerisinde yapmış olduğu çalışmalarla arkeoljide özgün bir konumu bulunan Ridgway, Geometrik dönem sanat algılayışının hala tam olarak anlaşılamadığı üzerinde durmakta ve özellikle Geometrik dönemden Orientalizan döneme geçişte, Geometrik dönem sanat algılayışının nasıl ve hangi gerekçelerle bir katkısının olduğunu farklı teorilerin varlığında değerlendirmektedir. Günümüz akademik yayınlarında, Geometrik dönem üzerine inşa edilen tüm tartışmalara ek olarak yine bu dönemin bir tür "Helenlilik" unsurunun ortaya çıktığı bir dönem olarak algılanması genel bir eğilimi ifade etmektedir.www.metmuseum.org

Helen Geometrik döneminin sanatsal kavrayışının ve dönemin toplumsal formasyonunun içerisinde nereye ikame ettiği üzerine günümüzde birbirinden oldukça farklı olan yaklaşımlar bulunmaktadır. Aynı zamanda üzerinde durulan dönemin paradoksal bir şekilde, Orientalizan dönem içerisine dahil edilerek veya ilk doğu etkilenmesinin bu dönemde başladığı üzerine kategoriler ortaya konularak evreler arasında kurulmaya çalışılan unsurlar giderek silikleştirilmektedir. Bu bağlam içerisinde, Helen sanat alanında ortaya konacak olan doğu etkilenmesi ile doğu formatının Helen sanat alanına dahil edilmesi anlamında oldukça önemli farklılıklar ve özgünlükler bulunmaktadır. Helen Geometrik dönemi içerisinde Schweitzer'in de üzerinde durduğu tarzda kimlikli bir bunalımın varlığı belirgin ve işlevseldir. Bir yandan çöken ve yok olan Akha kültürü diğer yandan ise Güney Avrupa'dan gelen Dorlar, bu veri özelinde, seramik sanatında ortaya çıkan ve oldukça belirgin bir tarzda kendisine yer edinen açık yüzey üzerine yapılan kısmi bezeme şekli tekniksel olarak ortaya çıkan zayıflamanın karakteristik bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Geometrik dönem sanatını, özellikle seramik alanında izleyebilmek mümkün olmaktadır. M.Ö IX.yy'ın başlarına tarihlenen seramikler üzerinde (*Lev.XV Res.18*) özellikle açık yüzey üzerine yapılan koyu bezeme dikkat çekmekle birlikte, Boardman bu dönem seramiklerinin üzerinde yer alan yay ve formlarının, Akha kültüründe kullanılan bitkisel formların yozlaşmış bir varyantı olarak ifade etmektedir." Schweitzer, Boardman'ın bu yaklaşımına karşın, Geometrik dönem içerisinde kullanılan seramiklerin üzerindeki geometrik şekillerin aynı zamanda Hellas'ta M.Ö III.binde de kullanıldığını ifade etmektedir ki bu unsur aynı zamanda Boardman'ın "tarihsel sürekliliğine" yapılan bir "katkı" olarak konumlanmaktadır! M.Ö 1050 yıllarına tarihlendirilen seramiklerin üzerinde yer alan dairesel şekiller elle yapılırken, M.Ö IX.yy'da seramiklerin üzerinde yer alan dairesel biçimlerin oluşmasında, pergelin kullanıldığı kanıtlanmış durumdadır. Bu dönem içerisinde özellikle, amphora, hydria, krater, kantharos çok yaygın olarak kullanılan kaplar olmakla birlikte biçimsel düzelme zaman içerisinde gerçekleşecektir. Geometrik dönemden günümüze kadar ulaşan seramiklerin büyük bir bölümü mezarlardan ele geçmiş olmakla birlikte omuz ve karın bölgesinde yapılan bezemesel süslemeler erken Geometrik dönemin yine karakteristik özellikleri olarak konumlanacak ve yüz yıllık bir zaman dilimi

içerisinde artan bir ilgiyle devam edecektir. Lemos ve Hatcher'ın Kıbrıs'ta ele geçen erken Geometrik döneme ait seramikler üzerinede yaptıkları incelemeler, Protogeometrik dönem seramiklerinin Kıbrıs'ta bulunduğunu ortaya çıkarmıştır. Aynı zamanda Lefkandi'deki Geç Protogeometrik döneme ait mezarlarda Kıbrıs kökenli testilere de rastlanması, erken dönemlerde Kıbrıs'la Hellas (özelde Euboean) arasındaki dar ancak önemli ticaret bağlamını göstermesi açısından önemlidir. Lemos ve Hatcher bu dönem içerisinde Kıbrıs seramiklerinin Helenler tarafından taklit edilmeye çalışıldığı üzerinde durmakta ve Ege Havzası içerisinde bilinmeyen yeni tipolojide kapların, bu dönemden sonra görülmeye başladığı üzerinde durmaktadırlar. Kıbrıs'ta ele geçen ve farklı bezeme ve formlarda karşımıza çıkan Protogeometrik dönem skyphoslarının (*Lev.XVI Res.19-20*, *Lev.XVII Res.21-22*) Euboean'da üretilmiş oldukları, yapılan kimyasal analizlerle desteklenmektedir.

Seramik sanatı ile heykeltıraşlık sanatı Karanlık dönem içerisinde de görülmeye başlanmıştır ancak biçimsel bir gerilik içerisinde kendisine yer bulmuştur. Yeni başlayan dönem içerisinde kullanılan motiflerden sadece bir kaçanesi Akha döneminden itibaren kullanılmaktaydı ancak daha sonra yeni dönemin ilkel biçimsel öğeleri egemen olmaya başladı. Hatta bu dönem içerisinde yeni bir tarz adaptasyon başlatıldı, eşmerkezli çemberler heolozanlar şeklinde kullanılmaya başlandı. Vazo resim sanatı bu dönemde özellikle, Hellas coğrafyası içerisinde Atina, Argolis ve Korinthos'ta belirgin bir kimlikle kendisine yer bulmaya başladı. M.Ö IX.yy'la birlikte ise üzerinde durulan bölgeler içerisinde, yerel bir kronolojik oluşum çerçevesi içerisinde değişim oluşmaya başladı. Protogeometrik dönem içerisinde özellikle Girit oldukça önemli bir merkez konumunda kalarak varlığını sürdürdü. Batı Anadolu'da ise özellikle İonia merkezli Helen yerleşimleri içerisinde ve diğer Helen kent devletlerinde, Miletos'ta, Rhodeos'ta, Aeolia ve Kykladlarda oldukça önemli unsurların ortaya çıktığı Protogeometrik merkezler olarak konumlanmaktadır. Öncelikle bu dönem kapları törenlerde defin kapları olarak yaygın bir biçimde kullanılmıştır, Geometrik dönemle birlikte ise üzerinde durulan merkezlerde yine özel bir artışın olduğu bilinmektedir. Akha uygarlığının her ne kadar M.Ö XII.yy'la birlikte yok olmuşsa da, Hellas coğrafyasında sanat alanının tam anlamıyla yok olduğunu ifade edebilmek mümkün değildir. Bu dönemde özellikle belirgin bir şekilde görülmeye başlayan göç dalgası, çöküş içerisinde ki varlığın kanıtlanması anlamında özgün bir yerde yer almaktadır. Yeni halklar batı coğrafyasında yeni iktidar güçleri şeklinde karşımıza çıkmaya başlayacaktır. Bu dönemle birlikte batı coğrafyası içerisinde Myken'den kentinden İonia'ya kadar özellikle yeni bir yerleşimin tanıklığında oluşmaya başlayacak olan bir kültürel edinimden bahsedebilmek mümkündür. Ege adaları, Theselia ve Anadolu bu dönemle birlikte özgün bir konumlanmış örneği göstermeye başlayacak ve varlığını sürdürecektir. Robertson, Helen Geometrik döneminin ilk başlarda var olan tıkanıklığını aynı zamanda tekniksel bilgi yoksunluğuna bağlamaktadır. Ancak kısa bir zaman dilimi içerisinde özgün bir ilerlemenin katedilmesi yine Robertson'a göre Helenlerin sanat alanlarında var olan değişime açık düzlemleriyle ilişkilidir. Hellas bu dönemle birlikte Protogeometrik evre ile evrensel bir gelişim evresine girmeye başlamıştır. Bu anlamda, Attika her zaman için özgün bir yerde konumlanmaktadır, ve bütünüyle çömlükçilikte ilk sıradadır. Protogeometrik evre içerisinde bir hayvanlara ağırlık verilmekte, dekoratif algılayış yavaş yavaş şekillenmeye başlamaktadır. İlk olarak figürler kavramsal olarak izlenirken daha sonra ise tüm Helen coğrafyası içerisinde bağdaşık bir kimlikle oluşmaya başlayacaktır. Whitler, Geometrik dönemin erken safhasında özellikle resimleme tekniğinde ortaya çıkan genel konseptin kendisini oldukça yerinde bir edinimle ortaya koyar. Whitler'e göre Geometrik dönemin erken safhasında var olan hikayeler (mitosik gelenek) oldukça sınırlıdır ya da hiç yoktur, bu durumda Helen'li sanatçılar direkt olarak doğaya yönelmişlerdir. Mitosik geleneklerin azlığı, Helenleri her ne kadar doğa ile ilişkili bir düzleme çekse de bu bağlamda yine sözü edilen konjonktürde, Helenli sanatçıların doğayı sorguladıklarını ifade edebilmek mümkün değildir.' Burada üzerinde durulan

sorgulama unsurunun kendisi, zanaat ve sanat arasındaki özgün ayrımın ortaya konulması ile ilişkilidir. Aristoteles'in ortaya koyduğu "sanatçı" ve "sanat" kavramının kendisini M.Ö VIII.yy heykelticilik düzleminin varlığında açıklanamayacağı çok açıktır. Helen Geometrik döneminin ilerleyen safhalarında, doğanın varlık koşulu direkt bir yansıtılma şeklinde değil figüratif bir kompozisyon dahilinde karşımıza çıkmaktadır. Bu dönem içerisinde ilerlemeye başlayan sürecin kendisi, doğalcılıkla beceriyi birleştiren, bir anlamda kendisine yer edinen bir düzlemde oluşmaya başlayacaktır. Toplumsal formasyonun içe kapalılığı Helenlerin erken dönem sanat anlayışlarını belirlemede başat bir unsur olarak belirlemiştir. Akurgal, Helenlerin M.Ö IX.yy'la birlikte mitosik düzlemde bir takım ilerlemeler katettiklerini ifade etmektedir ki M.Ö VIII.yy'da ortaya konan mitosik ilerlemelerin etkilerini sanatsal üretimde açık olarak görebilmek mümkün olacaktır. Geometrik dönemle birlikte oluşmaya başlayan sanat yaratımında, Akha kültürel değerlerinin oluşan yeni sistematizasyon içerisinde varlık bulunduğunu ifade eden uzmanların üzerinden atladıkları iki önemli unsur özel olarak vurgulanmalıdır. İlk olarak, kaba bir pozitivist geleneğin içerisine yerleşmeden, alt ve üst yapı ikomentisinin tarihsel zorunluluk yasaları, altı çizilerek vurgulanmalıdır. İkinci olarak ise Schweitzer tarafından belirtildiği üzere, değişen sistematizasyon bağlamında yaratılan ortak değerler geçmişin baskın kültürel eğilimini değil, yaratılan yeni değerler kümesinin varlığını ifade etmemizde özgün bir konumda yer almaktadır.

Seramiklerin bezeme anlamında plastik sanattan çok daha hızlı gelişen ve dönüşen kapasiteleri, Geometrik dönem kronolojileştirmesinin seramikler özelinde yapılmasına neden olmuştur. Geometrik dönem içerisinde özellikle M.Ö VIII.yy, resim sanatının olgunluk dönemine tekabül etmekle birlikte, sanatçıların özel bir uğraşla vazunun yüzeyini hiçbir boşluk bırakmadan bezemeleri Geometrik dönemin erken evresinden farklılaşan ve farklılaştığı oranda olgunluk döneminin bir özelliğidir. M.Ö VIII.yy Geometrik dönem seramik sanatında, Atina (Kerameikos) öncü konumundadır. M.Ö VIII.yy'm II. yarısında özellikle Dipylon atölyesi, Kerameikos'ta özgün bir konumda yer almaktadır.' M.Ö IX.yy içerisinde Atina özellikle dekorasyon süslemeciğinde Helenlerin genel eğilimlerini temsil etmektedir." Whitley, Atina'nın M.Ö IX.yy'la birlikte seramik sanatında, ortaya koydukları özgünlüğün daha sonra artarak devam ettiği üzerinde durmaktadır. Dipylon atölyesinde M.Ö VIII.yy'm II.yarısında ortaya çıkan eserler içerisinde özellikle omuzdan kulplu bir amphora dikkat çekicidir' (*Lev.XVIII Res.23*). Amphora oldukça büyük bir tarzda yapılmış olmakla birlikte, bu kadar anıtsal olmasındaki etken günlük kullanım kabı olarak değil, nekropolde bir kadının mezar işaretleyicisi olarak kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Omuzdan kulplu amphoranın tam olarak omuz bölgesinde yer alan bir panel ve bu panelin içerisinde yer alan ekphora sahnesi, seramiği önemli kılan bir diğer özelliktir. Sahnede, bir cenaze sedyesi ve her iki tarafında da yas tutan insanlar bulunmaktadır. Robertson, burada sahnede yer alan figürlerin doğal bir anlatımla verilmeye çalışıldığı üzerinde durmaktadır. Figürlerin konumlanışında, cepheden verilen gövdelerde bütünlükçü dekoratif bir anlatım tarzının unsurlarının verilmeye çalışıldığı yine Robertson tarafından ifade edilmektedir. Burada betimlenen her figürün sahne içerisinde bir anlamı vardır ve özellikle, bacakların profilden verilmesi hareket halinde olunmasına yönelik bir izlenim olarak karşımıza çıkmaktadır. Üçgen vücutların altında beliren bacak yapısı özellikle hareket halinde olan bir figür için oldukça belirleyici bir tarzdadır. Schweitzer, bu sahne özelinde temel olan noktanın direkt olarak geometrik şekil ve formlarda ortaya çıkan özgünlüğü olduğunu kaydetmektedir. Robertson'un özellikle figüratif sahnenin varlığında değerlendirmeye tabi tuttuğu Geometrik dönem sanat algılayışı önemli detaylar içermektedir. Robertson, figürlerde bir tutarlılık yakamala çabasının anlamlı olmadığını ifade ederek, genel olarak kompozisyonun bir bütün olarak yakalanmasının zorunlu olduğu üzerinde durmaktadır. Araba tekerleklerinde görülen cephe-profil problemin kendisi de, bu bağlam içerisinde değerlendirme dışında tutulmak zorundadır. Burada kullanılan nesnelerin varlık koşulu çevre ile olan adaptasyonlarının sağlanmasına yönelik bir ilişkileniş örneğidir. İfade edilen tarzda geometrik tarzda oluşturulmuş

olan ana akımın kendisi burada özellikle vazo resim sanatında belirgin bir şekildedir. Schweitzer, buradaki amphorada da görüldüğü üzere, dekorasyon sahnelerinin Geometrik dönem sanat algılayışının özel bir takım çabalarla değil, sadece bir kaç unsurun kullanılmasıyla ileriye taşındığı üzerinde durmaktadır.' Bu anlamda Schweitzer'in üzerinde durduğu ana nokta; Helenlerin doğu merkezli bir sanat üretiminin bu dönem içerisinde oluşmadığı yolundadır. Fittschen, bu dönem vazo resim sanatında ve özelde yine Dipylon atölyelerinde üretilen seramikler özelinde (*Lev.XIX Res.24*) kullanılan at arabalarının olasılıkla, Helenlerin kendi öz yönelimleriyle ilişkili olduğu üzerinde durmakta ve olasılıkla Homeros'un destanlarında varolan imgesellikle bağlantılı olduğunu ifade etmektedir. Whitley'de seramikler üzerinde işlenen konuların olasılıkla, Helenlerin yeni yeni oluşmaya başlayan mitosik geleneklerinin ürünü olarak karşımıza çıktığı üzerinde durmaktadır. Yine Whitley, hikayeleştirme tarzında izlenen yolun hangi gerekçelerle ve hangi bağlamlarda ortaya çıktığının tam olarak bilinemediğini ifade etmekte, ancak Geometrik sanat üretiminin öyküsel bir anlatımın varlığında şekillendiğini de özel olarak vurgulanmaktadır. Whitley, Geometrik dönem sanatının özelde ise seramikler üzerinde yer alan sahnelerin varlık koşullarını altı madde içerisinde sıralamaktadır; "1-Sahnelerin üzerinde yansıtılan unsurların aynı zaman içerisinde çağdaş bir yaşam alanı olduğu 2-Kimi zaman "kahramanca" bir dış dünya ya başvurulduğu 3-Var olan hikayeleştirme işleminin kendisinin mitolojiden yararlanma potansiyeli 4-Hikayeleştirme işleminde güçlü bir öyküsellik varlığı 5-Homeros'un şiirsel geleneğinin yaratımda bir etkisi olduğu 6-Doğa ile girilen ilişkinin varlık derecesi."

Geometrik dönem sanat anlayışının figürlerle girdiği ilişki, yapmacıklı ancak güçlü karakterler şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Kimi vazoların üzerinde, deniz yolculuklarına dair konuların verilmesi Boardman tarafından, bu dönemdeki Akdeniz ticaretine ilişkin "canlı bir kanıt" olarak nitelenmektedir. Boardman, Geometrik dönem sanat algılayışında ortaya çıkan unsurların değerlendirilmesinde özellikle, destansı anlatım tarzının varlığında keskin ve sınırlı sonuçlara varmanın tehlikesine işaret etmekte, ve yine bu dönem içerisinde ortaya çıkan dekoratif sahne ve kompozisyonların "Helen sanatının her döneminde köşe taşlarından biri" olarak kaldığına vurgu yapmaktadır.

Bu dönem içerisinde genel anlamda doğadan etkilenmek bir kriter ancak, özelde ise geleneksel unsurların kullanılması ayırt edici bir kimlikel dönüşümdü. İfade edilen veya edilmeye çalışılan unsurların kendisi ihtiyaç duyulan ana unsurlar özelinde izlenmektedir. Bryson burada karmaşık bir ilişkilenişin varlığından bahsetmektedir. Doğa ile olan ilişkinin kendisi, sanat alanında ortaya çıktığı anlamda bir kategoriye sahip olmalıdır. Boardman'ın Geometrik dönem içerisinde işlenmeye başladığından bahsettiği mitosik gelenekler Whitley tarafından, ilk özgün durum olarak değerlendirilmekte, görsel anlamda ortaya çıkan sanat geleneğinin kendisi retorik bir anlatım tarzı olarak ifadelendirilmektedir.

III.A HELEN GEOMETRİK DÖNEM EVRESİNDE, PLASTİK SANATININ HEYKELCİK ALANI

Helen Geometrik dönemi, plastik sanatlar açısından oldukça önemli bir konumda yer almaktadır. Bu dönemin yine M.Ö 1000 yıllarıyla birlikte başladığı ve yaklaşık olarak M.Ö VIII.yy'ın sonuna kadar devam ettiği, genel kabul gören bir eğilimdir. Bu dönem içerisinde özellikle, M.Ö VIII.yy heykelticik geleneğinin yerleştiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Samos, Olympia, Boiotia, Atina, Euboea, Lakonia, Sparta ve Girit bu dönemde özellikle heykelticik geleneği içerisinde özgün eserlerin ortaya çıktığı, başlıca merkezler olarak konumlanmaktadır. Özellikle Girit adası, heykelticik üretiminde özgün ve oldukça erken bir dönemden itibaren ürün vermeye başlamıştır. Helen Geometrik dönem içerisinde, ortaya çıkan heykelticik geleneği içerisinde özgün bir doğu etkisini izleyebilmek mümkün değildir. Bu dönemde daha çok, Helenlerin kendi iç sanat geleneklerini sert malzeme üzerindeki yansımalarının izleri çok belirgin olarak konumlanmakta ve vücut bulmaktadır." Carpenter'ın üzerinde durduğu üzere Geometrik dönemden günümüze kadar ulaşmış olan özgün örnekler dahilinde, bu dönem heykelticik sanat anlayışını tam olarak ifade edebilmek mümkün değildir. Richter, Helen Geometrik döneminde yaratılmış olan heykelticik geleneğinin daha sonra oluşacak olan heykel geleneği içerisinde konumlandırılmasına şüpheli bir şekilde yaklaşır, ve aynı uzmana göre bu dönem içerisinde ortaya konan heykelticik geleneği kouroslarla başlayacak olan heykel geleneğinden kategorik olarak farklı bir düzlemde yer almaktadır. Richter'in bu yaklaşımına ek olarak Boardman'da, Geometrik dönem içerisinde ortaya çıkan heykelticiklerin daha çok, ziyaret amaçlı dönemin zanaatkarları tarafından üretildiğine dikkat çekerek sanatsal bir işlevinin çok önemli olmadığı üzerinde durmaktadır. Schweitzer'in Geometrik dönem içerisinde heykelticik geleneğinde ortaya çıkan ilerlemeyi oluşmaya başlayan misyon bağlamında ifade etmektedir.

Geometrik dönem içerisinde heykelticik geleneği özelinde ortaya çıkan üç önemli yenilikten

bahsedebilmek mümkün görünmektedir. İlk olarak, Karanlık dönemin ardından ilk kez Helen sanat alanında mitosik anlatımlar, üç boyutlu bir şekilde anlatılmaya başlanmıştır. Bu unsur “şimdi düşünebileceğimizden çok daha büyük bir yeniliktir.” İkinci olarak, sert malzeme (kil, bronz, kurşun kemik) ilk kez yine üç boyutluluk kapsamında işlenmeye başlanmıştır. İşleme geleneğinin ortaya çıkması dönemin sanatçıları farklı malzemeler üzerinde çalışmaya itmiş olmalıdır. Üçüncü olarak ise, doğa ile girilen ilişkileneş şeklinin kendisi sanat alanının idelize formatında oluşmaya başlamıştır.

Geometrik dönem heykeltıraşlığının ortaya çıkmasındaki en önemli etken teolojik belirlenimler olmakla birlikte, kutsal alanlara bırakılmak üzere yapılan heykelcikler aynı zamanda bir ekolün bağımsız temsilcileri olarak konumlanmaktadır. Geometrik dönemin erken safhasında yapılan eserlerin oldukça ilkel olan görünüşleri, tekniksel geriliğin ve “yeni bir kültür”ün varlığı içerisinde anlam kazanmaktadır. Heykelciklerin yapılması yine üzerinde durulan tarzda ilkel bir kompozisyonun içerisinde şekillenmekle birlikte, bronz örneklerin yapılmasında; kesip-çıkarma tekniği veya çekiçleme tekniği kullanılarak yapıldığı bilinmektedir. Yine bronz heykelciklerin yapılmasında, kalıplama tekniğinin kullanıldığı bilinmektedir. Bronz dışındaki malzemelerle yapılan heykelciklerde ise sert nesnelere yardımcıyla biçimlendirildiği bilinmektedir.

Niebuhr'un aktardığı üzere “Eski Helen sanatı tarihine eleştirel bir yaklaşımla bakıldığında, aslında Helenlerin gerçek anlamda sanat eseri yapmaya oldukça geç bir tarihte başladıkları görülür” önermesi, Geometrik dönem sanat anlayışını M.Ö V.yy sanat kategorileriyle ifadelendirdiği için yapay bir değerlendirme olarak varlığını korumaktadır. Bu bağlam içerisinde dönemin ekonomik yapılanmasından bağımsız olarak bizim ele alabileceğimiz bir üst yapı unsuru olana sanat akımından bahsedebilmek mümkün değildir. Barron'un ifade ettiği üzere Geometrik dönem sanat anlayışının heykeltıraşlık üzerindeki yansıması, toplamda bir yere sahip olmakla birlikte bu veri dahilinde incelenmelidir. Richter, Geometrik dönem heykelcik alanının varlık alanını dar bir bütünlükte ortaya çıktığını ifade etmekte ve özellikle M.Ö VIII.yy'ın ortalarından itibaren görülmeye başlayacak olan heykel sanatı özelinde heykelcik geleneğinin analogisini yapmaktadır.

Girit'ten Piskokephola adlı yerleşim yerinden ele geçen ve pişmiş topraktan yapılmış olan baş Geometrik dönem sanatının “ilkel” görünümünün ilk temsilcilerinden biri olması açısından oldukça önemlidir. Boyun tarafının sivri bir şekilde yapılması gövde ile olan bağına sağlamaya yönelik olmakla birlikte, yüzlerdeki hatlar boya ile verilmeye çalışılmıştır. Girit, Geometrik dönem içerisinde oldukça önemli bir merkez konumunda olmakla birlikte, bu önemli özelliğini Orientalizan dönem içerisinde de artırarak devam ettirecektir. Richter, Girit adasında ortaya çıkan eserlerin Geometrik dönem içerisinde özel bir konumlarının olmadığını ve bu dönem içerisinde, M.Ö VIII. yy'a tarihlenen Boiotia'da bulunan çan gövdeli, uzun boyunlu, yassı yüzlü ve düz bacaklı olan figürünlerle temsil edilen akımın ilk sanat topluluğu olduğunu ifade etmektedir. M.Ö XI. ve VIII.yy'da ortaya çıkan eserlerin başlıca özelliği oran-orantı problemlerinden çok uzuvların verilmesine yönelik bir işlemdir. Grace, Boiotia'nın Geometrik ve Arkaik dönem heykeltıraşlığı üzerine yaptığı önemli çalışmasında ilk heykelciklerin, pişmiş topraktan yapılmaya başlandığını ve özellikle bu şekilde bir yapı tarzının aynı zamanda eğitici bir konumunun da olduğunu ifade etmektedir.

Atina'da özelde ise Kerameikos'da M.Ö IX.yy'dan başlamak kaydıyla oldukça önemli yenilikler heykeltıraşlık alanında ortaya çıkmaya başlayacaktır. M.Ö 925 yıllarına tarihlenen ve Kerameikos'da bulunan bir geyik figürünü (*Lev.XIX Res.25*) detaysal süslemeciliğin, heykelcik alanında ortaya çıkan özgün bir örneğini gösterir niteliktedir. Euboea adasındaki Lefkandi yerleşiminde bulunan ve Karanlık dönemin “aydınlığı” için özel bir önemle üzerinde durulan mezar yapısı ve içerisindeki buluntular Geometrik dönem heykelcik alanında yeni veriler sunması açısından önemli bir konumdadır. Lefkandi'de iki yarısı farklı iki mezarda ele geçmiş olan kentauros figürünü (*Lev.XX Res.26*) iki önemli unsurdan dolayı, uzmanlar tarafından özel bir edinimle incelenmektedir.' İlk olarak M.Ö 925-900 yıllarına tarihlendirilmesine karşın kentaurosun sağ diz kapağında bir yarayı andıracak izin bulunması, kimi uzmanların Khiron'un Herakles tarafından yaralanma mitosunun bu figürün özelinde ilk kez üç boyutlu bir şekilde canlandırıldığı üzerinde tezler öne sürmelerine neden olmuştur. Eserin bir diğer önemli özelliği ise Robertson tarafından ifade edildiği üzere, üzerinde durulan figürün bir at veya başka bir hayvan olmayıp direkt olarak bir yaratık figürünü olmasıdır. Robertson, Karanlık dönemin içerisinde böyle bir eserin yapılmasını “direkt olarak Geç Bronz çağının etkileşim kanalının varlığında ortaya çıkan özgün bir tiplene” olarak nitelendirmesine neden olmuş, ve Lefkandi ile Atina'nın özellikle bu dönem heykelcik geleneği içerisindeki yeri özel bir vurguyla ifadelendirilmiştir.

Helen Geometrik dönem heykelcik endüstrisi içerisinde özgün okulların varlığından bahsedebilmek elimizde var olan buluntular doğrultusunda imkan dahilinde değildir. Ancak, M.Ö VIII.yy'ın II.yarisından itibaren de heykelcik yapımında özel bir artışın olduğunu ifade edebilmek mümkün görünmektedir. M.Ö VIII.yy'ın II.yarisına kadar var olan dönem direkt olarak bir biçim alış ve misyon oluşturma evresi olarak nitelenmekle birlikte,www.metmuseum.org aynı zamanda üzerinde durulan tarih Helenlerin “Büyük Kolonizasyon” evresine girdikleri bir konjonktür olması, ortaya çıkan sistemsel gelişmenin bir gerekçesi konumundadır. Bu dönemde Helenler, heykelcik alanında özellikle ortaya koydukları eserlerde, mitosik bağlantı noktaları ortaya koymaya başlamışlar ve bu veri dahilinde özellikle Homeros'un destanlarında cisimleşen konu ve özgünlüklere dayalı bir misyon oluşturmaya başlamışlardır.www.metmuseum.org M.Ö 750-700 yıllarına tarihlendirilen ve Olympia'dan ele geçmiş olan Herakles ile Nessos arasındaki mücadele (*Lev.XXI Res.27a-b*) oldukça iddialı bir eser olması açısından dikkat çekilen kimliksel bir düzlem sunmaktadır. Bu eserde cisimleşen en önemli özelliklerden biri, canlı vücutlar geometriksel figürler bakımından analiz edilmeye başlanmış olmasıdır. Doğaya karşı oluşmaya başlayan bu kavramsal yaklaşım köşeli hatların egemen olduğu ve bu dönemle birlikte görülmeye başlanan küçük bronz figürünlerin oluşmasına zemin hazırladı ancak sekizinci yüzyılda karşımıza çıkan bu bronz figürünler daha çok bir boru biçiminde olmakla birlikte diğer öğelerde de ilkel bir yaklaşım tarzı hakimdi. Bu anlamda bir adamın bir kenthaurosa saldırırken ki betimlenmiş olan grup figürünün anlatan mitosik yaklaşım üzerinde durduğumuz alana dair bir açıklık getirebilir. Başlangıçta betimlenen örneklerde M.Ö 750 yıllarıyla birlikte vucutların genelinde bir tür ağaç gövdesini andıran düzlük egemendir. Ancak bu dönem aynı zamanda sanatın betimlemeler ile geliştiği bir evreye tekabül etmektedir." Figürünlerde vücut anlamında detaysal unsurların aranmaya çalışılması dönem geleneğinin aşan bir yaklaşımın kendisidir ve bu bağlam içerisinde özellikle dikkatimizi çekmesi gereken ana nokta, figürünlerin hatlarında verilmeye çalışılan uzuvlardaki hareketlendirme ve güçlülük ifadeleridir.www.metmuseum.org Bu dönem içerisinde özellikle, kavga sahnelerinin özel bir rağbet görmesi direkt olarak mitosik yaratımların varlığından kaynaklanmakta ve bu tarz sahnelerde özellikle uzuvların yapısal kavranışı verilmeye

çalışılmaktadır.' Boardman burada işlenen sahnenin başarılı bir anlatımla sunulduğu üzerinde durmaktadır. Boardman, burada işlenen sahne özelinde; Homeros metinlerinden bağımsız olarak Helen Geometrik dönem sanatçısının mitosik bir yaklaşımın ürünlerini verebilecek kapasitede olduğu üzerinde durmaktadır.' Langdon, Geometrik dönemde heykeltıraşlık alanında savaş sahnelerinde oluşturulan ana kompozisyonun, ince bir düşünceye sahip olduğunu ifade etmektedir. Savaş sahnelerinde ve özellikle grup kompozisyonlarının betimlendiği örneklerde Hellas coğrafyası içerisindeki kapalılık unsuru değerlendirmelerin varlığında bir yere sahip olmak zorundadır.

Thebes yakınlarında bulunmuş olan ve Geometrik dönem içerisinde üç figürün içiçe kullanıldığı ender eserlerden biri olarak karşımıza çıkan, bronzdan geyik, yavrusu ve kuş kompozisyonunu (*Lev.XXII Res.28*) yine M.Ö VIII.yy'ın II. yarısına tarihlendirilmektedir. Kompozisyon içerisinde kullanılan geyik dişi olmasına karşın boynuzlu yapılması "özel" bir tercih olarak nitelendirilirken kompozisyonun varlığı doğa ile girilen ilişkinin somutluğunda ortaya çıkmıştır. Barron eserin, realizmin en erken grup kompozisyonlarından biri olduğu üzerinde durmakta Boardman ise eserin ince bir işçilikle biçimlenmesini öne çıkarmaktadır. Richter, M.Ö VIII.yy'la birlikte Geometrik dönem içerisinde özellikle ayakta duran figürünlerin yapılmaya başlanmasını oluşmaya başlayan sanat alanında öncü bir kategoride ifadelendirmekte, proporsiyonların ise anormal tarzda yapılmasının dikkat çeken bir unsur olduğu üzerinde durmaktadır. Burada işlenen geyik figüründe olduğu gibi, bacakların oldukça ince ve uzun bir tarzda verilmesini dikkat çekici olarak niteleyen Richter, özellikle bronzdan yapılan figürün geleneği içerisinde üzerinde durulan problemin M.Ö VII.yy'ın II.yarisından itibaren aşılmaya başlandığı üzerinde durmaktadır." Geometrik dönem sanat algılayışının uzmanlar arasında yeniden düşünülmesi gerektiği üzerinde duran Langdon', özellikle bu dönem içerisinde çeşitliliğin az olarak değerlendirilerek ayrıntıların tam olarak anlaşılmadığını ifade etmektedir. M.Ö VIII.yy Geometrik dönem sanat anlayışını, toplumsal ve teolojik kanallarının birbirinden ayrılması gerektiği üzerinde duran Langdon, Geometrik dönem sanat anlayışının diğer dönemlerden farklı olarak (Orientalizan ve Arkaik) konulara eşit mesafede olduğunu ifade etmektedir. Geometrik dönem sanat algılayışının heykeltıraşlık alanında ortaya konan unsurlarını, kavramsal bir ilerlemecilik üzerinden anlaşılmasını gerektiği üzerine özgün bir konumlanış örneği gösteren Langdon'un, sanat alanına karşı yaklaşımı bu bağlam içerisinde özel bir konumda yer almaktadır.

Laconia'da yer alan Amyklai'de (Sparta yakınlarındaki) Apollon kutsal alanında bulunmuş olan bir erkek ve bir kadın başı, (*Lev.XXII Res.29*) 1890 yılında C.Tsountas tarafından bulunmuş ve 1892 yılında da yayımlanmıştır. Günümüz akademi dünyasında dahi oldukça tartışmalı bir eser olarak konumlanan Amyklai'de bulunan bu başlar için Boardman, en önemli özelliğin direkt olarak yüzde boya yardımıyla verilmeye başlanan ayrıntılar olduğunu ifade etmektedir. 1906 yılında Sparta Müzesinin Katalogunu hazırlayan A. Wace ve M. Tod bu başlarla ilişkili olarak Geç Minos/Myken Uygarlığını işaret eden kimi unsurları ön plana almışlar, 1918 yılında ise A. Furtwangler ise aynı döneme tekabül eden bir alanı işaret etmiştir. 1927 yılıyla E.Buschor birlikte başlarla ilişkili olarak radikal ayrımlar baş göstermeye başlamıştır. Uzman, bulunan kadın başı için Akha tanrıçalarından biri olabileceğine gündeme getirirken erkek başı için ise bulunduğu yerle ilişkilendirerek "Amyklaios Apollon'u" değerlendirmesi yapmıştır. Buschor'dan üç yıl aradan sonra, E.Kunze bu başlarla ilişkili olarak devreye girmiş ve başlarla ilişkili olarak özel teoriler gündeme getirmeyerek, iki başla o güne kadar yapılmış olan savların farklılıklarını ortaya koymuştur. Kunze, kadın başıyla ilişkili olarak geç Bronz döneminde var olan bazı kadın başları ile tekniksel ve stilsel olarak karşılaştırmalar yapmış olmakla birlikte tekniksel olarak bazı benzer yönleri ortaya koymuştur. Ancak başlarda tekniksel olarak çok derin kategorik farklar olmamakla birlikte zaten burada önemli olan nokta geç Bronz başları ile bu kadın başının direkt olarak ayrı dünyaları ifade ediyor oluşlarıdır. Kunze, ise Amyklai'de bulunmuş olan erkek başının, özgürlüğü tanımladığını, açıklık

ve kuvvetin olduğunu ve bu özelliklerin bu baş ile aktif hale geldiğini ifade etmektedir. Kadın başında ise erkek başına oranla daha pasifize bir hal ve gülümsemenin olduğuna dikkat çekmektedir. İki figürün başları hakkında ayrıntılı bir tanımlama da geç dönemde R.J.H. Jenkins tarafından aktarılmıştır. Jenkins ile Knoblauch ortak bir karar ile bu figürünler üzerine aynı noktada buluşmuşlardır. 1936 yılında ise R.Hampe kadın başıyla ilişkili olarak daha geniş ve kapsamlı bir tartışma içerisine girerek Geometrik sanat alanının güçlü etkilerini bu eser üzerinde göstermeye çalışmıştır. Grace ise 1939 yılında var olan yanlışlıkları erkence oluşa gelmiş teoriler olarak bilim alanına sunmuştur." İki baş arasında oldukça tekniksel anlamda yakın benzerlikler olmakla birlikte boyunlarında özellikle bu benzerliği görebilmek mümkündür ve buna ek olarak her ikisinin de el yapımı olması yine bu benzerliğe dahil edilmelidir. Tekerlek biçiminde olan boyun kısmı ve ölçüler bu iki başın aynı döneme tarihlendirilmesinde önemli unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Grace; "Arkaik Dönem Boetia Heykeltıraşlığı" adlı eserinde Hampe'nin düşünce ve teorilerine dayanarak aynı kronoloji üzerinde durdu. Kronolojileştirme konusunda özellikle Helen heykeltıraşlığı içerisinde özgün ve özel farklılıkların ortaya çıkmasındaki en önemli etkenlerden biri olarak yine batı ile doğu arasında girilen ilişkileneş seviyesi önemli bir araç görevi görmektedir. Ve bu anlamda tarihlendirmede yarım yüzyıllık bir kronoloji ayrımı bilginler arasında önemli bir ayrıma işaret etmektedir.'

K. Pfeiff, Hampe 'nin Amyklai'de bulunan iki baş için dile getirdiği; erkek ile kadın figürünün stilistik olarak bir takım farklılıklar içerdiğini ve kadın figürünün stilistik olarak erkek başına oranla bir karşıtlık içerdiği tezini devam ettirmiştir. Burada üzerinde durulan bir başka kavram ise; fiziksel olarak işlenen bu figürlerde dinsel bir zemin bulunduğu. K. Pfeiff; kadın figürün yüz hatlarında var olan değişikliklere dikkat çeker; gözler yüzde bir değişime tekabül etmektedir ve gözler yüze bir güç verir tarzda betimlenmiştir. Erkek figürünün başında ise nerdeyse karşıt pozlar birbiri içerisine girmiştir. Kadın başında var olan nemli hava; figüre canlılık kazandırmıştır. İkinci Dünya savaşının ardından erken Helen heykeltıraşlığına ve özel olarak heykeltıraşlık alanına duyulan ilgi artmış olmakla birlikte, (bu dönemle birlikte Apollon sürekli olarak şövalye yapılmaya müsait bir figür konumundaydı.) Amyklai başı ile bu erken Helen heykeltıraşlığına olan ilgi de artmıştır. J.Floren, kadın başıyla ilişkili olarak Alscher'in izini izler ve geç bir döneme ait olabileceği üzerinde durur. M.Byrne ise Alymkai'de bulunmuş olan erkek ve kadın başlarının dinsel bir öğeye tekabül ettiğini kaydeder ve dinsel etkili Akha eserleri olarak açıklar." Schweitzer bu eser için; "Geometrik dönem içerisinde güçlü bir patlama noktası" ifadesini kullanır. Amyklai'da bulunan başlar özelinde yapılan tartışmalar, aynı zamanda Helen Geometrik döneminin genel anlamdaki bütünlüğüne yapılan bir katkı aynı zamanda dönem problemlerini gösteren önemli bir eserdir. Eserin sadece stilistik olarak değil aynı zamanda da ikonografik olarak da üzerinde taşıdığı problemler, yine güncelliğini taşıyan bir diğer unsurdur.

Geometrik dönem içerisinde yine tartışmalı bir ikonografiye sahip olan bir diğer konu ise at figürleriyle ilişkilidir. Geometrik dönem içerisinde at figürlerinin hangi amaçla yapıldığı sorusuna günümüzde sadece kimi hipotezler bulunmakla birlikte, at figürlerinin kutsal alanlarda asılı olarak yer aldığı düşünülmektedir. Geometrik dönem içerisinde üretilen at figürlerinin özellikle Olympia'da bir yoğunluğa sahip olması (*Lev.XXIII Res.30*) dikkat çekicidir." Bulunan at figürlerinin, kutsal alanlarda özellikle belirgin bir işlevine ek olarak ızgara şeklindeki altıkları, üç boyutlu bağımsız figürünlerin desteklenmesine yönelik bir işleve sahiptir.

Geometrik dönem içerisinde ortaya çıkan figürün geleneğinin yapay bir düzlemde kendisine yer edinmesi, bu döneme ilişkin olarak oldukça detay ve özgün tartışmaların ortaya çıkmasına neden

olmaktadır. Geometrik dönem heykel sanatı üzerinden elimizde yeteri derecede ampirik unsurun olduğunu ifade edebilmek mümkün değildir. Bu bağlam içerisinde, heykelcik geleneğine ilişkin olarak ortaya konacak her hipotez, maddi arkeolojik bir materyale dayanmadığı sürece sadece teorik bir varyantın düzlemi içerisinde kendisine yer bulacaktır. Helen Geometrik dönem sanatında özelde ise heykelcik geleneğinde ortaya çıkan nesnel unsurun kendisi, doğa ile girilen ancak organik bir bağlantıya dökülemeyen ilişkilenişin özgünlüğüdür. Geometrik form ve biçimlerin özel bir edinimle üzerinde durulduğu bu dönemin kendini aşması ise; yerli ve yabancı etkilerin bu alana dahil olmasını zorunlu bırakan bir etken olarak özellikle vurgulanmaktadır.

IV. KOLONİZASYON ÖNCESİ DÖNEM; EGE HAVZASI

Özelde Hellas coğrafyasının genelde ise bir bütün olarak Ege havzasının, Ege göçleri olarak adlandırılan dönemin ardından içerisine girdiği kapalı ekonomik yapılanma modeli, üzerinde durulduğu üzere sanatsal düzlemden günlük pratiğe kadar hissedilmekteydi. Ege göçlerinin ardından, Hellas ve Batı Anadolu kent-devletlerinin M.Ö VIII.yy'a kadar içe kapalı bir ekonomik yapılanma içerisinde oldukları gerek arkeolojik kazılardan gerekse Yakınoğu arkeolojisinin yazılı kayıtlarından bilinmektedir. Helenlerin, M.Ö VIII.yy'a kadar içerisinde buldukları düzlem içerisinde Yunansitan ve Batı Anadolu coğrafyasında oluşturdukları kent-devletlerinden (*Lev.XXIII Res.31*) bahsedebilmek mümkündür. M.Ö VIII.yy'a kadar Akdeniz ticaretinde önemli bir özne konumunda yer alan Fenikelilerle Helenlerin, Akdeniz ticaret alanında nasıl bir hukuklarının olduğu günümüzde tam anlamıyla bilinmemektedir. Akdeniz ticaret alanında Fenikelilerin M.Ö I.bin içerisindeki oynadıkları rol Moscatti'nin ifadesiyle “abartılı” bir şekilde

ifade edilmişti. Bu abartılı akademik yaklaşıma karşı ilk itiraz ise Beloch tarafından ortaya konmuş ve özellikle Fenikelilerin, Akdeniz dünyasındaki ticari aktiviteleri “sınırlı” bir düzleme çekilmeye başlanmıştı. Arkeolojik kanıtların varlığı özellikle Fenikelilerin Akdeniz coğrafyasındaki varlıkları özelinde, kronolojik bir zaman diliminin saptanmasında özel bir konumda yer almaktadır, ancak olmayan “kanıtlar” sadece varsayımsal bir düzlemde kendisine yer bulmak zorundadır.

Helenlerin kolonizasyon dönemine dahil olmadan önce, Hellas'ta, Ege adalarında ve Batı Anadolu'da önemli bir kültürel ve siyasal birlik içerisinde girdiklerini (*Lev.XXIV Res.32*) ifade edebilmek mümkün görünmektedir. Helenlerin, Batı Anadolu'da ve Hellas coğrafyasında dahil oldukları kültürel düzlemin kendisi sadece arkeolojik materyaller dahilinde değil, aynı zamanda diğer üst yapı kategorileri dahilinde de karşımıza çıkmaktadır. Dorların Batı Anadolu'ya inmeleriyle birlikte Helen kültürel ve siyasal alanının önemli temsilcilerinden biri olmaya başladığı yerleşim alanları özelinde açığa çıkmaktadır.¹⁰⁰ Ege göçlerinin ardından Batı Anadolu'ya yapılan göç dalgalarının M.Ö VIII.yy'a kadar devam ettiği üzerinde duran uzmanlara karşı Greaves, üzerinde durulan göç dalgasının olasılıkla M.Ö 1000 yıllarıyla birlikte sona ermiş olabileceği savını ileri sürmektedir.¹⁰¹ Genel anlamda M.Ö 1100 sonrası Ege havzası içerisinde yer alan halkların ortak kültürel bir değerler sistemi içerisinde oluştuğunu kaydeden Mansel, bu dönemden itibaren Dorlarla yerleşik halkın, ortak bir üslup üzerinde anlaştıklarını ifade etmektedir. Olivia'da M.Ö 1100 sonrası gerçekleşen “göç hareketliliğini” Dorların, İonların ve Aeiollerin “birlikte gerçekleştirdikleri bir organizasyon olarak” görülmesi gerektiğini ifade eder. Antonaccio'da Batı Anadolu ile Yunansitan Helen kent devletlerinde kültürel oluşum ve unsurların aynı payda da gerçekleşen kategorilerinin olduğunu ifade etmektedir.¹⁰² Lloyd, Batı Anadolu'da yaşanan bu yeni evre için, Pausanias ve Strabon'un verdiği bilgi ve arkeolojik kazılar ardından ortaya çıkarılan verilere dayanarak; Hellas'tan gelen göç dalgası ile Batı Anadolu kıyılarının doldurulduğunu belirtir ancak Lloyd'a göre Aiolis yerleşimi daha sonra oluşan ikinci bir göç dalgası ile oluşmuştur. Ve yine aynı uzmana göre, olasılıkla Aioller kullandıkları dillerine bakılarak, Boiotia veya Thessalia'lıdır ve başlıca ana yerleşimleri ise Lesbos adası olmakla birlikte ilk kurdukları yerleşim ise Mytilene'dir.

Akurgal M.Ö XI.yy'ın ardından Batı Anadolu ve Hellas'ta oluşan kültürel değerler bütünlüğünün ortak bir yapılanma içerisinde oluştuğuna dikkat çeker ve yine Akurgal'a göre Batı Anadolu Helen kent devleri Kıta Yunansitan kent devletlerini takip eden stülsel bir bağ içerisinde yer alarak kendisini oluşturur. Mansel'de Akurgal'da olduğu tarzda Helenlerin var olan lehçe farklılıklarına karşın bir bütünlük oluşturduklarını ve oluşan bütünlük içerisinde özellikle ırk birliğine özel bir önem atfedildiğini ileri sürmektedir. “Bu birlik anlamının ortaya çıkışında tüm Yunanlıların, bazı lehçe farklarına rağmen, (*Lev.XXV Res.33*) konuştukları tek dil, yani Yunanca önemli bir etken olmuştur. Yunanlılar kendilerine ırk birliğini açığa vuran 'Hellen' adını vermeden önce başka ırktan olanları ve başka dil konuşanları 'Barbaros' olarak göstermişler ve bu suretle kendileriyle yabancılar arasında bir sınır çizmişlerdir.”¹⁰³

Hellas'ta yer alan Helen kent devletlerinde, “genos” olarak adlandırılan (aynı atadan geldiğine inanılan bir üst yapı normu) yapılanma bir dönem sonra kent-devletlerinde özgün bir yapılanmanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yapılanma kent-devletleri olarak adlandırılan sistemsel devlet modelidir. M.Ö X. yy'dan VIII.yy'a geçen dönem ise Helen kent devletlerinde birey iktidar arasındaki yapılanmanın ve sistemsel devlet örgütlülük modelinin aynı zamanda ortaya çıktığı bir dönem olarak belirmektedir.

“Bu sosyal yapı, yerleşik düzene geçer geçmez toprağa bağlılıkla da tamamlanmış ve toplumun tabakalaşmasında da kendisini göstermiştir; bu aşamada insanların toprakla uğraşmaya başlamaları ve toprak

mülkiyetinin önem kazanması hemen göze çarpan şeyler arasındadır. Bu gelişim süreci içerisinde kralların (=basileis) gücü çok geçmeden sınırlandırılmış; kökenleri ve sahip oldukları mal-mülk toplumda seçkinleşen soylular, kralı yalnızca bir 'primus inter pares' (=eşitler arasında birinci) olarak tanımlamışlar, kült ve hukuk konularında çok geçmeden lider bir rol oynadıkları için, danışma meclisinde (=bule) son kararı vermeye başlamışlar ve çiftlikleri sayesinde günlük yaşamın akışını da düzenlemişlerdir.”

Kentleşme yapılanmasının içerisinde zorunlu olarak ortaya çıkan üst yapı kavram ve kategorileri Helen formasyonunda egemen olmaya başladıkça, ekonomik yapılanma da zorunlu olarak bir tür artı-değer kavramı üzerine inşa edilmeye başlanmıştır. Ege göçlerinin ardından Batı Anadolu'ya gelen Akhaların Dorlardan önce kent yapılanmalarına geçmeleri bu bağlam içerisinde bir öneme sahiptir. Kent-devleti olarak niteleyebileceğimiz yapılanmanın ilk olarak Batı Anadolu'da özelde ise Smyrna'da ortaya çıkması" kendiliğinden oluşan bir süreç değil direkt olarak Smyrna'nın içerisinde bulunduğu sosyo-ekonomik yapılanmadan meydana gelmektedir." Olivia, Hellas'ta M.Ö X.yy'la birlikte “kent-devlet”lerinin yoğun bir biçimde ortaya çıkmaya başladığını, ancak her kent-devletinin aynı zamanda “devlet” iktidarını kullanmak için yeterli bir güce sahip olmadığını ifade etmektedir. “Örneğin, Atina'nın şehir devleti tüm Attika'yı kapsamaktadır. Yani bir takım yerleşmeler diğer yerleşimleri de kapsamaktadır, bunların bazıları da kent karakterindedir. Lakonia ve daha sonra Messenia'daki şehirlerin bir çoğu Sparta (Lacedaemonian) devletindedir(..)kent-devletlerinde, vatandaşlık haklarından yararlananlar sadece arazi sahipleridir. Bununla birlikte genelde şehir devleti içinde tam yurttaşların arazi sahibi olmasına da izin verildiği bilinmektedir.” Helen kent devletlerinin içerisinde buldukları yapılanmanın kendisi, formasyon üzerinden gelişen bir yapılanma olarak karşımıza çıkmaktadır. Dağlık arazilerin varlığı tek bir devletten yana olmadığı gibi, oluşan kent-devletlerinin varlığı ise yine coğrafik bir zorunluluktan kaynaklanmaktadır. Helenlerin, bir bütün olarak içerisinde yer aldıkları ekonomik yapılanma modeli de yine üzerinde durduğumuz tarzda, coğrafik bir etkenin varlığında karşımıza çıkmakta ve belirlemektedir. Denizaşırı ticaret kapasitesinin Helenlerde oldukça yaygın bir süreçte var olduğunu düşündüğümüzde, tarımsal hammadde arayışının farklı coğrafyalardan elde edilme unsuru üzerinden değerlendirmeye tabi tutabiliriz.

Helen kent devletlerinin gerek Batı Anadolu'da gerekse Hellas coğrafyasında var olan “kent-devlet” örgütlülük modelinin özellikle Anadolu ve Yakındoğu iktidarlara karşısında özel bir işlevinin olmaması Helenlerin direkt olarak, farklı bağlamlarda ortaya çıkan bir “bütünlük” oluşturmalarının ön gerekçesi konumunda yer almaktadır. Panionion olarak adlandırılan ve ilk dönemlerde dinsel bir birlik olarak karşımıza çıkan daha sonra ise siyasal bir birliğe dönüşen Batı Anadolu İon kent-devletlerinin kurduğu yapılanma bu anlamda oldukça önemli bir siyasal birlikteliği ifade etmektedir.”

Helenlerin M.Ö VIII.yy'la birlikte Akdeniz ticaretinde oynamaya başladıkları rol, aynı zamanda Helenlerin farklı kültürel alanlara kanalize olmalarına neden olan başat unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ticari boyutun derece ve sınırları, farklı coğrafyalarda kolonizasyon hareketliliği içerisine girilmesine neden olmuş bu bağlamda yerleşik bir Helen kültürü diğer yerleşik kültürlerin üst ve alt yapı unsurlarından etkilenecek oluşmaya başlamıştır.

V.HELEN KOLONİZASYON DÖNEMİ

Helen kolonizasyon hareketinin neden ve hangi amaçlarla başladığı üzerine günümüzde ortaklaşılın bir düzlemden bahsedebilmek mümkün değildir, Helen kolonizasyonu üzerine yapmış olduğu özgün incelemelerle anılan Tssetskhladze Helenlerin, farklı coğrafyalar üzerine yönelmelerinin nedenlerini basit gerekçelerle açıklanamayacağını özellikle ticaret aktivitesinin oluşan düşüncelerin merkezine konulma çabasının yararsız olduğunu ifade eden Tssetskhladze yine bu bağlam içerisinde maden arayışının ve tahıl alımının da ilk elden anlamlı ancak yeterli olmadığı üzerinde durmaktadır." Helen kent devletlerinin içerisinde buldukları ekonomik kapalılık ve üretimsel ticaret faaliyetlerinin darlığı Helenlerin farklı coğrafyalar üzerinden ticari aktivitelere girmelerine neden olan önemli bir unsur olarak nitelenmektedir. Helenlerin aynı zamanda, üretim fazlalarını dışarıya taşımak ve artan nüfusa karşı yeni coğrafyalar bulmak için kolonizasyon hareketliliği içerisinde dahil oldukları bilinmektedir. Helenlerin ekonomik bir yapılanmanın unsurları özelinde giriştikleri kolonizasyon hareketliliğinin kendisi, aynı zamanda üst yapı unsurlarında da Orientalizan dönem olarak adlandırılan bir evrenin Helen kronolojisine dahil olmasına neden olmuştur. Kolonizasyon hareketliliği içerisinde Helenlerin Yakınoğu ve Mısır merkezli sanat alanlarına dahil olmaya başlaması, Helen plastik düzleminde bir dönüm noktası olarak nitelenmekle birlikte ortaya çıkan dönüm noktasının kendisi aynı zamanda akademik yayınlarda oldukça özgün tartışmaların yaşandığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.'

Helen kolonizasyon hareketliliğinin başlama tarihi olarak uzmanların üzerinde durduğu tarih M.Ö VIII.yy sonları olmakla birlikte yine M.Ö VI.yy'ın II.yarısıyla birlikte kolonizasyon hareketliliğinin sona erdiği

ifade edilmektedir.' Kolonizasyon hareketlerinin oluşmasına neden olan etkenlerin başında, İplikçioğlu'na göre artan nüfus ve buna bağlı olan ham madde ihtiyaçlarının karşılanması gösterilmektedir. Kolonizasyon ve etkileri alanında, en yetkin isimlerden biri olan Olivia ise Helen kolonizasyon hareketinin başlamasındaki nedeni, daha çok Helenlerin farklı coğrafyalarda arazi bulma ve sahibi olma nedenselliğine dayandırmaktadır. Olivia, genel olarak Helen koloni alanında var olan tartışmaları yansıttığı eserinde, 19. ve 20. yy araştırmacılarının bu hareketliliğin nedenlerini daha çok ticari anlamda ele aldıklarını kimi uzmanların ise günümüz kapitalist üretim ilişkileri anlamında bir özdeşlik kurulmaya çalışıldığını ifade ederek, sistemsel yapılanmaların varlığını süreçsel olarak kavranması gerektiğini ifade eder. Helen kolonizasyonun varlık nedenlerini sistematik bir bütünlük içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini ifade eden Martin ise, Helen kolonizasyon hareketinin başlamasındaki en önemli nedeni, uluslararası ticaretin yeniden canlanması ve ekonomisi kötü olan Helenlerin anavatanlarını terk ederek başka coğrafyalarda bu canlılığa katılma isteği olarak açıklar. Cook ise, Helen kolonizasyon hareketinin başlamasındaki en önemli nedeni hammadde arayışına bağlar. Cook'a göre İonialılar bu anlamda Hellas kent-devletlerinden daha önce kolonizasyon hareketine geçmesi ise yine İonia kent devletlerinin içerisinde bulunduğu ekonomik darlıktan kaynaklanmaktadır." İonia coğrafyasında öncü devlet Miletos olmakla birlikte Roebuck, Miletos'un zenginliğini kolonizasyon hareketliliği içerisindeki yerinden kaynaklandığını ifade etmekte ve özellikle antik kaynaklardan Demetrius'un verdiği bilgiler özelinde Miletos'un kolonizasyon içerisindeki özgünlüğünü saptamaya çalışmaktadır. Roebuck'a göre, kolonizasyon hareketlerindeki ana etken, aşırı nüfus artışı ve İonia'daki Kimmer ve Lidya ataklarıdır. Gerek Akdeniz'de gerekse Karadeniz'de kurulan kolonilerin ana işlevi ise (*Lev.XXVI Res.34*), Helen şehirlerinin günlük ve lüks ihtiyaçlarını karşılamak olmuştur. Roebuck, aynı zamanda İonia merkezli kolonizasyon hareketinin ana nedenlerinden biri olarak Karadeniz'in doğu ve güneyindeki maden yataklarının ve kuzeyindeki tahıl üretiminin olduğunu kaydetmiştir. Ancak, Tsetskhladze'nin yapmış olduğu araştırma ve incelemeler Karadeniz'in doğu ve güneyindeki coğrafyaların maden açısından çok zengin olmadığını göstermiştir. Minns ve Rostoveff'un Helen koloni hareketliliği üzerine inşa ettikleri düşünceler ise, genel yaklaşımlardan oldukça farklı olmakla birlikte, Minns ve Rostoveff M.Ö 1000 yıllarıyla birlikte [Karanlık dönem içerisinde] Helenlerin bir koloni hareketliliği içerisine girdiklerini, özellikle Karadeniz'deki Sinope ve Trapezos" gibi yerleşim yerleriyle, G.Rusya'daki balıkçılık ve tahıl üretimine dayalı olan ekonominin Helenler tarafından fark edilmesinin ardından ele geçirildiği üzerinde durmaktadırlar.' M.Ö 1000 yıllarıyla birlikte Tsetskhladze, Helen kolonizasyon sisteminin yaratılmasına ilişkin olarak yazılı kaynaklar ile arkeolojik buluntular arasında kategorik bir ayırım gözetmekte ve arkeolojik buluntular üzerinde daha çok durarak, teorik zeminini bunun üzerinden inşa etmektedir. Tsetskhladze'ye göre, her ne kadar Helenler koloni hareketliliği antik kaynaklar tarafından çeşitli felaket ve iklimsel nedenlere dayandırılrsa da, koloni hareketliliğindeki asıl neden, ticari ve zirai nedenlerdir.

Tsetskhladze göre; Helen kolonizasyonuna ilişkin olarak sunulan tüm genel veriler sadece genel geçer tezler olmakla birlikte her kentin kendi gerekçeleri kendi bütünlüğü içerisinde aranmalıdır. Örneğin, Miletos kenti Güney İonia coğrafyasında oldukça verimli arazilere sahip iken neden Karadeniz'de 90 tane koloni yerleşimi kurduğu sadece "arazi" arayışından meydana gelmiş olamaz, Tsetskhladze, bu konuda diğer uzmanlardan farklı bir yerde konumlanmakla birlikte, yine aynı uzmana göre Miletos'luların Karadeniz coğrafyası içerisinde oldukça fazla sayıda koloni kurmalarındaki en önemli etken direkt olarak Lydia krallığının İonia coğrafyası üzerinde gerçekleştirmek istediği siyasal hegomanik güçten kaynaklanmaktadır Lidya iktidarının yayılım politikası İonia kent devletlerini yeni topraklar bulmaya zorlamış ve bu nedensellik ticaret unsurunu beraberinde getirmiştir." Tsetskhladze ise Helen kolonizasyon hareketini üç aşamada" incelemekle birlikte genel anlamda hareketliliğin en önemli özelliği, yayılım kanalları içerisindeki konumudur. Boardman Helenlerin kolonizasyon hareketine ilişkin olarak, bu evrenin başlamasındaki en önemli nedenin, arazi arayışı olduğu üzerinde durmakta ve özellikle nüfus patlaması ile kötü geçen hasat mevsimlerinin de kolonizasyon hareketi içerisinde bir yere sahip olduğunu ifade etmektedir. Boardman kolonizasyon hareketinin başlamasına neden olan bu gerekçelerin özel bir yere sahip olduğunu ifade etmekte, ancak koloni kentleri için Karadeniz'in seçilmesinin tam olarak hala anlaşılmadığının özellikle üzerinde durmaktadır. Boardman, Karadeniz coğrafyasında Helenlerin M.Ö VIII.yy'da varlıklarını kanıtlayabileceğimiz kanıtların olmadığına dikkat çekmekte ve özellikle Argonautlar efsanesinin bilinmesiyle coğrafyada bulunmak arasında kategorik bir farklılığın olduğunu ifade etmektedir. Birmingham ise Helen kent devletlerinin kurduğu koloniler ile ana kent arasında ticari yolların bulunma zorunluluğuna vurgu yapmakta ve özellikle İonia kıyıları ile komşu iktidarlar arasında bu tarz yolların saptanmasını ampirik bir kanıt olarak ileri sürmektedir.-" Akurgal'da, Helen kolonizasyon hareketliliğinin başlamasındaki en önemli etken olarak özelde Hellas" genelde ise Ege havzasındaki arazi darlığına vurgu yapmaktadır. Mansel'de Helen koloni hareketliliğinin başlamasındaki en önemli etkenin, Hellas'ın dağlık bir araziye sahip olması ve buna ek olarak artan nüfusa arazi arayışından meydana geldiğini ifade etmektedir. Mansel'e göre Helen kolonizasyon hareketliliğinin başlamasındaki en önemli etken ilk dönemlerde arazi darlığıdır, ancak bir dönem sonra arazi darlığının yerini ticari unsurlar almaya başlamış ve kolonizasyon hareketliliğinin büyümesine neden olmuştur." Arslan, M.Ö VIII. yy'da Klikia'da görülmeye başlanan Helen kolonizasyonunun Assur yazılı kaynaklarından yola çıkarak' M.Ö 713 yılından daha başlamış olabileceği üzerinde durmaktadır. Arslan'ın İonia özelde olmakla birlikte kolonizasyonların genel karakterleri üzerine yürüttüğü tartışma oldukça önemlidir. Arslan'a göre kolonist devletler, kurdukları her koloni devletinde kendi üst yapılarına ait özgün kültürel öğelerini de taşımışlardır. Ancak burada, Arslan'ın atladığı en önemli nokta, kurulan kolonilerin hepsinin tam anlamıyla "ana kent" kolonisi olmamalarıdır. Bundan kaynaklı olarak da, pazar alanı olarak kurulan ve sadece meta dolaşımına bağlı olarak ana kente bağlı olan kolonilerde, bu tür üst yapıya ait

izler aramak yanıltıcı olabilir. Örneğin, gerek antik kaynaklardan gerekse arkeoloji verilerden yola çıkılarak Miletos'un Karadeniz'de 75 ile 90 arasında değişen kolonisi olduğu iddia edilmektedir." Bu önerilen sayı her ne kadar arkeolojik olarak açıklanamamışsa da, bu kolonilerin tümünde İonia maddi (seramiklerin dışında) kültürünü görebilmek mümkün değildir. Arslan, kolonizasyon hareketliliğinin ana özelliklerini, ticaret ve tarıma dayalı olmasından kaynaklı olarak, bu koloni devletlerinin, kıyı bölgelerde olduğunu ve bu kolonilerin çoğunun limana sahip olduğunu, tarım üretimiyle kurulan kolonilerin ise genellikle alüvyonlu arazileri tercih ettiklerini ifade eder. Lloyd ise, Helen kolonizasyonu ve bu kolonizasyonun oluşum nedenleriyle ilişkili olarak İonia kent devletlerinin toprağa olan ihtiyacını göstermekle birlikte, kolonizasyon hareketliliğine ilişkin olarak Cook'un ortaya koyduğu teorilerin özellikle önemine dikkat çeker." Greaves, İon kolonizasyonunun başlama nedeni olarak uzmanların üzerinde durdukları tüm unsurların teorik bir temele dayandığını ve bundan kaynaklı olarak özel olarak ampirik kanıtlara ihtiyaç duyulduğunu ifade etmektedir. Greaves, Miletos üzerine yaptığı önemli çalışmasında, kolonizasyon hareketliliğinin ana kaynağını ise üretilen metaların seri bir şekilde tüketilmesi zorunluluğuna dayandırarak, İonia'lıların bu bağlam içerisinde koloni hareketliliğine dahil olduklarını kaydeder. Martinez, Miletos'un "Karadeniz'de ilk koloni hareketliliğine M.Ö VII.yy'la birlikte dahil olmaya başladığını belirtir. Childe'de artan nüfusun yerleşim yerlerinde sıkıntı yarattığını ve özellikle ekonomik bir gerileme sürecine girildiğini ifade ederek, kolonizasyon hareketliliğinin ana kaynağını, giderek artan nüfus patlamalarında arar. Freeman, Miletos'un özellikle ticaret düzleminde girdiği ilişkilenebilir tarzının Helen kültürel alanına yapılan en büyük katkılardan biri olduğunu ifade etmekte ve yine Lydia, Karadeniz, Yakınoğu ve Mısır'da, Miletos'un kolonilerinin olduğunu ifade ederek kültürel bir etkileşim kanalının kurulan kolonizasyon hareketiyle zorunlu bir düzlemde yer aldığını ifade etmektedir. Bilgin, koloni hareketliliğinin büyük "sanayi"yi hızlandırırken, küçük endüstriyel alanın kaybolmasına neden olduğunu ifade etmektedir. Green, Helen koloni hareketliliğinin başlamasına yönelik adımların direkt olarak, artık değerlerin pazara sunulması ve özellikle deniz ticaretinin yükselene ivmesinden pay alınma arzusu içerisinde gerçekleştiğini ifade etmektedir. Euboiya'lıların Hellas kolonizasyonunda önemli bir özne konumunda olduğuna dikkat çeken Cook ve Boardman, Naples körfezinin kuzeyindeki Pithecusae'de (Ischia) ve Orentes nehri ağzındaki Al-Mina'da Euboiya'lıların etkin bir şekilde yer aldıklarını ifade etmektedir. Starr, Helen kolonizasyon hareketine ilişkin olarak geleneksel görüşlerin sorgulanması gerektiği üzerinde durmakta ve Fenikelilerin ticaret amaçlı Helenlerin ise tarımsal amaçlı koloni hareketliliği içerisine girdiği yolundaki geleneksel görüşü kolonizasyon hareketliliğini açıklamada "kolaya kaçmak"la eleştirmektedir.

İonia coğrafyasın özellikle kolonizasyon hareketi içerisindeki önemli yeri sadece Miletos özelinde değil aynı zamanda Samos, Ephesos ve Khios kent devletleriyle de kendisini hissettirmiştir. Tsatskhladze, Karadeniz'de kurulan Helen kolonilerinin özellikle doğaya içsel bir ilişkilenebilir kurduğunu üzerinde durmakta ve özellikle ilk kolonilerin ahşap

evde oturduklarından bahsetmektedir. Helenlerin koloni hareketliliği üzerine inşa edilen tüm unsurlara karşın, “emporía” (ticaret merkezi) ve “apoikiai” (koloni) birbirinden keskin sınırlarla ayrılamamaktadır. Hellas'ın kolonizasyon içerisindeki yeri ilk olarak Euboea özelinde anılmakta daha sonra ise Fenikelilerle Euboea arasındaki ilişkinin varlığında önem kazanmaktadır." Csapo, Hellas kent devletlerinin özellikle M.Ö VII.yy'ın sonundan itibaren Girit'le ilişkisi olduğunu ifade etmekte bu savını özellikle Girit'te ele geçen ve üzerinede Attika yazı tipiyle kaleme alınmış bir yazıtın bulunduğu seramik parçasıyla desteklemektedir.""

Helenlerin kolonizasyon dönemi içerisine dahil oldukları evrede de, Fenikeliler Akdeniz coğrafyası içerisinde özel bir güç konumundaydılar. Martinez, M.Ö 750-700 yıllarında Fenikelilerin Akdeniz ticaretinde (*Lev. XXVII Res.35*) hala öncü bir konumda olduklarını ifade etmektedir. Fenikelilerin kolonizasyon hareketliliği içerisindeki yerlerine ilişkin olarak özellikle kronolojik bir düzlemde oldukça detaylı tartışmalar olmakla birlikte, Fenike uzmanları bu bağlam içerisinde oldukça özgün ve birbirinden farklı hipotezler ortaya koymaktadırlar. Fenike kolonizasyonu ve sanatı üzerine yapmış olduğu çalışmalarla anılan Moscati, Fenikelilerin kolonizasyon hareketliliğine ilişkin olarak, oldukça önemli sorunların üzerinde durmakta ve Fenike kolnizasyon hareketinin ne zaman başladığı sorusuna sadece hipotezler özgünlüğünde cevap verilebileceğini ifade etmekte ve kendi savını sunmaktadır. Helenli antik yazarlar, Fenikelilerin Akdeniz coğrafyası içerisindeki kolonizasyon hareketliliğini M.Ö XII.yy'dan itibaren başlatmaktadırlar.""

Ancak son zamanlarda yapılan arkeolojik kazılarda, M.Ö VIII.yy öncesine ait hiç bir Fenike malzemesini bu coğrafya içerisinde rastlanmamış olması kuşku uyandıran bir unsur olarak belirlemektedir."

Ancak Moscati"", arkeolojik kanıtların veya kanıtların yokluğunun sadece tek kıstas olarak kullanılamayacağını üzerinde durmakta ve Fenike yayılmacılığının M.Ö XI.yy'la birlikte başlamış olabileceğini ifade etmektedir. Alpözen, Özdaş ve Berkaya Fenikenin M.Ö I.Bindeki yayılmacılığına ilişkin olarak net bir tespit ortaya koyarlar. “Fenikelilerin; Geç Tunç Çağında ve Demir Döneminin başlarında, deniz ticaretini tekellerinde tuttıkları ileri sürülemez. Ancak önemli bir rol oynadıkları söylenebilir. Fenikelilerin bu dönemde Kıbrıs, Güney Anadolu, Ege, Hellas ve Sardunya'ya kadar gittikleri bilinmektedir.” Başlıca kentleri Gebal (Yunanca Byblos: bugün el-Cübeyl), Sidon (bugün Sayda), Tsor ya da Tire (Yunanca: Tyros: bugün Sur) ve Beerot (Yunanca Berytos. bugün Beyrut) olan (*Lev. XVIII Res.36*) Fenikelilerin, Sidon'da Beyrut'ta, Babil'de ve Lübnan coğrafyalarında politik bir güç olarak varlıklarını M.Ö XII.yy'dan sonra oluşturduklarını biliyoruz. Helenlerin Batı Akdeniz coğrafyası içerisindeki kolonizasyon hareketliliğinin Fenikeliler kadar eski olduğunu ifade eden Starr, ilk Helen kolonisinin de Euboialılar tarafından Etruria'da metal kaynaklarından yararlanılmak üzere kurulduğunu ifade etmektedir.

Fenikelilerin Akdeniz coğrafyası içerisindeki konumları ve ticari aktivitelerinin büyüklüğüpek çok açıdan M.Ö VIII.yy'ın II.yarisından itibaren Akdeniz coğrafyası içerisinde bir bir diğer güç olmaya başlayan Helenlerle olan ilişkilerinin gündeme gelmesine neden olmaktadır. Fenikelilerin, Levant kıyısında özellikle kültürel ve tarihsel bir güç olmalarıyla yine Levant bölgesinde karşımıza çıkan Helenlerin bu coğrafya içerisindeki varlıkları, iki önemli denizaşırı uygarlık açısından önemli bir noktadır. Fenikelilerin M.Ö VIII.yy'a kadar Akdeniz coğrafyası içerisindeki politik konumları antik kaynaklar tarafından desteklenmekle birlikte yine Fenikelilerin kolonileriyle girdiği ilişkinin boyutu tam olarak bilinmemektedir. Tok, Fenike kolonilerinin Helen kolonilerinden farklı olarak uzun bir süreç boyunca Fenikelilere bağlı kaldığını ifade etmektedir.

Helenlerin özellikle Sicilya' coğrafyası içerisinde güçlenen politik konumları Fenikelilerle var olan ilişkinin boyutunu değiştirmiş olmalıdır. Sicilya'nın batısında kurulan Motya ve Panormus yerleşimleri Helen kolonileri olmakla birlikte Fenikelilerin artan Helen baskısından ve pazar payının düşmesinden etkilenmemeleri mümkün değildir. Yine bu bağlam içerisinde Fenikelilerin Yakınoğu coğrafyasının önemli gücü Asur iktidarına verdikleri vergilerin', kolonizasyon politikasını zorunlu bir pratik haline getirdiğine şüphe yoktur.' Fenikelilerin Akdeniz ticareti içerisindeki konumlarının Helenlerle olan ilişki düzeyinde özellikle Sicilya önemli bir konumdur. (*Lev. XXIX Res.37a-37b*) Bu bağlam içerisinde Helenlerin, toprak azlığından dolayı yöneldikleri Akdeniz'in batı kesimleri, aynı zamanda maden ihtiyacının karşılanmasına yönelik olarak da önemli bir ihtiyacın giderilmesi üzerinden kullanılmaktaydı." Cook, Helenlerin Sicilya coğrafyasını kolonize etmelerinin en önemli nedenini ise, bu topraklarda yaşamak olarak saptamaktadır. Sardinya'da Sulkis ve Tharros'ta erken dönemlerden itibaren Fenikelilerin varlıklarını biliyoruz. Sicilya adasının Helenlerde ve Fenikelilerde oluşturduğu ihtiyaç birbirinden farklı olmakla birlikte Tok, Fenikelilerin (Helenlerin aksine) Sicilya adası ile olan ilişkisini jeo-politik bir nedene dayandığını ifade etmektedir. Gerek antik kaynaklardan gerekse yapılan kazılardan başşehirlerinin Sidon olduğu anlaşılan Fenikelilerin, M.Ö VII.yy'la birlikte politik etki alanını Helenlere bıraktığını ifade edebilmek mümkün görünmektedir.

Helenlerin kolonizasyon hareketliliği içerisinde özellikle Yakın Doğu ve Mısır coğrafyalarıyla olan ilişkisi de yine ampirik olarak saptanabilmektedir. Helenlerin Yakın Doğu ve Mısır merkezli girdikleri kolonizasyon hareketliliğinin kendisi, günümüzde akademik yayınlarında artarak devam eden bir tartışma olmakla birlikte Helen kültür dünyasında yarattığı etki sonucuyla da "devrim" nitelmesini hakeden bir yörünge olarak yine akademik yayınlarda genel olarak kabul görmektedir. Karadeniz, Sicilya ve Batı Akdeniz coğrafyasında gerçekleşen koloni hareketliliğinin kendisiyle Mısır ve Yakın Doğu coğrafyalarında gerçekleşen koloni hareketliliği aarasındaki kategorik ayrımın kendisi de, üzerinde durulan kültürel dönüşümden kaynaklanmaktadır. Helenlerin, Karadeniz, Sicilya ve Batı Akdeniz'de kurdukları kolonizasyon yerleşimleri sadece ekonomik düzlemde bir anlama sahipken, Yakın Doğu ve Mısır'da kurulan kolonilerin ise aynı zamanda kültürel bir anlam taşıdığı da bilinmektedir. Roaf'ın üzerinde durduğu üzere, ilk tapınaklar ve kentler, ilk maden işçiliği, ilk yazı, ilk krallıklar ve imparatorluklarıb Yakın Doğu coğrafyasında ortaya çıkmış olması, Helenlerin etkilenebilecekleri özgün unsurlardı. Helenler yaklaşık olarak M.Ö 800 yılları civarında, Euboa'dan anlaşılan, Suriye'de özellikle Orontes nehrinin ağzının yakınlarındaki Al-Mina ile meşgul olmuşlardır. Euboa'lılarla başlayan doğu edinimi bir dönem sonra Batı Anadolu kent devletlerini de içerisinde alan bir bütünlüğe sahip olunmasını beraberinde getirecekti. Olivia, Helenlerin özellikle Yakın Doğu kentleriyle girdikleri ilişkileneş biçimin en önemli özelliğinin, "polis" kavramının yerleşmeye başlaması olarak ifade etmekle birlikte, diğer kültürel unsurlarda bu kriter dahilinde anlam kazanmaktadır.

Helenlerin koloni kentleri içerisinde özellikle "kristese" (şehirlerin efsanevi kurucuları) ihtiyaç duydukları bilinmektedir, ancak Yakın Doğu kolonilerinde bu tarz bir "özne"ye ihtiyaç duyduklarını tam olarak bilmiyoruz. Yine Helenlerin özellikle Yakın Doğu ile girdikleri kolonizasyon ilişkisinin kendisi direkt olarak, Helenlerin üst yapı unsurlar bağlamında (kültürel kategoriler) teknik ve öz anlamında oldukça geri bir konumda olduğunu gösterdi. Bu veri ise, aynı döneme tekabül etmekle birlikte Helenlerin ulusal bir zemin temelinde doğunun kültürel alanıyla girilen ilişkiyi belirleyen bir görev üstlendi. Akurgal, Helenlerin Doğu ile girdikleri ilişkileneş süresince hiç bir entelektüel düzlemlerinin bulunmadığına dikkat çekmekte ve özellikle Fenikelilerin Suriye sanat stilini Helenlere taşımakta belirleyici bir işlevselliği yerine getireceğinden bahsetmektedir.

Helenlerin, doğu coğrafyasında kurdukları koloniler günümüz akademi dünyasında tam

olarak sonuçlanmamış tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Naukratis üzerine yapmış olduğu önemli çalışmasıyla gerek bu güne kadar var olan tartışmaları aktarması gerekse yeni özgünlükte unsurlar ortaya koymasıyla dikkat çeken James" ilk olarak 1884 yılında Petrie tarafından ortaya konulan Naukratis kronolojisinin pek çok açıdan problemler içerdiği üzerinde durmaktadır. Petrie'nın özellikle Herodotos'un Naukratis'le ilişkili olarak verdiği bilgilerden yola çıkmış ve bu bağlam içerisinde ticaret kentini konumlandırmaya çalışmıştır. Naukratis kentinin hangi tarihler arasında kurulduğuna dair uzmanlar arasında görüş ayrılıkları bulunmakla birlikte, kimi uzmanlar yaklaşık olarak M.Ö VII.yy'ın II.yarisına işaret ederken kimi uzmanlar ise M.Ö VII.yy'ın sonunu işaret etmektedir." Mısır firavunu Amasis'in saltanatı döneminden (M.Ö 568-526) önce kurulduğuna kesin gözüyle bakılan Naukratis'in", ne zaman kurulduğu sorusuna James, Hogart'la girdiği polemik özelinde açıklamaktadır. Hogart, Naukratis kentinin olasılıkla M.Ö 570'den önce kurulduğunu ifade etmektedir. Prinz, Helen çömlekçiliğinin Naukratis'te M.Ö VII.yy'dan itibaren ortaya çıkmaya başladığı üzerinde durmakta, Price, ise Naukratis'te ortaya çıkan seramiklerin tipolojilerine ve bezemesel özelliklerine bakarak M.Ö VII.yy tarihinin genel konsensusun içerisinde uygun gördüğünü ifade etmiştir. Jeffery ise, Naukratis kentinin Helenler tarafından kurulmasında direkt olarak Amasis'in izin vermiş olabileceği üzerinde durmaktadır. Yine aynı uzmana göre ilk olarak Miletoslular M.Ö VII.yy'ın sonundan itibaren bölgede görülmeye başlamışlar, ancak kentin kurulması daha sonra planlanan bir unsur olarak karşılığını bulmuştur. Helenlerin Naukratis'e gelmeleri olarak Amasis'ten önce M.Ö 595-589 yılları arasında Mısır firavunu olmuş olan II. Psammetikhos dönemine işaret eden uzmanlar da yer almaktadır.

Kuzey Afrika'da Nil deltasında kurulmuş olan Naukratis pek çok açıdan önemli bir liman kenti olmakla birlikte (*Lev.XXX Res.38*) özellikle Helenlerin doğu kentleri ile gerçekleştirdikleri ticari ilişkilerde önemli bir terleşim konumundaydı. Mısır uygarlığının deltası olan Nil Nehrinin kıyısında yer alan Naukratis kenti bir ticaret merkezi olmasına ek olarak Helenlerin Mısır Uygarlık alanını tanıdığı daha özel bir ifade ile mağaza görevi gören bir yerleşim yeri olarak karşımıza çıkmaktadır. Naukratis oldukça önemli bir tarzda ve dikkatli bir şekilde diğer şehirlerin durumunda düzenlenmiş ve pazar alanlarına tipik bir örnek oluşturmuştur. Helenler Naukratis'ten kendi ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli ürünler almaktaydılar (altın, tahıl, vd.) ve yine Mısırlılardan ham materyaller olarak (Papürüs, keten kumaş, fayans, küçük bronz ve ahşap figürünler ve kuyumculuk alanıyla ilişkili mallar) imal etmeye başlamışlardı. Naukratis bu dönem içerisinde direkt olarak ihraç mallarının merkezini oluşturmakla birlikte, merkezi bir üst konumunda yer almaktaydı. Antik Naukratis (*Lev.XXXI Res.39*) kenti liman ve ticari kent olma özelliğini harika bir biçimde kullanmakta ve özellikle coğrafik olarak içerisinde bulunduğu jeo-politik önem antik dönemde de ısrarla ön plana çıkmaktaydı. Dönemin Mısır iktidarı Naukratis'in önemini en az Helenler kadar bilmekte ve bundan kaynaklı olarak kent üzerinde kurdukları hegomanik ilişkiler alanını hiçbir zaman azaltmadan devam ettirmekteydiler. Bu bağlam içerisinde Mısır iktidarının Naukratis'in bir liman kenti olarak işletilmesinde Mısırlılar özel olarak kentle ilgilenmekte ve Helenlerle birlikte ortak bir hukuk modeli çerçevesinde hareket etmekteydiler. Mısırlıların Naukratis kentinin bir ticaret

merkezi olarak iç işleyişinden özel olarak sorumlu olduklarını ifade etmek mümkün değilse de, özellikle kente giren diğer halkların üzerinde de dışarıyla yapılan ticarete söz sahibi olduklarını ifade edebilmek mümkün görünmektedir. Yine Aigina ile Samos arasında var olan problemler Helenlerin ticari aktivitelerinde bir sorpun olarak belirlemekle birlikte, bu sorunun ortak Helen birliği çerçevesinde aşıldığı düşünülmektedir. Helenler, Naukratis kentinde “prostati” olarak adlandırdıkları kişiyi ithal ve ihraç mallarından baş sorumlu olarak atıyorlar, ve giriş-çıkışlardan bu kişiyi sorumlu tutuyorlardı.

İonlar ve Karialıların M.Ö VII.yy'dan itibaren Mısır'da paralı asker olarak varlıkları bilinmektedir." Ve bu veriye ek olarak paralı askerlerin kaldıkları konutlarda yine arkeolojik kazılardan kanıtlanabilmektedir. Doğu Helenlerin ilk olarak paralı askerlik üzerinden varlık buldukları Mısır coğrafyası, daha sonra ticaret kolonizasyonu kapsamında önsel bir yer kaplamaya başlayacaktır. Naukratis'in en önemli özelliği Mısır coğrafyası içerisinde Helen gemilerine açık olan tek liman olmasıdır. Naukratis'in Mısır coğrafyası içerisinde Helen gemilerine açık olan “tek” liman olması aynı zamanda, yerleşkenin önemini gösteren bir diğer kriter olarak gösterilmekle birlikte kentle ilişkili olarak Herodotos'un verdiği bilgiler (tarihsel bir kronoloji izlemenin dışında) özel önemdedir. Herodotos'un verdiği bilgilerin ampirik olarak kanıtlanması günümüzde yapılan kazılarda kısmen bir paya sahip olmakla birlikte özellikle, tarihsel olarak verdiği isimlerin arkeolojik bir yönelimin konusu olması oldukça önemlidir. Naukratis üzerine Herodotos'un verdiği bilgilerin arkeolojik bir kronoloji ortaya çıkarmasından çok, antik dönem içerisinde ortaya çıkardığı yankı çok daha özel bir yerde konumlanmaktadır. Herodotos, Naukratis'te, Khios, Teos, Phokaia, Klazomenai, Rhodeos, Knidos, Halikarnassos, Phaselis ve Mytilen'in (İon, Dor ve diğer Helen kent devletleri) Helleion adlı bir tapınaklarının olduğunu ifade etmektedir." Yine Naukratis'te Aigina, Samos ve Miletos'un kendilerine ait tapınakları olduğunu biliyoruz. Samos'luların Hera, Miletosluların Apollon ve Aiginalıların ise Zeus tapınaklarının olduğunu gerek antik kaynaklardan gerekse arkeolojik kanıtlardan biliyoruz. Naukratis kentinde var olan tapınakların tarihlendirilmesi günümüzde de özel bir sorun olarak belirlemekle birlikte özellikle tarihlendirmede yaşanan problemler aynı zamanda kentin tarihlendirilmesinde yaşanan problemleri de beraberinde getirmektedir. Naukratis'te Miletoslulara ait olduğu bilinen Apollon tapınağının içerisinde en erken Helen seramiklerinin bulunmuş olması tarihlendirmede özel önemde olmakla birlikte özellikle Gjerstad'ın bu seramikler özelinde yaptığı analojik çalışma, Naukratis'le ilişkili olarak tekrar bir takım tartışmaların canlanmasına gerekçe oluşturmuştur." Naukratis'te ilk dönemlerde (M.Ö VII. ve M.Ö VI.yy ortalarına kadar) genelde İonia özelde ise Miletos'un hegomaik olarak üstünlüğünü biliyoruz, ancak daha sonra oluşan politik atmosfer içerisinde özellikle M.Ö VI.yy'ın sonundan itibaren Atina'nın Naukratis'te özel bir güç olarak belirlediği de bilinmektedir.

Helenlerin Yakın Doğu coğrafyası içerisindeki ilgilendikleri bir diğer önemli yerleşim yeri de Al-Mina'dır. Günümüzde Naukratis üzerinden ilerleyen tartışmaların farklı bir varyantı Al-mina üzerinden olmakla birlikte Boardman, Al-Mina'nın olasılıkla M.Ö 800'lerden itibaren Euboialılar (ve Kyklad Adası Helenleri tarafından) tarafından kolonize edilmeye başladığı üzerinde durmaktadır.' Yine Boardman, M.Ö 800'lerden itibaren Euboialıların Kuzey Suriye ile olan ilişkilerini Akdenizin kültürel zenginliklerinin batıya aktığı bir kaynak görevi üstlendiği üzerinde durmaktadır. “Burada Al-Mina isimli bir yerleşim yeri bulunmaktaydı ve buradakiler aynı zamanda ana Helen şehirlerine ulaşan direkt bir ticarete de izin vermişlerdi.” Boardman özellikle Al-Mina'nın Ege ve Mezopotamya arasında bir geçiş görevi gördüğünü

ve coğrafik özelliğinin kültürel bir taşımacılık üzerinden Helenler tarafından kullanıldığını ifade etmektedir. Akurgal'da Antiokhe'nin güneyinde yer alan Al-Mina'nın Helenler için özel önemde bir yer olduğuna dikkat çekmiş ve yine Helenlerin arazi arayışlarının bir sonucu olarak Al-Mina ile ilişilendiğini ortaya koymuştur. Cook, Al-Mina'nın Helenlerin içerisinde buldukları kolonizasyon hareketliliği içerisinde özgün bir yerinin olduğuna vurgu yapmakta ve yine Orientalizan döneme içerisinde özellikle Al-Mina merkezli Suriye sanat unsurlarının Helen sanat alanına dahil edilmeye başlandığı üzerinde durmaktadır. Helenlerin Güney Suriye kıyılarında Al-Mina ve daha güneyde ise Ugarit ve Tel-Sukas limanlarıyla olan ticari ilişkilerinin kendisi aynı zamanda kültürel bir akış için özel bir konumda yer aldıkları, Orientalizan dönem sanat kavrayışında yoğun olarak hissedilen bir ivme olarak karşımıza çıkacaktır. Al-Mina'da bir Helen kolonizasyonunun varlığını reddeden uzmanlar arasında yer alan Papadopoulos'un Euboa seramiklerinin ideolojik bir nedensellikte özellikle ön plana çıkarıldığı üzerinde durmaktadır. "Son zamanlarda Euboi konusunun bir çok araştırmacı tarafından çokca kullanılan popüler bir konudur. Ancak Euboiyalıların doğudaki koloni faaliyetleri hakkında net bir bilgi yoktur. Araştırmacıların neredeyse Euboiyalıları antik kaynaklar içine sokmak istemektedirler. Euboiyalılar konusunda en önemli merkez Al-Mina'dır. Ancak, Al-Mina kazıları da güvenilir değildir. Bunun nedeni ise yayın aşamasında özellikle Euboa seramiği ön plana geçiriliyor ve bundan kaynaklı olarak da tam anlamıyla bir karşılaştırılma yapılamıyor." Boardman, Papadopoulos'un Al-Mina üzerinden geliştirdiği tartışma düzleminin kendisini ideolojik olarak yorumlar ve "Hellen karşıtı bir burada en azından mevsimlik bir Yunan yerleşiminin olasılığını reddedebilir" önermesiyle tartışmanın ideolojik boyutuna dikkat çeker.'

Al-Mina'nın Helen kolonizasyonu içerisindeki yeri oldukça önemli olmakla birlikte, akademik yayınlarda Helenlerin Al-Mina ile olan ilişkilerinde (Nukratis'in tersine) kolonizasyon bağlamı içerisindeki yerinden çok Kuzey Suriye merkezli Doğu Akdeniz sanatının batıya akışı irdelenmektedir. Bu bağlam içerisinde özellikle Al-Mina'nın Helen kültürel değerler sistemi içerisindeki yarattığı özgün konumlanış ve etki alanı, Orientalizan dönem kapsamı altında incelenmelidir.

Helen kolonizasyon döneminin sonuçları oldukça kapsayıcı olmakla birlikte, özellikle Mısır ve Yakın Doğu coğrafyalarıyla girilen etkilişim kanalının kendisi kolonizasyon döneminin en önemli sonuçlarından biri olarak nitelenmektedir. Bu bağlam içerisinde Helen kültürel alanının Geometrik dönemin biçimsel ve formsal ilkeselliğinden sıyrılarak, doğu etkili bir dönem içerisinde girerek figürünler özelinde yeni bir dönemin başlaması da yine kolonizasyon döneminin içerisinde gerçekleşmeye başlayan ve Helen plastik alanının dönüm noktasını oluşturan bir evre olarak karşımıza çıkmaktadır.

Helenlerin bir bütün olarak Akdeniz ve Karedeniz coğrafyaları içerisinde gerçekleştirdikleri kolonileştirme pratiğinin sonucunda pek çok koloni kentinden tahıl ürünleri ana kentlere akmaya başlamış, Helen kent devletleri ise daha çok zeytinyağı ve şarap üretimine geçmişlerdir. Helen kentlerinin aristokrat sınıfları, özellikle koloni kentlerinden gelen artık-değer özelinde özel bir servet birikimine kavuşarak, sınıfsal bir iktidar aracının da varlığı perçinleşerek

oluşmaya başlamıştır. Perçinleşen sınıflar ise bir dönem sonra “tyran” adı verilen, seçimle “gelen” fakat seçimle “gitmeyen” diktatörlere dönüşmeye başlamışlardır.

Doğu Akdeniz'in büyük ve anıtsal kültürel alanıyla karşılaşan Helenler, bilgi ve sanatsal açıdan özel bir gelişme içerisine girmeye başlamışlar (M.Ö 700 sonrası) doğu uygarlıklarının uyarıcı ve etkin kapasiteleri özelinde sanatsal düzlemlerini biçimlendirmenin anlamını kavramışlardır. Mısır uygarlığının heykeltıraşlık özelinde olmakla birlikte etki alanına dahil olan Helenler, Filistin, Suriye ve Anadolu kıyılarını izleyen Doğu Akdeniz yolundan ve Girit üzerinden geçen deniz yolunun stratejik uzanımından doğu coğrafyasına açılarak sanat alanında bir misyon yaratmaya koyulmuşlardır. Fenikelilerin, özellikle doğunun sanatsal yaratımlarını Helenlerle tanıştırmadaki özgün konumu Orientalizan dönem içerisinde ortaya çıkan eserlerde özel bir Fenike belirlemesini beraberinde getirmiştir. Helenler, doğunun özel olarak da metal işleme sanatını “övgüyle” sanat düzlemlerine dahil etmeye başlamışlardır. M.Ö 700'le birlikte oluşmaya başlayan Orientalizan dönemin stilsel akımı olan Daedalik stil özgün bir “birliktelik” temelinde kültürel bir düzlemde kendisine yer bulmuştur. Doğudan alınan nesnelere (Al-Mina, Ugarit, Tel-Sukas) Girit özelde olmakla birlikte Hellas ve genel bir yaklaşımla Ege Havzası içerisinde özel bir ilgiyle karşılanmış, ortaya çıkan ilginin kendisi “taklit” üretim modelinden çok, ana unsurların ve konuların alınmasıyla oluşmuş ve gelişmiştir. Helenler bu dönem içerisinde Geç Hitit, Phrygia, Urartu, Kuzey Suriye, Asur ve Mısır sanatlarından etkilenerek bütününde “Helen misyonu” olarak adlandırılan bir düzlemin oluşmasını sağlamışlardır. Ortaya çıkan Daedalik stil her ne kadar Helenli olmayan bir özgünlükten beslense de Boardman'ın da üzerinde durduğu tarzda dönüşümün varlığı her zaman için Helenlerde baskın olmuştur. Helenlerde etkilenmenin varlık koşulu ve gerekçeleri Whitley tarafından, bir tür cesaret unsuru özelinde edinime tabi tutulmakta ve Whitley, etkileşim dönemine ilişkin olarak “egzotizme kapılmamak” gerektiğini altını çizmektedir. Doğunun Helen sanat alanında dönüştürücü özelliği önemli ancak Helenlerin değişime olan özel ilgileri her zaman için belirleyici olmuştur. Kolonizasyon düzlemi içerisinde pek çok doğulu sanatçı özelde Girit adası olmak üzere Helen kentlerine gelmeye başlayacak ve kurdukları atölyeler özelinde doğu sanat alanını direkt olarak batıya taşıyacaklardır. Kolonizasyon dönemi içerisinde yine Helenlerin kullandıkları alfabenin oluşmasında Fenikelilerin katkısı bilinmekle birlikte aynı zamanda Fenikelilerin tüm Akdeniz coğrafyasına bu alfabeyi yaymış olduğu Moscati tarafından ileri sürülmektedir.””

VI. HELEN ORİENTALİZAN DÖNEMİ VE ETKİLENİLEN UYGARLIKLARIN SİYASAL DURUMU ÜZERİNE

Helen sanat alanında M.Ö VIII.yy'ın sonuyla başlayan dönem özel önemde bir evre olmakla birlikte, özellikle heykeltıraşlık geleneğinin önceli olarak sunulması dönemin önemine yapılan bir diğer vurgu olarak tanımlanmaktadır. Kolonizasyon dönemi süresince doğu uygarlıkları ile olan içsel etkileşim alanı, Helenlerin Geometrik dönemden kopan ve doğu etkili bir sanat geleneğinin oluşumuna neden olan bir sürecin içerisine sokmuştur. Orientalizan dönemin Helen coğrafyasında nasıl bir yer edindiği ve özellikle doğunun bu dönem içerisindeki katkısı 19.yy'dan bu yana oldukça önemli bir tartışma konusunun merkezi olmakla birlikte, aydınlanmacılık geleneğinin Batı Avrupa'da oluşturduğu güçlü eğilim, özellikle bu dönemin sorgulanmasına ilişkin ideolojik bir düzlemin oluşmasına neden olmuştur.

Sullivan'ın özellikle günümüz Batı dünyasının değerler sistemi içerisinde bulunduğu konuma

ilişkin olarak, antik dönemde yaratılan değerler sisteminin ideolojik bir kimlikle kategoriklendirilmesini eleştirel bir edinime tabi tutar. Dawson'un "Mısır ve onların soylularının Firavun'un en erken zamanlardan itibaren cücelerin ve biçimsiz insanları vardı" şeklinde yaptığı değerlendirmeyi de Batı Avrupa'nın klişeleşmiş önyargılarından biri olarak niteler. Günümüzde özellikle, Helen sanat alanında ortaya çıkan ve yaklaşık olarak seksen yıllık bir zaman dilimi kapsayan Orientalizan döneme bakış tarzının üzerinde durulan, Avrupa merkezli kültür anlayışıyla oluşamayacağı çok açıktır. Burada özgün olarak, Helen sanat alanında ortaya çıkan doğu etki ve biçimleri objektif bir kanalın içerisinden kalınarak değerlendirilmek ve sunulmak zorundadır.

Klasik dönem Helen yaratımlarının Batı Avrupa'da oluşturduğu etki düzeyi, Orientalizan döneme karşı bakışta oldukça etkili olmuştur. Bu bağlam içerisinde, "ari modeli" çerçevesinde oluşan ideolojik düşünsel dünyanın doğu etkisine kapısını aralaması da oldukça geç bir dönemde oluşmuş ve akademilerde yankı bulmaya başlamıştır. Günümüze kadar uzanan Helen edebiyatından, Hesiodes'in "İşler ve Günler"i ile Platon'un "Yasalar"ı Helen kültürel alanının vurgulanan yönlerinin özel saptamaları olması açısından oldukça önemlidir. Aristoteles ise bir adım daha ileri giderek, felsefe alanında ortaya koyduğu önemli belirlemeler çerçevesinde Helen kültürel alanının çocukluğunu bozacak denli önemli belirlemeler ortaya koymuştur. Batı Avrupa'nın köken arayışında her zaman için özel bir konumda yer alan Hellas, bu bağlamda edinime tabi tutularak, ırksal köken arayışının önceli olarak konumlandırılmıştır.

Orientalizan dönemin içerisinde bulundurduğu doğu etkisi ve alanı Batı Avrupa'nın "imgeselleştirerek" oluşturduğu Helen sanat alanı içerisinde, özellikle 20.yy'ın sonuna kadar iğreti bir öge konumundadır. Helen sanatının Klasik dönemle birlikte yakalayacağı "idealize mükemmeliyetçilik" M.Ö V.yy'a kadar oluşmayacak, ancak bu döneme kadar sadece formlarda ve biçimlerde bireyselliğe ilişkin olarak ve idealizmin varyantları oluşturulacaktır. Helen heykeltıraşlık sanatının Roma plastik sanatına veya özellikle Roma imparatorlarının "özlem duyduğu" bir çağa ait olması gerektiği üzerinde durulan Batı Avrupa sanat algılayışının ana kompozisyonu niteliğindedir. Helen plastik sanatının oluşumunda devrim niteliğinde bir evre olan Orientalizan dönem doğu uygarlık alanının varlık alanından beslendiği oranda biçimlenmiş, ancak dönüşüm anlamında Helenlerin oluşturduğu misyonik bağlamlar birinci dereceden etkili olmuştur."

Burkert'in üzerinde durduğu üzere, Helenlerde ortaya çıkan standart "Klasik" tanımlaması yeniden gündeme gelemecek olan bir varlık koşulu olarak ortaya çıkmıştır. "Klasik" Helen dünyasında var olan stilsel gelişmeler, diğer uygarlıklardan kategorik olarak farklı olarak izlenmiş ve bu anlamda Helenler rütbeli bir uygarlık olarak işaret edilmeye başlanmıştır, bu uygarlık Akdeniz'deki diğer uygarlık alanlarını da etkilemiş olmakla birlikte Modern Avrupa'da ise Rönesans patlaması ile güncel bir ilerleyişin de ham maddesi olarak Helen "Klasik"i gündeme gelmiş ve toplumsal formasyonda egemen olmaya başlamıştır. Klasik uygarlığın kökeni konusunda güney ve doğunun başarılarını gizlemek her ne kadar günümüz arkeolojik yaklaşımlarında kendisine yer bulamasa da özellikle Burkert'in da işaret ettiği gibi Bernal'in üzerinde ısrarla durduğu "Doğu Akdeniz" coğrafyası arkeolojinin yayılım ve etkileşim kanalları çerçevesinde ele alınmalı ve ifade edilmelidir. Bernal'in Batı Avrupa arkeolojisinde büyük yankı uyandıran eseri yine Burkert'in üzerinde durduğu üzere, "Bernal karşıtı bilginler, Bernal ve taraftarları tarafından ortaya konan verilere hiçe sıcak bakmayarak polemik zahmetine girecek kadar önemli görmemişlerdir."

Helenlerin Orientalizan dönem olarak adlandırılan evreye girdikleri dönem Mısır'da, Yakın Doğu'da ve Anadolu'da oldukça önemli değişimlerin olduğu bir döneme tekabül etmektedir. Aynı zamanda üzerinde durulan coğrafyalar içerisindeki kültürel unsurlar Helenlerin Orientalizan dönemde etkilenme kanallarını oluşturan başat unsurlar olması açısından da önemlidir.

Bu dönemde, Yakın Doğu coğrafyasında Asur-

-
-
'—
-
-
-

'- oldukça önemli bir güç konumunda olmakla birlikte, M.Ö VIII.yy'ın sonunda M.Ö VII.yy'ın başında geç imparatorluk dönemini yaşamaktadır. Doğuda Zagros dağlarına kadar uzanan Asur, batı da ise Mısır'ın sınırlarına dayanmıştı. Kuzeyde Anadolu'nun Tigris Irmağını sınır edinmiş, güneyde ise Pers körfezine kadar ilerlemişlerdi. Ve bu yayılım kanalları ile o güne kadar Batı Asya'da görülen en büyük politik güç konumuna ulaşmışlardı.' Asur iktidarının Anadolu'nun güneydoğusunda nasıl bir hegemonya oluşturulduğunun tam olarak bilinmediğini ifade eden Parker, Asur iktidarının M.Ö 605 yılına kadar en karakteristik özelliğinin emperyal yayılım kanalı olduğu üzerinde durmaktadır. M.Ö 900-600 yıllarında Mezopotamya uygarlığının tek hakimiyeti olarak karşımıza çıkan Asur bu dönem içerisinde ele geçirdiği coğrafyalarda eyalet sistemini uyguladığı bilinmektedir. Bu dönem içerisinde (M.Ö VII.yy) ise Mısır, Asur saldırılarına maruz kalmakla birlikte, Asur iktidarına karşı Helen paralı askerlerini kullandığı bilinmektedir. Asur iktidarının özellikle M.Ö 695-680 yılları arasında sürekli bir hale getirdiği istila hareketi Mısır iktidarının oldukça zor bir duruma girmesine neden olmuş ve zaman zaman Asur'un isteklerini kabul etmek zorunda kalmıştır.

Bu dönemde Anadolu coğrafyasında yer alan Phrygler (M.Ö VIII.yy'dan itibaren) yine Helenlerin Orientalizan dönem içerisinde sanatsal açıdan etkilendikleri özgün bir uygarlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüz akademik yayınlarında, Phryg sorunu artarak devam eden bir tartışmanın içerisinde yer almakla birlikte, Phryglerin kökensel sorunları, ne zaman ve hangi coğrafyalardan Anadolu'ya geldikleri ve ortaya koydukları üst yapı unsurlarının kökensel gelişimi ifade edilen tartışma konularının köşe taşlarını oluşturmaktadır. Muşkilerle, Phrygler arasındaki ilişkinin de boyutu yine tartışma konularından bir diğeridir. Çapar, Phryglerin Troia VII b2 aşamasında Orta Avrupa kökenli Ari bir kavim olarak Mysialılarla birlikte Boğazları geçerek Anadolu'ya girdiklerini ifade etmektedir. Mieroop, Phryglerin M.Ö XII.yy'da Balkanlardan geldiklerini ancak M.Ö VIII.yy'da devlet kurmuş olma olasılığı üzerinde durmaktadır. Özkaya'ya göre, Phryglerin anayurtları Makedonya olmakla birlikte buradaki isimleri Brigler (Bryg) di. Akurgal'da Phryglerin Doğu Avrupa'dan gelmiş olabilecekleri üzerinde durmaktadır." Uzmanların üzerinde durduğu şekliyle, Phryglerin Doğu Avrupa'dan gelen bir kavim olduğunun düşünülmesinin iki önemli nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki Troia'da VIIb1 ve VIIb2 katmanlarında elde edilen Bucellseramiğin varlık alanıyla ilişkilidir ki bu seramik dahilinde Barnett, Mellink ve Özkaya Phryglerin Batı Anadolu'da bir süre de olsa göçebe olarak yaşadıkları üzerinde durmakta ve daha sonra Orta Anadolu'ya yönelmiş olabileceklerini ifade etmektedirler." Mellink, Muşkiler olarak Asur yazıtlarında geçen halkın Phryglerle aynı topluluk olabileceği üzerinde durmaktadır. Ancak daha

sonraları Gordion'da yapılan arkeolojik kazılarda burada iki çeşit seramik grubu ele geçmiş olmakla birlikte bunlardan ilk grubu “gri monokromlu seramik” grup oluşturmakta ve Muşkilere atfedilmektedir, diğer grup ise “boyalı seramik” olmak üzere Phryglere atfedilmektedir. Bu ayrılık genel olarak günümüz uzmanlarının büyük bir bölümünde kabul gören bir tespit olarak varlık kazanmakta “Buccelseramiğin” varlığı Troia'nın yıkılışında etken bir güç olarak yer aldıklarını ve Balkanlardan geldiklerini kanıtlar niteliktedir.' “Trako- Phryg” olarak adlandırılan ve farklı isimler taşıyan halkların, Troia'nın düşüşünün ardından Anadolu içlerine yayıldıkları Özkaya tarafından ifade edilmektedir. Gurney Phryglerin, Makdeonia ve Trakya'dan gelerek Anadolu'ya geçtiklerini ifade etmektedir. Strabon'da Troia'nın yıkılmasının ardından burasının kontrolünü Phryglerin eline geçtiğini belirtmekte,www.arkeolog.org Herodotos ise, Phryglerin Makedonya ve Trakya'dan Anadolu içlerine geldikleri üzerinde durmaktadır. Yine Herodotos'un özellikle Phryglerin dünyanın ilk insanları olduğu yolunda verdiği bilgi oldukça çarpıcıdır. Homeros ise, Phrygialıların Askania'dan geldiklerini ifade etmekle birlikte Phrygleri oldukça “savaş sever” bir halk olarak nitelendirmektedir. Ancak Homeros'un bu yaklaşımına karşın Strabon, Phryglerin barış sever bir halk olduğu üzerinde durmaktadır. Yine aynı antik yazar ve coğrafyacı Phryglerin Trakya'dan geldiklerini ifade etmekte ve Phryglerin Troas bölgesini (Troia'yı da içerisine alan bölge) bir sürede olsa egemenlikleri altına aldıklarını ileri sürmektedir.

Günümüz akademi dünyasında Phryglerin M.Ö 1200 yıllarında Doğu Avrupadan geldikleri genel olarak kabul gören bir eğilim olmakla birlikte, Işık Phryglerin yerli bir Anadolu kavmi olduğu üzerine farklı düzlemlerden beslenmek kaydıyla önermeler ortaya koymaktadır. Işık'ın genel epistemolojisi Orta Anadolu'da (Akurgal tarafından sistematize edildiği şekliyle) Karanlık bir dönemir' yaşanmadığına ilişkin olmakla birlikte, “Hitit uygarlığının yıkılmasının ardından Phryglerin tarafından kesintiye uğramaksızın sürdürüldüğü” savı, Işık tarafından ortaya konulan yaklaşımın ana merkezini oluşturmaktadır. “Bir ulus [Phrygler] nasıl olurda politik gücün ve sanatın doruğunda ansızın ortaya çıkabilir?” sorusu ise yine Işık'ın Phrygleri Anadolu'nun yerli bir halkı yapma iddasının ana paradigması şeklinde karşımıza çıkmakta, ve geçmiş olmayan bir halkın ansızın M.Ö VIII.yy'da ortaya çıkarak bir “altın çağ” ortaya çıkaramayacağını ifade etmektedir. Gerek Phryg gerekse Karanlık döneme ilişkin olarak Işık'ın ortaya koyduğu unsurları ifadelendirmek bu bağlam içerisinde önemli görünmektedir.

(1) Işık Muşkilerle, Phryglerin aynı halk olduğunu kabul etmekte ve M.Ö X.yy'ın sonundan itibaren Asur yazılı kaynaklarında bu ismin varlığına Börker-Klahn'ın işaret ettiği şekliyle onaylarak kendi tezleri için bir temel oluşturmaktadır. Ancak Muşkilerle, Phryglerin aynı halk olmaları tartışmalı olduğu kadar, bu birlikteliğin pek çok akademik yayında özel olarak reddedilmesi kaydedilmelidir. Bu anlamda yine Işık'ın da belirttiği üzere gerek Asur kralı Tukulti-Ninurta II (M.Ö 888-884) döneminde gerekse Assurnasirpal (M.Ö 883-859) döneminde Muşkilerin isimlerinin anılması ve Işık'ın üzerinde durduğu üzere Muşkilerin Friglerle eşitlenmesi halinde dahi bu tarihin M.Ö IX.yy olması, yine Karanlık Dönemin varlığını reddetmemize bir gerekçe sağlamamakta sadece Karanlık Dönemin 200 yıllık bir zaman dilimi şeklinde sınırlandırmamızı sağlamaktadır

(2) Işık, isim benzerliğinden yola çıkarak Musg/ka- halklarının M.Ö IX.yy'da adı geçen Muşkilerle aynı olduğu üzerinde durmaktadır. Bu anlamda Mieroop'un özel olarak üzerinde tartıştığı isim

benzerliklerinin tek bir kriter olarak alınamayacağı iddia ve gerekçesi bu tartışma düzleminde oldukça önemlidir. Bu anlamda günümüzde de hala akademik yayınlarda artarak devam eden M.Ö II.Bin lokalizasyon tartışmalarında sadece isim benzerliklerinden yola çıkılarak varılan sonuçların kabul edilmesi arkeolojik materyallerin ikincil bir kategori olarak kullanılmasını veya reddedilmesini sağlamaktadır. Işık'ın burada üzerinde durduğu şekliyle isim benzerliklerine atfettiği özel önemi, M.Ö II.Bin lokalizasyon tartışmalarında da farklı uzmanlarda (Yakar, Starke, Niemeier, Mellaart, Latacz, Korfman, Bryce vd) izleyebilmek mümkündür. Bu bağlam içerisinde, Ünal'ın şiddetle reddettiği M.Ö II.Bin Akhalarının kimi uzmanların ifade ettiği şekliyle Homeros destanlarında Akhoi olarak adlandırılan halk ile aynı olduğu tezi ve isim benzerliğine dayanılarak Miletos'un Milliwanda olduğu saptaması, Işık'ın Muşkiler özelinde kurmaya çalıştığı epistemolojik yaklaşım düşünüldüğünde kabul edilmesi gereken bir düzlemde yer almaktadır.

(3) Işık Karanlık dönemi, Genz'in üzerinde durduğu şekliyle bir “revizyona” sokmanın gerekliliği üzerinde durmakta ancak yine aynı dönemi Akurgal'ın 1950'lerde açtığı kanal ve kategorisasyon dahilinde konumlandırarak eleştirel bir yaklaşım geliştirmektedir. Bu anlamda Karanlık dönem'in varlığı 300-400 yıl kadar süren bir sessizlik değil, sadece M.Ö II.Bin'in özel üretime dayalı ve ulus ötesi ticaret konseptinin saptanan dönem içerisinde olmadığı gerçeğidir. Bu gerçeği yalnızca Anadolu üzerinden değil, Ege göçlerinin yaşandığı Ege Havzasından Yakınoğunun önemli kent-devletlerine ve Mısır iktidarının içerisinde yer aldığı “bunalıma” kadar izleyebilmek mümkündür. Bu bağlam içerisinde, “Hattuşa ve çevresinde M.Ö XII.yy ile M.Ö VIII.yy'larda bir yerleşimin saptanması” ile burada Karanlık bir dönemin yaşanmadığını iddia etmek, ortaya konulan “Karanlık dönem” gerekçelerinin dışında bir anlama sahip olmak zorundadır. Karanlık dönem olarak adlandırılan dönemin hiç bir argümanı, insanların gruplar şeklinde bu coğrafyada yaşamadığını iddia edebilecek bilim içi kategorilere sahip olamaz. Bu veri dahilinde, Orta Anadolu'da Karanlık dönem içerisinde saptanmış olan seramiklerin varlığı burada yine bir Karanlık dönem yaşanmadığı anlamında değil, ancak insan topluluklarının varlığını kanıtlamak anlamında bir gerekçeye sahip olabilir.

(4) Işık'ın Anadolu'da Karanlık dönemin yaşanmadığına dair ortaya koyduğu temel teorik düzlemin kendisi, Karanlık dönem için önerilen tarihin kendisi olan M.Ö 1100-800 yılları arasında yoğun bir şekilde görülen bir materyal yoğunluğuna değil, yıkılan Hitit uygarlığı ile kurulan Phryg uygarlığı arasındaki sanatsal benzerlikler özelinde anlam kazanmaktadır. Işık'ın Phrygler özelinde saptamaya çalıştığı Hitit benzerliklerinin kendisi ise Phryglerle yıkılan Hititlerin eşzamanlı bir sürdürücüsü olduğu tezi üzerine kurulmaktadır. Işık'ın ve diğer uzmanların Hitit ve Phryg özelinde saptadıkları üst yapısal benzerliklerin reddedilmesi mümkün değildir. Ancak bu bağlam içerisinde Phryglerin kökensel olarak Anadolu'lu olduğunu tezini ortaya koyulmasına gerekçe sağlayacak bir kategoriye sahip değildir. Kimi argümanların yokluğu ve bu yokluğa ek olarak, uzmanların büyük bir bölümünün Phryglerin Balkanlardan (veya daha genel bir eğilimle Anadolu dışından) geldiğini ifade eden yönelimleri, yine Phryglerin “Deniz Kavimleri” içerisinde yer aldığını ifade eden yönelimleri Işık tarafından ilk elden tartışılması gereken başat unsurlar olarak belirlemektedir. Ve Işık'ın arkeoloji alanında hala çözümlenmemiş bir sorun olarak varlığını koruyan Muşkiler sorununun üzerinden atlaması, Karanlık Dönem evresinin “aydınlatılamamasında” özel bir yer işgal ediyor görünmektedir.

(5)Latacz ile Işık Karanlık dönemin yaşanmadığı konusunda aynı payda da yer almaktadır. Latacz, Batı

merkezli tarih anlayışının içerisinde yer alırken, Işık ise Anadolu merkezli tarih anlayışının içerisinde yer almaktadır.

Helen Orientalizan döneminde etkilenilen bir diğer uygarlık da Geç Hitit beylikleri olmakla birlikte, Tuna M.Ö 700 yıllarında Geç Hitit beyliklerinin yerli halkının Hitit olmadığını ve karşılıklı etkileşimin çok yoğun olarak yaşanmasından kaynaklı olarak ulusların yekpare bir bütün olarak oluşmadığını ifade etmektedir. Zincirli, Geç Hitit devletleri arasında en önemlisi olmakla birlikte M.Ö 670 yılında Asur iktidarının kontrolüne girdiği bilinmektedir.

M.Ö I.Binde Van Gölü çevresinde yerleşen Urartu krallığı da yine Helenlerin Orientalizan dönem içerisinde etkilendikleri bir diğer Anadolu uygarlığı olmakla birlikte, M.Ö 590 yılında Medler tarafından ortadan kaldırıldıkları bilinmektedir.

VII.HELEN ORİENTALİZAN DÖNEMİ VE PLASTİK SANATLAR

Helen Orientalizan dönemi, Helen heykeltıraşlık tarihi içerisindeki yeri, gerek evrimsel aşamaları göstermesi gerekse de bir dönüm noktası olması açısından özellikle altı çizilerek işaret edilen özel bir dönemdir. Doğulu kategorilerin çok çabuk bir şekilde adaptasyona tabi tutularak alımlandığı bu dönem aynı zamanda Helen sanat anlayışının da oturmaya başladığı bir evre olması açısından “özgün” önemdedir. Bu dönem, Helenlerin Yakın Doğu ve Anadolu uygarlıklardan stilsel ve konusal anlamda etkilendikleri bir dönem olmakla birlikte, Kuzey Suriye, Urartu, Asur, Fenike, Phrygia ve Kıbrıs genel anlamıyla etkilendikleri kültürel uygarlık alanları olarak işaret edilmektedir. Üzerinde durulan kültürel alanlar aynı zamanda kendi içerisinde de farklı sanat ekollerine ayrılmaktadır. Bu bağlam içerisinde Kıbrıs'ta M.Ö VIII.yy'dan itibaren iki farklı ekolün varlığı bilinmektedir. Batı Kıbrıs tam anlamıyla Ege sanat unsurlarını içerisinde barındırırken, Doğu Kıbrıs'ın ise daha çok Fenike etkisi altında kaldığı bilinmektedir.

Kuzey Suriye ve Kilikia'daki bazı kentlerde ortaya çıkmaya başlayan sanat yaratımı, Asur sanatından çok Hitit stiline farklı bir versiyonu olarak görülmektedir. Suriye ve Geç Hitit kültürel edinimi oldukça güçlü bir sanat yaratımı ortaya çıkarmış olmakla birlikte M.Ö IX. ve M.Ö VIII.yy'larda Asur sanatının da katkısıyla Suriye merkezli sanat alanı oldukça önemli bir konumda yer almaya başlayacaktır. Dunbain, Asur sanatının her ne kadar Helen sanat alanında etkili bir kültürel dünya olduğunu ifade etse de özellikle Asur'un dönemin politik iradesinden dolayı,

Helenlerin Orientalizan dönem içerisinde Asur merkezlerine girmelerinin mümkün olmadığını ve bronz çalışmalar üzerinde Suriye dolayısıyla oluşan etkiler olabileceği üzerinde savlar ileri sürmektedir. Robertson'da özellikle Kuzey Suriye dolayısıyla kuyumculuğun Helenlerce öğrenildiği üzerinde durmaktadır. Helen kent devletleri bu dönemde özellikle Euboeia merkezli", Yakın Doğu'nun bu önemli sanat alanından beslenmeye başlayacaktır. Euboeia'luların M.Ö IX.yy'dan itibaren Yakın Doğu ile temaslarının olmasıyla doğu etkili bir stilin oluşmasında özel bir ayrılığın olduğu da Dunbain tarafından ifade edilmektedir. M.Ö I.bin içerisinde Geç Hitit beylikleri Anadolu'nun güneyinde kendisine yer bulmaya başlayacak ve özellikle bu dönemde güçlenen Asur iktidarı Suriye'nin önemli bir iktidarı olacaktır. Kuzey Suriye sanat kavrayışının, aynı zamanda Helen Orientalizan dönem içerisinde Girit" merkezli Helen coğrafyasına akması sadece ticaret yoluyla değil aynı zamanda Knossos'a yerleşen ve özgün metal çalışmalar ortaya koyan atölyeler sayesinde olmuştur."-- Boardman Girit'te var olan atölyelerin kendilerine ait bir ekollerinin olduğunu ifade etmektedir. Dunbain, Girit'teki atölyelerde sadece Kuzey Suriye'li metal zanaatkarlarının değil aynı zamanda Fenike'li fildişi ustalarının da çalışmış olabileceğini bir hipotez olarak ortaya koymaktadır. Robertson, Fenike sanat alanının özellikle Orientalizan dönem içerisinde etkin bir şekilde Helenleri etkilediğini ancak Helenlerin bu etkilenme içerisinde her zaman için temkinli olduklarını ifade etmektedir. Cook, Orientalizan dönem sanat anlayışının Helen kültürel alanına dahil olmasının nedenlerinden biri olarak da, Geometrik dönem sanat anlayışının artık kendisini bitirmeye başlamasını gösterir.

Helen coğrafyasında var olan Yakın Doğu'nun canlı etkisinin ticaret yoluyla olduğunu ifade edebilmek mümkündür ancak oluşan yeni sanat akımı içerisinde aynı yaklaşımı ifade edebilmek mümkün değildir. Ticaretin varlığı Orientalizan dönem için bir giriş gerekçesi olabilecek güçtedir fakat oluşan stilin kendisi üst yapı unsurlarının, varlığı dahilinde anlam kazanmaktadır. Boardman'ın üzerinde durduğu üzere Orientalizan dönemin stülsel özelliği olan Daedalik stilin kendisi ileride oluşacak olan heykelin önceli konumundadır. Burkert'ın Helen Orientalizan dönem kültürel özelliği üzerine yaptığı analiz oldukça önemlidir. "Helen kültürü interkültürel alanı kapsamakla birlikte varlık koşulunu da buradan bulmaktadır. Yani var olan temaslar ve geçişler Helen kültürel alanın ortaya çıkmasına neden olmuştur diyebilmek mümkündür."

Orientalizan dönem içerisinde oluşan genel etkilenme alanının, modern araştırmacılar tarafından tarihsel seyri Burkert tarafından ifade edilir. "Helen mitoloji alanı ile Hitit mitoloji alanındaki özel benzerlikler 1930 yılında Walter Porzig tarafından; Illuyankas ve Typhon arasında kategorik benzerlikler 1935 yılında Forrer tarafından Typhon ile bir Helen mitolojik canavarı kıyaslanmaya başladı." Hesiodes'in Theogonyasında ortaya konan Kronos ile direkt olarak benzerlik anlamında özel bir yeri olan Kumarbi bu anlamda Helenlerin Hitit alanından nasıl etkilendiklerini ve bu etkilenim alanında mitolojik öznelerin nasıl değişime uğradığını göstermesi açısından oldukça önemli benzerlikler ortaya koydu" 1946 yılında Heaven; Hitit krallığının kendi iç alanında var olan mitoloji ve ikonografisine dayalı olarak bazı unsurları yayımlamaya başladı, ve burada Heaven tarafından yayımlanan unsurlar incelendiğinde kimse Hesiodes'in Theoganya'sında karşımıza çıkan verilerin daha geçinin olduğunu inkar edemez hale geldi.

Batı perspektifinden inşa edilen düşüncelerde ve bilim alanında sadece Avrupa ve Asya'nın güneyi ile bir tür birliktelik kurarak, Irak, İran, Suriye ve Filistin'in bu uygarlık alanına dahil olmadıkları tezi "Doğu" veya "Oriental" yaratımın mantiken dışarıda tutulması, geleneksel var etme koşulunun ana belirleyenlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Burkert'ın Orientalizan döneme ilişkin olarak vermeye çalıştığı ve oluşması gereken bakış tarzı bizce de oldukça da yerinde bir saptama olarak görünmektedir. "Helen coğrafyasında ortaya çıkan stülsel gelişmelerin, genel

koşullarda ilk olarak daha önce karşımıza çıkan diğer yüksek uygarlıklardan beslenerek ortaya çıktığını söyleyebilme şansımız vardır, ancak buna ek olarak komşu bölgelerin bu geleneğin başlamasında bir yere sahip olduğunda her daim özellikle üzerinde durulması gereken ana bir moment olarak kavranmalıdır. Burada eğer ortaya atıldığı üzere bir tür Helen Mucizesi varsa, bu mucizenin arka planı ve bağlantılarının nerede ve nasıl oluştuğu bulunması gereken ve birbirine bağlanması zorunlu bir zincirleme hareket olarak görülmelidir. Erken Helen uygarlık alanının ortaya çıktığı dönem içerisinde Helenlerin doğu komşuları ile olan içsel ilişkiler alanının varlığı söz konusu edilerek oluşturulmaya çalışılmalıdır.” Burkert, Orientalizan dönemin ne tek yanlı bir Helen gelişimi içerisinde ele alınabileceğini ne de sadece Yakın Doğu ve Anadolu uygarlık alanının yok sayılabileceğini ifade etmekte ancak oluşan misyort içerisinde de Helenlerin özgün bir kimliklerinin olduğunu (her uygarlık gibi) ifade etmektedir. Burkert'a göre uygarlıkların çevresel bir etkilenme yaşaması tarihsel bir fenomendir.

“Metropolitan Museum of Fine Arts”ın “Helen Mucizesi”adını verdiği ve 1993'te kaleme alınmış olan metin, bu bağlam içerisinde oldukça dikkat çekicidir. “Bir şairin metninde geçtiği gibi “Biz Bütün Helenleriz.” Demokrasi, buluşlar, filozof, tiyatro, tarih, bilimler, ve sanattan doğmuş bir halk. Kendisi demokrasiyi doğurmuş ve bize bunu miras bırakmıştır. M.Ö V.yy'da bu unsur dışarıdan görülmeye başlanmıştır. Hellas, tıpkı modern insana verilmiş olan bir yaşam örneği gibidir. Hellas'ın Altın döneminin sanatı şimdi burada içeridedir. Hellas'ın sanatta ve demokrasi alanında ortaya koyduğu veriler batı dünyası içerisinde önemli tarihsel bir olayın kendisidir. Hellas, gelişim olarak sanatın ve insanlığın ortak var olduğu bir alandır. Özgür insan olarak Hellas vardır. Tıpkı Perikles dönemi Atina'sının politikada bir çiçek gibi açtığı dönemdir bu dönem. Bu dönemle tarih kendini yeniden yazar. İnsan işte bu tarihin dünyasına meydan okur. Sanat hikayeye söyler. Biz bu gün demokrasinin oluşan bu ilk adımına ve mucizesine derin düşünüyoruz ve onların demokratikleşmelerine gösterdikleri saygıyı görüyoruz. Ve evet; “Biz Bütün Helenleriz.”www.employees.oneonta.edu

Helenler batı coğrafyasının en doğu ucunda olan bir topluluk olmakla birlikte, çoğunlukla kendilerine yakın olan bu doğu uygarlıklarından etkilenmişlerdi. Suriye'de M.Ö VIII.yy'da Mezopotamya coğrafyasında görülen Helen'li tüccarlar muhtemelen aynı zamanda, Asur orduları için birleştirilmiş olan paralı asker olarak görev yapan kimselerdir. M.Ö 738 yılında çivi yazısıyla yazılmış olan bir tablette Suriye kıyısında var olan İonialılardan bahsetmektedir. Ve Helen coğrafyasında ele geçen at koşum takımlarının olasılıkla bu dönem içerisinde gelmiş olması muhtemeldir. Ancak burada beliren soru direkt olarak; bu hediyelerin aristokrat aileler için mi yoksa buraya gelen paralı askerlerin getirdikleri malzemeler mi olduğudur?

Bu dönem içerisinde İonia'lılar ile Assur arasında bir deniz savaşı olmuş olmakla birlikte, Assur'un Kıbrıs'ı istila ettiği ve Helen büyük kralını haraca bağladığı bilinmektedir. Bu dönem içerisinde Kıbrıs'ta zengin ve oldukça şaşırtıcı bir biçimde Homeros dönemine ait stilin özellikle Salamis'te mezarlarda görülmesi şaşırtıcıdır, ve bu evrenin direkt olarak Assur iktidarının dönemine tekabül etmesi ise diğer ikircikli ve şaşırtıcı bir durumu gösterir niteliktedir.

Bronz işlemeciliğinde tüm unsurların tamamı doğudan Hellas'a gelmiş ve tanınmıştır.' Bronz çalışmalar içerisinde Asur sanatının da katkıları olduğu Girit'te karşımıza çıkan M.Ö VII.yy'ın sonlarına ve M.Ö VI.yy'ın başlarına tarihlenen eserlerde (*Lev.XXXI Res.40*) açıkça görülmektedir. Özellikle fildişi

heykelcik sanatı ile birlikte bronz çalışmalarında özgün bir artışın olduğunu kaydeden Dunbain, M.Ö VII.yy'la birlikte ilk bronz eserlerin Kuzey Suriyeden getirilmiş olabileceğine dikkat çekmektedir. Yine Dunbain, ilk bronz çalışmalarının olasılıkla İdea mağarasında ele geçmiş olan kalkanlar olabileceğini ifade etmektedir. Helen sanatında en önemli unsur hareketiydi, Protogeometrik dönem seramiğinde her ne kadar geometrik formlar kullanılmışsa da M.Ö VIII. ve VII.yy'larda Orientalizan stil tarafından zenginleştirildiği bilinmektedir. Bu dönemden itibaren doğulu modeller Helen sanat alanında çekici olmaya başlamıştır, üstün nitelikteki doğu unsurları; Fenike'nin, Suriye'nin, Urartu'nun, Asur'un, Mısır'ın çeşitli şekillerde modelleri alınarak uygulanmaya başlanmıştır. Boardman, Orientalizan dönemle birlikte oluşmaya başlayan doğu etki alanı içerisinde özellikle Suriye ve Fenike sanat öğlerinin birinci dereceden etkin olduğunu ancak Mısır sanat alanını çok özgün bir öneminin olmadığını altını çizmektedir. "Orientalizan dönemle birlikte göçmen ustalar, kuyumculuk ve diğer metal işleme sanatlarında oldukça özgün eserler ortaya koymışlar ve özellikle Girit ile Hellas coğrafyasında etkin bir rol oynamışlardır. "Onların teknikleri, metal ve fildişi malzemelerde, şüphesiz, tekstilde yenilikler getirdi. Geometrik dönemden tamamıyla farklı figür ve bitkisel bezemelerde yeni stiller ilk kez getirildi." Hellas'taki doğulu desen ve figürler farklı bir çevre içindeki çömlekçi/ressam tarafından çevrilmekte, doğulu metal işlerindeki alçak kabartmalar ve fildişi eserler Hellas'ta eserlerdeki taslak çizimini daha da cesaretlendirerek adale, kaburga kemiği, çiçeklerin ayrıntı çizgilerinin boyanmasında ve vazo üzerlerindeki silüet tekniğindeki benzer davranışlarla özellikler göstermeye başladı. Yunan seramiklerindeki siyah figür tekniğinin doğmasında" doğulu kazıma tekniği diğer iletişim araçlarına oranla bir cevap oldu. Fildişi malzemesinde kullanılmasında Fenike uygarlığının etkisi oldukça fazlaydı Doğu figürlerinin ve bezemelerin özel olarak kullanılmaya başlanması aynı zamanda Geometrik dönemden oldukça farklı bir stilin oluşmasını da beraberinde getirmeye başladı. Helenler özellikle gövdenin dekorasyonunda saf deseni ilk kez getirerek onların doğulu modellerinde görüldüğü gibi birçok fırsat sunuldu. Artık Helen sanatında bu dönemden sonra süslemede hayvan frizlerinin yanında, yakında Helen sanatına da yerleşecek olan ve Oedipus=Sfenks", Odysseus=Siren, Cenaza tasvirleri ve Arimasps=Grifon gibi mitolojik anlatımlara da yerleşecek olan canavarlar tanınarak bu anlatımlar dekoratif amaçlı kullanılmaya başlandılar. Atlar, erkek geyikler, keçiler ve kümes hayvanları daima görünmekteydiler, fakat tavuk ve horozların gerçek görünümelerini almaları oluşan doğu etkisiyle sağlanmıştı Helen vazo resim sanatında ve plastik kabartmalar ile üç boyutlu heykeller içerisinde Orientalizan dönemle kullanılmaya başlanan ve Hellas coğrafyasında olmadığı bilinen, aslan figürüdür."" Payne, Helen sanatında kullanılan yelesiz aslanı Geç Hitit sanat alanına bağlamakta ve özellikle Kuzey Suriye ile girilen ilişkileneş sonucunda bu tarz aslanların gündeme geldiklerini ifade etmektedir.' Dunbain ise, bir dönem sonra yelesi aslan tipinin kullanılmaya başlandığını ve bu tip aslan tiplerinde de direkt olarak Asur aslanının kriter olarak alındığını ortaya koymaktadır. Dunbain aynı zamanda Hellas

coğrafyasında ilk yeleli aslan tiplmelerinin yine Korinthos'ta Chigi olpesi (*Lev.XXXI Res.41-42*) üzerinde kullanıldığına dikkat çekmektedir.' Robertson, M.Ö VII.yy'la birlikte Atina ile Korinthos arasında özel bir rekabetin başladığını ifade etmekte bu rekabetin Orientalizan dönem içerisinde özellikle sanatsal yaratımlarda Korinthos'un liderliğiyle gerçekleştiğinin altını çizmektedir. Yakın Doğu coğrafyası içerisinde yeleli ve yelesiz aslan tiplmesini bir arada görebilmek M.Ö VIII.yy'la birlikte oluşmaya başlamış olmakla birlikte Al-Mina bu bağlam içerisinde özgün örneklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Al-Mina'da yönetici saraylarının bahçelerinde bu tarz aslanlara (*Lev.XXXII Res.43*) rastlayabilmek mümkün olmuştur. Aynı zamanda Al-Mina Yakın Doğu eserlerinin batıya aktığı bir yerleşim olması açısından da özel önemdedir. Helenler, Yakın Doğu'dan özellikle lotus çiçeği zinciri, tomurcuk ve palmetleri özel bir edinimle alarak vazo resim sanatında ve kabartma sanatında kullanmaya başladılar.' Bu dönem içerisinde aslan kullanımı ilk olarak Korinthos vazo resim sanatında karşımıza çıkmakla birlikte, Bakır Korinthos seramiğindeki aslan figürünün gelişimini detaylı bir şekilde sunmaktadır.

Orientalizan dönem içerisinde özellikle Hellas coğrafyasında Korinthos, Adalarda Girit ve Rhodos öncü konumda yer almaktaydı. Girit'deki Helenli sanatçılar, büyük grifon protomları yapmak için kakma (ve döküm) tekniği doğudan öğrendiler ki kazanlarda sabit bir biçimde duran bu protomlar ilk olarak, döküm tekniğinden daha sonra ise daha eski olan çekiçleme tekniği ile yapılmıştır. Grifon, doğuda olduğu gibi korkunç ve ürpertici bir kimlik ile değil dekoratif amaçlı zarif bir unsur olarak alınmıştır. Boardman'ın bu değerlendirmesine ek olarak Mattusch ise, özellikle Olympia'dan ele geçen (*Lev. XXXII Res.44*) grifonun yüz hatlarında verilmek istenen duygunun korkutmaya yönelik bir mimik olduğunun altını çizmektedir. Robertson'da dönemin sanat anlayışının sert bir üslup içerisinde gerçekleştiğini ve grifon protomlarının gerek dönemin sanat anlayışından gerekse doğaları gereği "sert" bir tarzda verildiğinin altını çizmektedir. M.Ö VII.yy'ın sonundan itibaren görülmeye başlayan ve kazanların ağız kızımlarında protom şeklinde tasarlanan grifonlar, bu dönemde oldukça moda olmuş bir geleneğin ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Mattusch, grifon protomlarından oluşan kazanların teolojik bir anlamı olduğunu ifade etmekte ve yine aynı uzman özellikle Olympia'da grifonlardan başlarından oluşan kazanların kullanılmasını Olympia'nın kült merkezi olmasıyla da kanıtlandığı üzerinde durmaktadır. Aynı zaman da Olympia'da kabartma şeklinde kazanların varlığı (*Lev.XXXIII Res.45*)Hellas'ın en önemli kültür merkezlerinden biri olan Olympia'nın kazanlara yüklediği teolojik önemi gösterir niteliktedir. Grifonların özellikle yüz hatlarına vurgu yapan Mattusch, gözlerde her ne kadar iris tabakası olmasa da olduğundan daha büyük verilmesinin, beklenenden çok daha sert bir mizansele sahip olduğunu ifade etmektedir. Yine Mattusch, grifonların özellikle boyun kısımlarında verilen spirallerin yine bir doğu etkisi olduğu üzerinde durmakta ve protomun üzerinde spiraller dolayısıyla yaratılmak istenen simetriye dikkat çekmektedir. Protomların kökeni konusunda (doğu içerisinde) uzmanlar arasında güncel tartışmalar

olmakla birlikte, Çilingiroğlu kazan eklentileriyle ilişkili olarak üç ana kaynağın varlığını ifade etmektedir. "Bunlardan ilki; Urartu veya Asur üretimi olan çeşitli eserler üzerindeki kazan betimlemeleridir. Bir diğer grup veri, özellikle Asur yazılı kaynaklarında geçen ve Asurlular tarafından ele geçirilen kazanlar ile ilgili yazılı belgelerdir." Üçüncü veri topluluğu ise, Urartu egemenlik sahası içerisinde veya Urartu sınırları dışında kazılar ile ele geçen kazan veya kazan eklentileridir." Çilingiroğlu doğuda kullanılan kazan eklentilerinin genellikle boğa ve siren başlarından olduğunu ifade etmekte, ve özellikle Gordion'da ele geçen boğa protomlu kazanların Akurgal'ın savına katılarak Urartu üretimi olduğu üzerinde durmaktadır. Çilingiroğlu, kazan protomlarının Urartu kökenli olmadığını ifade etmekle birlikte", özellikle fikrin kesin olarak doğulu olduğunu üzerinde durmaktadır. Robertson boğa başlı protomların doğudan Helenlere burada ise İtalya ve Sicilya coğrafyasına girdiğini ifade etmektedir. Snodgrass, Olympia'da bronz kazanların ilk örneğinin M.Ö VIII.yy'da ortaya çıktığını (*Lev. XXXIV Res. 46*) ifade etmekte ve özellikle M.Ö XI.yy'a tarihlenen Atina'da Kerameikos'ta ele geçmiş olan pişmiş topraktan yapılmış bir üç ayaklı kapla (*Lev.XXXV Res.47*) ilişkisini sorgulamaktadır. Snodgrass, günümüz akademi yayınlarda bu tarz bir ilişkileniş kurma çabasının giderek artığını ancak kesin bir bilginin de elizmizde olmadığını ifade etmektedir. Kazanlarda kullanılan bir diğer eklentide siren olmakla birlikte, sirenlerin kullanım alanı boğa protomundan daha geniş bir coğrafyada kendini göstermiştir. Siren eklentileri ile ilişkili olarak köken sorunu boğa protomlarından, daha az tartışmaya açık olmakla birlikte ilk dönemlerde uzmanlar bu türün kökeni konusunda Fenike ve Urartu'yu önermişler, ancak daha sonraları uzmanlar Fenike olasılığını ortadan kaldırarak, Urartu merkezli bir teorik zemin geliştirmişlerdir. Ancak buna karşın, boğa protomlarında olduğu gibi sirenlerin de kökenini Kuzey Suriye'de arayan uzmanlar bulunmaktadır. Biers, Helen sanatında sirenin ilk olarak kullanımın M.Ö VII.yy olduğu üzerinde durmakta ve Helen kentleri içerisinde de Korinthos'un sireni ilk kullanan kent-devleti olduğunu ifade etmektedir." Yine Biers, özellikle sirenlerin mitolojik sttülerinden kaynaklı olarak Mısır'la ilişkilendirildiğini ancak bu unsurun kesin olmadığını ileri sürmektedir. Sirenlerinde yine grifonlarda olduğu gibi Helen sanatında kazanların ağız kenarlarında (*Lev.XXXVI Res.47a-b*) kullanıldıkları bilinmektedir. Yine siren eklentilerinin yoğun bir biçimde Olympi'dan ele geçmesi bu bağlamda teolojik bir belirlenimin varlığını akla getirmektedir. Boardman sirenlerin Yakın Doğu'da olduğu tarzda abartılı bir şekilde değil daha çok idealize bir biçimde dönüştürerek kullandıklarını ifade etmektedir.

Helen Orientalizan dönem çeşitlemeleri için, başların ve kabartmaların yoğun bir biçimde doğu etkisinde kaldığını söyleyebilmek mümkündür. Boardman, özellikle saçların yaratılmasında "peruk gibiliğin" ön planda tutulduğunu ifade etmekte ancak bunun yanında tüm figürünlerde de bu özelliğin bulunmadığını dile getirmektedir. Cook ise Daedalik stilin aslında Helen kültürel alanıyla çatıştığını ifade etmekte ve bu unsurun özellikle üzerinde durulması gerektiği üzerine savlar ileri sürmektedir. Cook, Deadelik stilin kaynağının olasılıkla Suriye'de üretilmiş olan kadın heykelcikleri olduğu üzerinde durmaktadır. Bunun yanında üçgen yüzler, büyük burunlar ve çıkık kulaklar karakteristik

biçimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde, korsalarda ve kadınlarda bel biçim olarak yüksek tutulmuş olup elbise kumaşları düzdür. Bu çeşitlemelerle “Deadelik” stili yaratan Giritli sanatçılar daha sonra efsanevi bir yaratıma sahne oldular. Deadelik stilin ilk olarak Girit'te ortaya çıkmasının nedeni olarak jeo-politik önemine vurgu yapan Cook, Peloponnesos yarımadasının içerisinde Korinthos'ta, oluşan bu stilsel gelişmeyi ortaya koyabilmenin mümkün olduğu üzerinde durmaktadır.' M.Ö VII.yy'ın II.yarıyla birlikte figürlerde Daedalik stilin etki alanını net olarak görebilmek mümkün hale gelecektir. Erkek figürlerde kemer belirgin bir özellik olmakla birlikte, çıplak olarak betimlenmek yine bu belirleyici özelliklerden biridir. Omuzlar ise oldukça düşük olmakla birlikte, proporsiyonik anlamda orantısızlık ana unsurlardan biridir. Cook, Daedalik stilde yapılmış olan figürlerin cinsel kimliklerinin özellikle vurgulandığını ancak bunun bir tür iktidar aracı olarak kullanılmadığını ifade etmektedir. Deadelik stilde ortaya çıkan ilk eserlerin ithal edilmiş olabileceğini düşünmememiz için yeterli nedenlerin olmadığını ifade eden Cook, aynı zamanda ilk dönem eserlerinde Helen etki alanından da bahsedebilmenin mümkün olduğunu ifade etmektedir. Dunbain ise, ilk dönem eserlerinin Suriye ve Fenike üretimleriyle ayırabilmenin zorluğuna vurgu yapmaktadır.

Astarte figürü Orientalizan dönem içerisinde Helen sanat alanında fildişi eserlerin özgünlüğünde ortaya çıkan ve gelişen Yakın Doğu'nun ana unsurlarından biridir. Dunbain'in üzerinde durduğu şekilde Astarte figürleri (*Lev.XXXVII Res.48*) “ödünç alınan ve çok çabuk bir şekilde dönüşüme tabi tutulan” bir tanrıça tiplemesidir. Boardmanın üzerinde durduğu tarzda kısa bir zaman dilimin ardından “giydirilecek” olan Astarte, Arkaik dönemin toplumsal cinsel kimliğiyle ilişkili olarak ortadan kaybolacaktır. Fenike dolayısıyla Helen sanatına geçtiği düşünülen Astarte tipleri Helen sanatında özgün bir yer edinmiştir. Schweitzer, Astarte figürlerinin batıda özellikle Dipylon fildişi heykeltıraşlık okulunda ortaya çıktığını ve özellikle bu figürlerin direkt olarak Fenike ve Kuzey Suriye sanatsal alanın görüldüğü ana akım olarak tanımlamaktadır. Megiddo'da bulunan bir Astarte figürü, (*Lev.XXXVIII Res.49*) Schweitzer'ın üzerinde durduğu tarzda Helen Astarte figürleriyle yapabileceğimiz analoginin özgün örneklerinden birini temsil etmektedir. Atina'dan ele geçen Astarte figüründe olduğu gibi Megiddo'dan ele geçen Astarte figürünün başında polos yer almakla birlikte proporsiyon anlamında direkt olarak bir benzerliğin olması Helenlerin eser üzerindeki taklit yeteneklerinin önemli bir parçası konumundadır. Aynı zamanda, Schweitzer vücudun bu tarzda yapılmasının (üçgen gövde) Geometrik dönemden devam eden bir özellik olarak saptamaktadır. Kollar tam anlamıyla vücuda birleştirilmiştir ki, anıtsal heykellerin oluşmaya başladığı dönemde kolların farklı tarzlarda bir tapınma jesti olarak karşımıza çıkacağını biliyoruz.

Robertson, Orientalizan dönemle birlikte Helenlerde net olarak oluşmaya başlayan “ulusalcılık” çizgisinin, savaşlar, dil birliği, ve teolojik belirlenimler ve bağlayıcılığı bağlamında ortaya çıktığını, olympiat oyunlarının ise bu “ulusalcılığı” perçinlediği üzerinde durmaktadır. Arkaik dönemde ise, özellikle Perslerle başlayan savaşlarda ortaya çıkan “birliktelik” üzerinde durulan “ulusalcılık” paradigması üzerinden aşılacaktır.

VIII. HELEN PLASTİK ALANINDA HEYKELİN ORTAYA ÇIKIŞINA ÖNBELİRLENİM SAĞLAYAN ETKENLER

Orientalizan dönemle birlikte Yakın Doğu ve Mısır sanat alanının Helen sanat alanına karşı özel bir biçimlendirme görevi gördüğünü net olarak ifade edebilmek mümkün görünmektedir. Daedalik stilin oluşumunda Yakın Doğu coğrafyasının özel katkısı özellikle M.Ö VII.yy'ın sonundan itibaren görülmeye başlayan heykelcikler özelinde net olarak tespit edilmekte ve özellikle yine bu dönem içerisinde görülmeye başlayan kouros tiplerinin prototipleri olarak ifade edilen erkek heykelcikleri kourosların önceli olarak Hellas coğrafyası içerisinde belirginleşmektedir: "Elimizdeki kanıtlara bakılacak olursa, dayanıklı taş heykeller, başka bir deyişle, aşağı yukarı insan boyutunda ya da daha büyük heykel ve kabartmalar, Hellas'ta M.Ö VII. yy ortalarından önce yapılmıyordu. Bu tarihten önce kült heykellerinin bile az çok küçük ölçüde ve çoğunlukla tahtadan yapıldığı anlaşılıyor. Hellas'ta büyük heykellerin yapılmasını gerçekleştiren etkenin Doğu'daki ülkeler ile olan ilişkiler olduğu ortaya çıkıyor." Richter, Helenlerin özelde Mısır coğrafyası genelde ise Yakın Doğu coğrafyasına M.Ö VII.yy'ın II.yarisından itibaren dahil olmaya başladıklarını ifade etmektedir. Richter, Helenlerin Mısır coğrafyasıyla Naukratis merkezli girdikleri ticari ilişkileniş biçiminin bir dönem sonra kültürel bir düzlemde gerçekleşmeye başladığından bahsetmekte, ancak Mısır etki alanının detaylı bir tartışmanın ardından konumlandırılabilceğine dikkat çekmektedir." Boardman'da, Richter gibi Helen plastik alanında heykelin oluşmasında Mısır'ın birinci dereceden önemli bir rol oynadığı üzerinde durmaktadır.Ancak Boardman Mısır etki alanının oluşmasından önce Al-Mina özelinde Yakın Doğu'nun anıtsal sanat alanına girildiğinden bahseder." Boardman, aynı zamanda, Mısır etkisinin bu dönem içerisinde sadece Helen sanat alanında değil Fenike ve Güney

Suriye sanatında da etkin bir rol oynadığı üzerinde durur. Boardman'a göre M.Ö VII.yy'ın sonundan itibaren Yakın Doğu ile girilen ilişki kısa bir dönem sonra Mısır'a evrilmiş ve heykel sanatının ortaya çıkmasında Mısır özel konumuyla ileriye çıkmıştır." Barron ise, Karanlık dönemin ardından Helenlerin Mısır'la tanışmasının yaklaşık olarak dört yüz yıl sonra gerçekleştiği üzerinde durmakta ve özellikle Helenlerin anıtsal mimarlık alanıyla yine heykeltıraşlık düzlemine Mısırlılar sayesinde ulaştıklarını ifade etmektedir. Boysal, Helenlerin Mısır'la olan bağlarını Naukratis kenti merkezli kurmakla birlikte ilişkileniş biçiminin olasılıkla M.Ö VII.yy'la birlikte olduğunu ifade etmektedir. Charbonneaux, Helenlerin heykeltıraşlık alanına dahil olmalarında özellikle M.Ö VIII.yy'ın sonundan itibaren oturmaya başlayan Geometrik dönem figürlerinin büyük bir payı olduğu üzerinde durmaktadır. Helen heykeltıraşlık tarihçileri arasında ilk isimlerden biri olarak nitelenen Carpenter ise, Nil Deltasının sanatsal yaratımlarının Helenlerde heykelin ortaya çıkmasında en önemli etken olduğu üzerinde durmaktadır. Helen heykeltıraşlığının kökenleri üzerine yaptığı özgün çalışmalarla yaklaşık olarak elli yıldır akademik yayınlarda yer alan Cook, 18.yy'la birlikte Helen heykeltıraşlığının ortaya çıkmasında Mısır'ın özgün konumuna devamlı olarak yer verildiğini ancak özellikle 1950'lerle birlikte bu etki alanına ek olarak Mısır ve Fenike kültürel alanın da katılmaya başlandığı üzerinde durmaktadır. Cook, M.Ö VII.yy'ka birlikte Helen heykeltıraşlığında görülmeye başlanan unsurların kökeninin direkt olarak Mısır'dan aranmasının sonuçsuz kalacak bir deneme olacağını ifade etmekte, özellikle Helenlerdeki dönüşüm unsuruna dayandırarak açıklamaktadır. Cook, farklı bir çalışmada ise, Helen heykeltıraşlığının erken dönemlerinde ortaya koyduğu tüm kategorilerin izinin Hellas kökenli olmadığını ifade etmektedir. Naukratis ve Kıbrıs heykeltıraşlığı üzerine önemli eserler vermiş olan Jenkins, Helenlerin ilk olarak Naukratis'e yerleşmeye başladıklarının ardından Mısır heykeltıraşlığına olan ilgilerinin arttığından bahsetmektedir. Defaveri'de bir döneme kadar Helen heykeltıraşlığının "ilham"ının ne olduğu sorusuna oldukça farklı yanıtlar verildiğini ancak artık M.Ö VII.yy'da ortaya çıkan heykeltıraşlık geleneğinin direkt olarak Mısır'dan etkilenilerek oluştuğunun ifade edilmeye başlandığı üzerinde durmaktadır. Burkert, Helen kouroslarının oluşumunda Mısır etkisinin özgün bir kimlikte belirdiğinden bahsetmektedir. Ridder ve Deonna'da özellikle erken Helen heykeltıraşlık evresinde Mısır'ın bir etkisinin olduğunu ancak, Helen heykeltıraşlığı ilerlemecilik üzerine kurulurken Mısır heykeltıraşlık alanında (anatomik olarak) bu tarz bir yönelimin hiç bir zaman olmadığı üzerinde durmaktadırlar. Helen sanatı üzerine yapılmış en erken çalışmalardan birinin sahibi olan Tarbell, Nikandre heykeli üzerinden Mısır tanımlamaları yapmakta ve özellikle "sert bir konum, bağımsız olarak tasarlanmış bir vücut" değerlendirmesiyle, Mısır heykeltıraşlığının Helen erken heykeltıraşlığı üzerindeki etkisini ifadelendirmektedir. Ridgway, Helen heykeltıraşlığı içerisinde M.Ö VII.yy'ın sonundan başlamak kaydıyla iki önemli problemin hala varlığını koruduğuna dikkat çekmekte, ve bu sorunlardan ilkinin merkezinde erken Helen heykeltıraşlığının ortaya çıkmasında Mısır'ın rolünün ne olduğu sorusuna ayırmaktadır? Ridgway bu soruya, Mısırlıların

Helenlere anıtsal taş malzemenin nasıl kesileceği ve ilk eserlerin ortaya konmasında biçimsel bir stil verdiklerini ifade etmektedir. “Temel ilhamı”n Helenler tarafından Mısırlılardan alındığını kaydeden Ridgway anıtsal heykeltıraşlığın Helen kent devletlerinde farklı algılandığını da altını çizmektedir. Norris'te Helen heykeltıraşlığının Mısır etkilenimiyle ortaya çıktığını ancak üzerinde durulan bu ifadenin Helen heykeltıraşlığının erken dönemini karşılamada yetersiz olduğunu ifade etmektedir. Helen heykeltıraşlığının tekniksel ilerlemeciği üzerine yaptığı özgün çalışmasıyla anılan Adam, Helenlerin Mısır'la oluşan ilişki boyutunun özellikle M.Ö VII.yy'da oluştuğuna ve Helenlerin heykel olarak adlandırılan üç boyutlu eserleri yapmaya başlamalarında direkt olarak Mısır etkin bir rol oynadığını ifade etmektedir. Spivey, Helenlerin Mısır'la olan ilişkilerinin heykelin ortaya çıkmasında özgün bir yanına vurgu yapmakla birlikte özellikle Kyklad adalarının da M.Ö VII.yy'dan önce heykeltıraşlık anlamında özgün bir yerinin olmasından dolayı, üzerinde durulan adanın da ilgi alanına dahil edilmesini önerir. Onurkan ise, heykeltıraşlık geleneğinin ortaya çıkmasında Mısır'ın özgün yerini saptamakla birlikte, dönemin denizaşırı ticaretinde önemli bir konumda olan Ege adalarının heykelin yaratılmasında öncü olduklarına dikkat çeker.

Mısır iktidarı ile Helen kent-devletlerinin ilişki boyutu gerek antik kaynaklardan gerekse Mısır yazılı kayıtlardan takip edilebilmektedir. M.Ö VII.yy'ın sonunda Mısır firavunu Psammetichos'un (M.Ö 660-609) izniyle Mısır coğrafyasına yerleştiğini biliyoruz. Aynı zamanda Psammetichos'un Helenlileri paralı asker olarak Asur iktidarına karşı kullandığı da yine antik kaynaklar yardımıyla saptanabilmektedir. Yine M.Ö 568-525 yıllarında Mısır firavunu olmuş olan Amasis'in Naukratis kentine Helenlileri gruplar halinde kabul ettiğini Herodotos yardımıyla öğrenebiliyoruz. Yazınsal kaynakların ve ampirik unsurların dahilinde Helenlerin, M.Ö VII.yy'la birlikte Naukratis merkezli oluşturdukları özgün ilişkileneş tarzının ardından yaklaşık olarak M.Ö 650'lerde Helen plastik alanında heykelin oluşmaya başladığını ifade edebilmek mümkündür. “Boyut, Demir çağındaki Helen toplumunun bu zamana kadar sadece mimarlıkta ve seramik yapımında becerebildiği anıtsallık duygusuna hitap ediyordu. Bu yeni kavramlara karşılık gelen Helen heykeltıraşlık eserlerinden hiçbirisi Mısır ile kurulan ilişkilerden daha erkene ait değildir. Bu heykellerin hem modellerini hem de teknik yönden ve görünüş itibarıyla diğer ayrıntılarını Mısır'da buluruz.”

Helenlerin heykel yapımına başlamalarının tarihi olarak verilen M.Ö VII.yy'ın II.yarısı aynı zamanda, Orientalizan dönemin içerisine dahil olmakla birlikte dönemin Daedalik stilinden etkilenen figürünlerin varlığı oluşacak olan heykel sanatında, stilistik açıdan öncü olmuş olmalıdır. Helen plastik sanatında, M.Ö VII.yy'ın öncesine tarihlendirebileceğimiz bir heykel veya grubu yoktur. Yine bu dönem içerisinde üzerinde durulduğu üzere, Daedalik stilin sanatlar üzerindeki hegomonik ağırlığı, Helenlerin Daedalik ismini efsaneleştirmelerine neden olmuştur. Daedalik isminin kökensel olarak gelişimi efsanevi bir kişilik olarak yaratılmış olan Daidalos'dan gelmekle birlikte, Romalı hatip Plinius'un aktarımlarından “ilk anıtsal heykeli yapan” kişinin Daidalos olduğunu öğreniyoruz. Yine Daidalos'un yaptığı heykeller yürüyebiliyorlar, etraflarını görebiliyorlar ve konuşabiliyorlardı. Plinius'un aktarımlarından

Daidalos'un testere, balta su borusu ve iki tip yapıştırıcının mucidi olduğunu da öğreniyoruz. Plinius'un verdiği bu bilgilere ek olarak antik dönem kaynaklarını dönemin sanatları üzerinden bir edinime tabii tutan Pollit, Helen anıtsal heykeltıraşlığında ilk ismi geçen kişinin Daidalos olduğunu ifade etmekte (Latince; Daedalus) ve Daidalos hakkında günümüze kadar ulaşmış olan on iki efsaneden bahsetmektedir. Bunlardan ilki Bronz dönemi Girit'i ile ilişkili olmakla birlikte diğeri ise Arkaik dönem Hellası üzerine kurulu bir mitosik öykü denemesidir.

“Daidalos Helen sanat yolunda anılan “Bir Becerikli” “Kurnaz İşçi” veya daha basit olabilecek bir isim olarak anılmaktadır. Geç Dönemde Helenler neredeyse, herhangi bir şekilde yazıya geçirilmemiş olsa da, üretimi olan herhangi bir işçiliği/eseri Daidalos'a atfetmekte meyilliydiler. Böylece Antik dönem içerisinde taşın geliştirilmesinden ve sanat alanında kullanılmasından önce yapılan tahta malzemelerdeki sanatsal beceriler Daidalos'un ismi ile özdeşleşti.” M.S II.yy'da yaşamış olan ve “Hellas'ın Tanımlanması” adlı eseriyle özel bir üne sahip olan Pausanias'ın Daidalos hakkında verdiği bilgiler de efsanevi olmakla birlikte ampirik bir dayanağı bulunmamaktadır.

“...Helenli adamlar geçmişte, daidala ismini ahşap görüntülere bir gönderme yapmak için kullanmışlardı. Onlar bu ismi Daidalos'un babası olan Palamaon'un da Atina'da doğmuş olduğunu ifade ederler. Daidalos bu ismi doğumunda mı aldı yoksa daha sonradan mı verildi kuşku duyuyorum.”

Yine Romalı antik yazarlardan Diodoros, Daidalos hakkında bilgiler vermekle birlikte özellikle Pausanias'tan ve Plinius'tan farklı olarak, Daidalos'un efsanevi bir kişilik olduğunu farkındadır, ancak geçmişin imgeselliğini geleneklerinin içerisinde okuyucuya ulaştırır; “Daidalos tarafından yapılmış olan ilk heykellerin görebildiği ve yürüyebildiği için saygıyla anılmışlardı. Bu sanat üretiminde heykeller vücutlarının tamamıyla eğilebilmekteydiler. Daidalos tarafından yapılmış olan heykellerin, gözlerini açtığı, yürümek için bacaklarının ayrılarak yürüdüğüne, kollarının dışarıya doğru açıldığını hayretler içerisinde anlatılanlar arasındadır ve bu unsurlar tamamen doğal olarak görünmektedir. Daidalos'tan önce yapılmış olan heykellerin gözlerinin kapalı olduğu, kaburga kemiklerinin bağlandığı düz bir çizginin olduğunu anlatılanlardan biliyoruz.” Yine anlatılan efsaneler arasında yer alan ve Daidalos'un sanat alanında getirdiği tüm yeniliklere karşın, Girit'te Daidalos bir cinayetten dolayı suçlu bulunmuş ve adadan kaçmak zorunda kalmıştır.” Yine Diodoros, Daidalos'un aynı zamanda ünlü bir mimar olarak anlatıldığı üzerinde durmaktadır.' Homeros'ta İlyada destanında Daidalos'tan bahsetmekle birlikte

Daidalos, ifade ettiğimiz üzere Helenlerin M.Ö VII.yy'ın sonundan itibaren ortaya çıkmaya başlayan heykeltıraşlık geleneğini “Helenleştirmek” üzerinden yaratıkları bir kahraman olmakla birlikte özel olarak antik dönem içerisinde önemli bir yer edindiği bilinmektedir. Yine Daidalos'un kimi antik kaynaklarda özellikle Girit'li olarak gösterilmesi ile Daedalik stilin ilk olarak burada gelişmiş olmasından kaynaklanıyor olmalıdır. Daidalos'un antik dönem Helenleri tarafından yaratılan tüm efsanevi kişiliğine karşın, M.Ö VII.yy'ın sonundan itibaren ortaya çıkmaya başlayan sanat geleneğini “Daidalos üslubu” olarak adlandırmak ne kadar anlamlıdır?

Helenlerin içerisinde buldukları sanatsal zeminin oldukça kısa zaman dilimleri içerisinde dönüşüme uğraması ve bu dönüşüm içerisinde özellikle farklılaşmak unsurunu her zaman için içerisinde barındırması, Helenlerin ilelemeciliğinin en önemli unsurlarından biri olarak konumlanmaktadır. Bu bağlam içerisinde, Helenlerin “heykeltıraşlık” sanatına neden ihtiyaç duyduğu sorusu, Helenlerin toplumsal formasyonlarında yer alan dağılımın varlık alanına dahil olmakla ilintili bir soru olarak belirlemektedir. Helenlerin Geometrik dönemden itibaren ortaya koydukları plastik sanatları, pozitivizmin içerisinde dahil olarak bir tür ilerleme konsepti içerisinde açıklanamayacağı kesindir. Kültürel

dönüşümlerin (ve bu değişimlere öncel ekonomik hareketlenmelerin) özellikle “belirli bir süreç boyunca değil” konjonktürel olarak kavranma zorunluluğunu hem ampirik olarak Helen sanat alanından hem de kültür teorileri üzerinden ortaya koyabilmek mümkündür.

Dunbain'in üzerinde durduğu üzere, Helenlerin M.Ö 700 yıllarında Mısır'lıların “çırakları” olmaları yine bu bağlam içerisinde bir anlama sahip olmakla birlikte “öncülük” tartışmalarının yapılacağı düzlemin kendisi de bu varyant içerisinde yer bulmamalıdır. Helenlerde heykeltıraşlık okullarının ortaya çıkmasına neden olan en önemli etken, uygarlıklar tarihinde olduğu gibi “görmek ve prestij” unsurunun üst yapı üzerinden yarattığı kavramsal etkilenimdir. Üretim ilişkilerinin sanatsal alanlara yön verdiği düşünüldüğünde, ilk doğu etkisinin Euboea adasındaki Lefkandi de başlaması yine Korinthos'un sömürsü olan Korkyra'da M.Ö VI.yy'ın başlarıyla tapınak heykeltıraşlık okulunun işlemeye başlaması, sanatın doğasını dönemin politik atmosferinden bağımsız olarak saptayamayacağımız çok kesindir. Burkert'in üzerinde durduğu üzere Helenlerde heykeltıraşlığın oluşması doğu uygarlıklarıyla girilen etkilişimin sonucudur, ancak bu etkilişimin özgün nedeni de sadece ekonomidir.

Büyük ve anıtsal çalışmalarda ise, yeni ve özel bir darbe bu alana M.Ö VII.yy'ın sonuna doğru Mısır'dan geldi. Bu özel darbe, karakteristik, ayakta duran genç erkek figürü olan kouros tipidir; Bu yeni alanda var olan heykeller, kurallara bağlı ve Mısır'dan direkt olarak alınan bir modelleme olarak karşımıza çıkmaktadır. Mısır ile Helen kourosları arasındaki en önemli fark direkt olarak Helenli kourosların kışkırtıcı ve tahrir edici tarzda olan çıplaklığıdır ve çıplaklık, kuvvetli-güçlü, Helen sanatının genelinde daha sonradan etkileyen bir özellik olarak karşımıza çıkacaktır. Ve yine çıplaklık özellikle Helen bağımsız heykel sanatında atlet heykellerinin de gelişiminde bir yere sahiptir. Cook, heykelin oluşumunda Deadelik stilin özgün bir katkısının olup olmadığını sorar, Cook eğer bu soru bağlamında, sürekliliğin kimi momentlerde koptuğuna dair bir unsur sunuyorsa bu soru son derece anlamlı bir yaklaşım tarzı olarak belirlemektedir.

VIII.A HELEN PLASTİK ALANINDA HEYKELİN OLUŞUMUNDA, TEKNİK VE METOTTA MISIR

ETKİSİ

Helen Orientalizan dönemi yaklaşık olarak M.Ö 620'lere kadar ağırlığını hissettirerek formasyondaki varlığını sürdürmüştür. Daedalik stilde oluşturulmuş olan eserlerde Mısır etkisinin varlığını stilistik olarak ortaya koyabilmek mümkün değildir. Ancak, Helenlerin Orientalizan dönem içerisinde Mısır sanatında da etkilendikleri genel olarak uzmanlar arasında hem fikir olunan ender unsurlardan biri olarak belirmektedir. Mısırlıların Helenlerden yaklaşık olarak iki bin yıl öncesinde, anıtsal taş blokların işlenmesini ve yerleşik bir sanat anlayışını ortaya çıkar. Helenlerin M.Ö XI.yy'dan itibaren tarih sahnesi içerisinde yerleri düşünüldüğünde üzerinde durulan iki bin yıllık zaman dilimi farklı bir düzlemde anlaşılabilir, ancak buradaki önemli olan noktanın kendisi, Helenlerin heykeltıraşlığı Mısır'dan öğrenmelerinin ardından "misyon"ları gereği özgün bir dönüşüm içerisine girdikleridir. Carpenter, Helenlerin oluşturdukları misyon ve onları "emsalsiz yapan" unsurun "dinsel inanç sistemleri ve saf inanışlar" olarak kaydetmektedir. Yine Carpenter, Mısırlıların oluşturdukları sanat düzlemiyle Helenlerin oluşturdukları sanat düzleminin farklılığına işaret etmekle birlikte, bu unsurun yine sanatsal gelişim modeli içerisinde irdelenmektedir. Carpenter'ın, özellikle Helen heykeltıraşlığının ortaya çıktığı ilk evrelere Mısır heykeltıraşlığı ile yaptığı analogik belirleme oldukça önemli görünmektedir. Carpenter, Mısır'da yerleşik bir heykeltıraşlık okulunun varlığını ifade etmekte ve bu bağlam içerisinde Helenlerde M.Ö VII.yy içerisinde heykeltıraşlığın yeni yeni oluşmaya başladığının altını çizerek özellikle bu evre içerisinde Helenlerde aramız gereken "ana noktanın" Mısır etkilenme döneminden çok, Helenlerin becerikliliğine dayalı olarak "dönüşüme" uğramaya başlayan "Mısır heykeltıraşlık" alanı olduğunu ifade etmektedir. Yine Mısırlıların heykeltıraşlık alanı içerisinde ikibin yıllık bir zaman dilimi içerisinde kullandıkları "cephe-profil" ilişkileniş tarzının her zaman hatalı olduğunu işaret eden Carpenter, Helenlerin bu bağlam içerisinde hızlı dönüşümünün özellikle altını çizmektedir. Charbonneaux, Helenli heykeltıraşların Mısırlı heykeltıraşlardan önemli bir farklılığı olarak toplumsal statülerinden kaynaklandığını ifade etmektedir. Adam ise, Helen heykeltıraşlığının erken evresi ile Mısır heykeltıraşlığının en önemli farkını "duygusal yoğunluk" olarak belirlemekle birlikte, tekniksel anlamda ilk etapta Mısır etkisinin yadsınamayacağını ifade etmektedir. Cook, M.Ö VII.yy'ın II.yarisının Mısır heykeltıraşlık alanının terminolojisine çok yakın olduğunu ifade etmektedir. Boardman, Helen heykeltıraşlığının erken evresinde Mısır etkilenmesinin varlığını, ikircikli bir kompozisyonun içerisinde kalarak irdeler, bu bağlam içerisinde bir yandan ilk Helen heykellerini "boyut-duruş ve teknikte Helen deneyimlerinden türediğini kabul edebiliriz" derken, farklı bir konu bağlamında ise "heykel sanatının esin kaynağının Mısır'a borçlu olduğu" üzerinde durmaktadır. Cook, Helen heykeltıraşlığının ortaya çıkmasında (sadece değilse de) teolojik belirlenimlerin önemli olduğunu kaydetmektedir. Adam, Helen heykeltıraşlığının ilk dönemlerinde özellikle M.Ö 600'lerde, mermerin ana kaynağının olduğu yerde hazırlandığını (*Lev.XXXIX Res.50*) ve

daha sonra kente getirildiğini ifade etmektedir. Adam'ın üzerinde durduğu ana nokta, aynı zamanda yapılan kazılarla da açığa çıkmakla birlikte, Helenlerin heykeltıraşlık alanına dahil olmaya başladıkları andan itibaren Ege adalarında yer alan mermer ocaklarını özel bir pratikle işlettikleri bilinmektedir. Helenlerin özellikle erken heykeltıraşlık okullarının Naksos, Paros ve diğer adalarda ortaya çıkması bu bağlamda önemli görünmektedir. Cook, Helenlerin mermer için ana kaynağın Ege adaları ve Sicilya olduğunu ifade etmekte ve yine özellikle beyaz renkli mermerin bir tercih nedeni olduğu üzerinde durmaktadır. Yine Cook, renkli taşlarında heykeltıraşlıkta bir malzeme olarak kullanıldığını ifade etmektedir. Mermerlerden yapılmış olan heykeller için ana malzemeler için kaynak olarak, İtalya ve Sicilya'da da sıkça kullanılan yataklar arasındaydı. Helenler beyaz renkte mermeri tercih etmekle birlikte, Luna yataklarını özellikle Romalılar tercih etmişlerdi. Carrara yataklarının parıltılı olan malzemesi özellikle Romalılar için cazip gelmişti. Paros mermeri de özellikle Helenler için vazgeçilmez bir örnek olarak karşımıza çıkmaktaydı. Helenlerin, Mısırlılardan öğrendikleri heykel yapım tekniklerinin ilk olarak duvar yapımında kullandıkları daha sonra ise heykeltıraşlığa yöneldikleri genel olarak kabul edilen bir düşünce olmakla birlikte heykeltıraşlık alanında ortaya çıkan ilk eserlerde özellikle hiç bir anatomik unsur ve özelliğin verilememesi yine bu bağlamda değerlendirmeye tabi tutulabilir. Charbonneaux, Mısır etkisini ilk dönem heykeltıraşlık eserleri özelinde “kalıcı” bir özellik olarak nitelemekle birlikte, özellikle kullanılmaya başlanan mermerin sanatçıya farklı bir form kattığından ve ilk anıtsal heykelin ortaya çıktığı dönem olan M.Ö 640/630'dan sonraki ilk otuz yılın kritik önemde bir süreç olarak nitelemektedir. Helenler bu dönem içerisinde genellikle mermeri tercih etmiş olmalarına karşın, bronz, kireçtaşı, pişmiş toprak ve ahşapıda bu dönem içerisinde kullandıkları bilinmektedir. Stewart, Helenlerin Mısırlılardan oluşan en önemli farklılıklarından birinin de malzeme seçiminde özgür olmaları olarak göstermektedir. “Helenli heykeltıraşlar erken dönemdeki meslektaşlarının aksine (Mısır vd.) malzeme seçiminde kendi tercihlerini kullanmışlardır. Onlar için ahşap, taş ve metal yetenekli ve yaratıcı bir sanatçı tarafından kullanılabilir malzemelerdi. Aristoteles bunu doğanın sınırlılıklarını aşılması olarak görür.” Altın ve fildişinden oluşan Kreselaphantin malzemedeki yapılmış olan örnekler de sıkça rastlanmaktadır.

Helenlerin heykeltıraşlık malzemeleri oldukça çeşitli olmakla birlikte, yuvarlak torna şeklindeki kalem mermer heykeltıraşlıkta özellikle ayrıntılarda ve kaba alımlarda sık kullanılan bir malzeme olarak karşımıza çıkmaktaydı. Düz keski de yine Helenlerin malzeme biçimlendirilişinde kullandıkları bir alet olmakla birlikte, Mısırlıların kullandıkları ve “taşçı kalem” olarak adlandırılan aletlere çok benzemesiyle dikkat çekmektedir. Helenlerin heykeltıraşlık alanında genel olarak kullandıkları malzemeler, burunlu keski, yassı keski, geniş burunlu keski, dişli keski, kare çekiç, sivri burunlu çekiç, raspalar ve matkaplar olmakla birlikte, pençe keskinin biçim olarak nokta aleti ve düz keskiye benzeyen taraklı keskidenden ağız kısmının geniş olmasıyla nokta aletinden geniş kısmın tarak gibi diş diş olmasıyla düz keskidenden ayrılmaktadır. Yuvarlak tornı kalemin özellikle elbiselerin biçimlendirilmesinde kullanıldığı bilinmektedir.

birlikte Mısırlılarda bu tarz aletlerin farklı ve geleneseli olduğunu bilinmektedir. İlk olarak kalemle ana bir taslak ortaya çıkarılmakta daha sonra ise matkap yardımıyla kesilmekte ve torno ile raspalarla şekil verilmekteydi. Genellikle Helenli heykeltıraşlar direkt olarak, etkili bir biçimde matkabin ve diğer aletlerin kullanımına öncelik verdiler. İlk etaplarda direkt olarak, yüzey ve derinlikte arka plan özelinde özgün bir işlemeciliğin ortaya çıktığını söyleyebilmek mümkün değildir. Figürlerde özgün olarak ilk başlarda karşımıza çıkan ana tema; kaba bir görünüşün altında yatan doğallığa bir geçiş evreselliğidir. Heykellerin ayak ve topuklarında özellikle bu unsuru belirgin olarak izleyebilmek mümkün olmaktadır. Pratik içerisinde değişime uğrayan unsurların kendisi, aynı zaman da beraberinde özgünlüğü ortaya çıkarmaya başlamıştır. Arka planlarda oluşmaya başlayan işçilik anlamında özgünleşmenin yeri direkt olarak, ferahlayan heykellerle birlikte ortaya çıkmaya başlamıştır. M.Ö VI.yy'la birlikte özellikle oturma kademelerinde ve yayılım kanallarının kendi içerisinde oldukça özgün ve önemli ilerlemeler katedilmeye başlanmıştır. Mısırlıların aynı zamanda Helenlere mermeri yataklarından çıkarma anlamında da öncü olduklarını biliyoruz. "Eski ve Orta Dönem Mısır Krallıkları kendi kayalarını (granit, somaki, nadiren kaymak taşı, çok nadir olarak da mermer) yerinden oymak için bronz bir delgi kullanıyorlardı. Helenler ise demirden olan kazma benzeri bir aleti kayanın dibine çukur açıp onu kaldırmak için kullanıyorlardı. Her iki yöntemde, hesaplamalar gerektirmekteydi. Ama Helenlerin bu yöntemi mermer bloklara nasıl uyguladıkları belli değildir. Ayrıca, taşın yatağına delikler açıp, tahta kamalar sokarak ıslattıkları ve ıslanınca genişleyen kamaların mermeri çatlattığı, böylece taşı çıkardıkları da bilinmektedir. Yine de mermeri büyük bloklar halinde çıkarmak zordu, matematikten çok romantizme dayanıyordu. Bu yüzden erken dönem heykeltıraşları büyük parçalar çıkarıp o nesneyi işlemekten ve heykel olarak adlandırılan bir obje'ye çevirmekten gurur duyuyorlardı" Ancak Helen heykeltıraşlık alanı içerisinde, zaman içerisinde parçalı heykel yapımı gelişmiştir. Bu yapım tekniğinde parçalar birbirlerine metal parçaların yardımıyla tutturulmakla birlikte, parçalar birleştirildikten sonra ise ilk başta sıvı olan ancak daha sonra donan bir madde ile kaplandığı bilinmektedir. Mısır tekniğinin artık kullanılmayıp bu yeni tekniğe geçilmesindeki neden ise; pençe keskinin icadı ve transport problemine bağlanmaktadır. M.Ö VII. yy'ın geç evresinde Helen plastik alanında değişen yönün varlığı göze çarpmaktadır ve bu dönemle birlikte anıtsal heykeller dikkatli bir seçimle moda uygun halde yapılmaya başlanmıştır.

"Mısır tekniklerini kullanan antik Helen heykeltıraşlarından Telekles ve Theodoros'a haklı bir ün kazanmıştır. Bu heykeltıraşlar, Samos'daki tapınak için bir kült heykeli yapmışlardı. Mısır figürlerinde oranlama sisteminde, onların kararlı yoğunlukları görülmekle birlikte vücudun üzerinde çeşitli bölümler gösterilmiştir. Mısırlılar, heykel betimlemelerinin üzerinde kendilerini göstermiş olmakla birlikte heykellerin üzerinde zoraki olarak bölümler (?) gösterilmiştir. Iversen orijinal bir Mısır figürü üzerinde, Mısırlıların figürü nasıl figürleri bölümlere ayırarak yaptığını yeniden kurduğu bir figür üzerinde bölümlerine ayırarak figür üzerinde göstermiştir. Buradaki amaç, Mısırdaki farklı sanatçılar tarafından oluşturulan uyum ve oranın insan vücudu üzerindeki doğal uyumunu göstermeye yöneliktir...Telekles ve Theodoros, her ikisi de tamamen Mısırdan öğrendikleri; bir heykeli tam ortadan ikiye bölüp Mısır Ölçülerinde (İlkelerinde) yapmaya başlamışlar ve bu ilk dönemlerde uygun görülmüştür. Peki diğer Helenler bu Mısır ilkelerini kabul etmişmiydi? Helen Arkaik Dönem Kourosları incelendiğinde, bu yapım tekniklerinin direkt olarak

Mısır'dan öğrenildiği görülmektedir. (...) Besbelli ki, Mısırlılar bu ortaya koydukları ilkeleri yaptıkları pratiklik ile kazanmışlardı.”

Helen heykeltıraşlığı içerisinde ilk dönemlerde özellikle cephe-profil ilişkisinde karşımıza çıkan proporsiyonik problemler Mısır heykeltıraşlık (*Lev.XL Res.51, Lev.XLI Res.52.*) ve sanat alanında devamlılığı olan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Cephe-profil probleminin Helenlerde aşılması ise oldukça hızlı bir dönüşüm içerisinde gerçekleşmiştir. Helen heykeltıraşlığında ilk anıtsal heykel yaklaşık olarak M.Ö VII.yy'ın II.yarisına tarihlendirilen ve adayın kişinin ismiyle anılan Nikandre koresidir (*Lev.XLII Res.53*). Eser Delos adasında bulunmuş olmakla birlikte, eser Richter tarafından M.Ö 660-650 yıllarına Boardman tarafından ise M.Ö 640-630 yıllarına Boysal ise Richter'i takip ederek eseri M.Ö VII. yy'ın ortalarına Rumpf ise eseri “Auxerra Tanrıçası” ile karşılaştırarak kabaca M.Ö VII. yy'a tarihler. Onurkan ise, tüm uzmanlardan farklı bir şekilde eseri M.Ö VII. yy'ın sonlarına tarihler. Nikandre heykelinin en önemli bir diğer özelliği ise ilk kore heykeli olarak nitelenmesinden kaynaklanmaktadır. Nikandre Koresi, ayakta durur tarzda yapılmış olmakla birlikte üzerinde peplos yer almaktadır. Eser dikdörtgen bir yapınam içerisinde oluşturulmuş olmakla birlikte, bu tarzda verilmesindeki en önemli etken Delos'lu sanatçıların mermeri ilk kez kullanmalarından kaynaklanmaktadır. Nikandre heykeli daha önceden yapılmakta olan, ahşap heykeller (Xoano) ile de benzerlikler göstermekle birlikte kolların vücuda tamamen yapışık olması, (her ne kadar elleri yoksa da olasılıkla Mısır örneklerinde olduğu gibi sıkılmış tarzda verildiği genel kabul görmektedir), saçların kare ve yuvarlak alanlar içerisinde verilmesi ise direkt olarak Mısır etkisi olarak adlandırılmakta ve Daedalik stilin uzanımları olarak kabul edilmektedir. Naksos mermerinden yapılmış olan Nikandre heykelinin yüzü aşınmış olmasından kaynaklı olarak tam değerlendirme yapılamamakla birlikte, Rumpf bu eserin Sparta'da bulunan fildişi kabartmalar ve Hellas'ın farklı alanlarında görülmüş olan terrakota eserler ile karşılaştırmaktadır. Charbonneaux, eserin ilk eser olmasından kaynaklı olarak stilsel unsurların özel önemde olmadığı ve özellikle anıtsallığın ön planda tutulmasının eser için birinci dereceden bir unsur olarak nitelendirmektedir. Cook ise eserin olasılıkla ilk olarak tahtadan yapılmış olabileceği üzerinde durmakta ve yine Nikandre heykelinde somutlandığı üzere Daedalik stilinin varlığının bu heykel özelinde izlenebileceğine dikkat çekmektedir. “Burada üzerinde durulmaya çalışılan teknik argümanlar aslında heykeltıraşlığın ortaya çıktığı Daedalik stille birlikte var olduğu şeklinde kabul edilmekle birlikte, heykeltıraşlığın Helen Konseptine dahil edilmesi de çeşitli ve farklı stillerin ve diğer sanat alanlarının adaptasyonu ile sağlanmıştır.” Cook farklı bir yayında da eserin Naksos'la bir ilişkileneşinin olabileceği üzerinde durmaktadır. Richter, Nikandre koresinin tarihlendirilmesinden yola çıkarak M.Ö VII.yy'ın II.yarisında kouros heykellerinin olabileceğine dikkat çekmektedir. Barron, eserin Artemis kutsal alanından bulunduğu dikkat çekmekte ve özellikle belinde bulunan uzun kemerden dolayı Girit ile bir ilişkisinin olup olmayacağı sorusunu sormaktadır.

Anıtsal heykeltıraşlıkta karşımıza çıkan ilk kouros ise New York kourosudur (*Lev.XLIII Res.54*) (*Lev.XLIV Res.55*). Mısırlı heykeltıraşların, heykeller üzerinde uyguladıkları yapım tekniğinin direkt olarak Helenler tarafından alınmış olması kesin olarak kabul görmekle birlikte özellikle bu dönemde Mısırlı heykeltıraşlar, yüzeyi kabaca düzelterek işlenmiş blok üzerine vücut elemanlarının ölçülerini ve konumlarını belirlemek amacıyla, yapacakları figürlerin göz hizasından topuklara kadar 21 kare veya ünite olan eskizleri yerleştirirlerdi. Aslında insan ölçülerinde olan veya daha büyük boyutta yapılan herhangi bir figür için bu tür bir eksiz kaçınılmaz bir gerekliliktir. Helen kouros geleneğinin ilk tam kourosu olan “New York Kourosu”nda Mısır'dan alınan bu tekniğin uygulandığı bilinmektedir. Aynı zamanda, bu yapım tekniğinin uzun bir zaman dilimi boyunca Helenler tarafından kullanıldığı bilinmektedir. “New York Kourosu” gerek ilk kouros olması açısından gerekse Mısır tekniğinin kullanıldığını gösteren en erken heykel olması açısından

oldukça önemlidir. Mısır'da uygulanan bu sistemin Helenler tarafından daha yumuşak bir tarzda, kullanıldığını Arkaik Dönem içerisindeki eserleri baz alarak söyleyebilmek mümkündür. Bu teknikte, göz hizasından başın en üst kısmına kadar olan kısmın yaklaşık olarak 11 cm olduğu bilinmektedir ancak bu veri dahilinde, Mısır heykellerinin çoğunun başında bir taç ya da süslemeye yönelik olarak bir nesne bulunduğu kaynaklı olarak bu kuralın belirli alanlarda uygulanmadığını söyleyebilmek mümkündür. Yine “New York Kourosu”nda görüldüğü üzere dizlerin frontalitenin yıkılmasına yönelik bir işlem olarak görülen biçimsel olarak kapaklarının verilmesi bir tür Mısır etkisi olarak yorumlanmaktadır. New York kourosu ve Dipylon heykeli kaba taneli Naksos mermerinden yapılmıştır. Jenkins, Naukratis'te yer alan kourosların büyük bir bölümünün kireçtaşından yapılmış olduğunu ifade etmekte ve bu bağlamda Helenlerin buldukları coğrafya içerisindeki taşlara uyumlu bir çalışma tarzı gösterdiklerinin altını çizmektedir. Jenkins aynı zamanda M.Ö VII.yy'ın sonunda Naukratis'te ortaya çıkan eserler içerisinde Kıbrıs ve Helen kültürünün “ortak bir şekilde” bulunduğunu ifade etmektedir. Helen kouroslarının Mısır kouroslarından en önemli iki farklılığı ise, Helenlerin kourosları her zaman için çıplak olarak yapılırken Mısır kouroslarının cinsel organlarını örten bir şal bulunmaktadır. Bir diğer önemli farklılık ise Helen kourosları desteksiz olarak yapılırken, Mısır kouroslarının her zaman için bir desteğe ihtiyaç duydukları bilinmektedir. Anadolu coğrafyasında da kouros geleneğinin başlaması yine M.Ö VI.yy olmakla birlikte, bu dönem içerisinde yapılan kourosların dönemin atlet heykellerin ayrılmasında oldukça önemli sorunlarında yaşandığı bilinmektedir.

Helenlerin ilk heykel yapımında ve kullanımında Mısır'ın gerek stülsel gerekse teknik açılarından etkisini ve ağırlığını reddedebilmek mümkün değildir. Bu bağlam içerisinde özellikle, Helenlerin tapınak heykeltıraşlığından kabartma alanına kadar Mısır etkisinin ağırlığını M.Ö VI.yy'ın ortalarına kadar izleyebilmek mümkün olacaktır. M.Ö VI.yy'ın ortalarından itibaren ise Helenlerde, “misyon” olarak adlandırdığımız alana bir tür geçiş sağladıklarını, Plinius'un “Helenler, soyluları olduklarından daha soylu göstermişlerdir” kurgusu içerisinde yerine getirdiklerini görebilmek mümkün olacaktır.

IX.GENEL DEĞERLENDİRME

Akademi dünyasında Helenlerin plastik sanatlarda ortaya koydukları ilerlemecilik ve köken sorunu yaklaşık olarak üç yüz yıllık bir zaman diliminden itibaren tartışılmaya başlanmış bir konudur. Arkeolojinin bir bilim olarak ortaya çıkmasında özellikle Batı Avrupanın köken problemine eğilişi ve burjuva sınıf içerisindeki plastik sanatlara gösterilen ilginin oldukça önemli bir payının olduğunu söyleyebilmek mümkün görünmektedir. Ancak bu bağlam içerisinde özellikle, Burkert ve Bernal'ın da işaret ettiği üzere Batı Avrupa'nın arkeolojiye ve özelde ise plastik sanatlara yaklaşımı 20.yy'ın ortalarına kadar ideolojik bir düzlemde kendisine yer bulmaya başlamış ortaya konan eserler ise yine ideolojik bir bütünlük içerisinde kalmıştır. Bilim alanının en önemli unsurlarından biri niteliğinde olan “objektiflik” ilkesi, köken arayışının ve Helenlerin “özel ulus” olduğu yolundaki yaygın düşüncenin gerisinde kalmış, plastik sanatlar üzerindeki doğu ve özelde Mısır etkisi subjektif bir kanal içerisinde değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Cook'un 1967 yılında da hala Helen anıtsal heykeltıraşlığın ortaya çıkmasında Mısır etkisini yadsıyanlara “önyargılı” çevreler nitelemesini yapması, Adam'ın ise artık bu konuda “şüpheyeye” yer olmadığını belirtmesi 20.yy'ın II.yarisından itibaren ortaya konan genel bir eğilim halinde karşımıza çıkmaktadır.

Günümüz akademi dünyasında, M.Ö XII.yy'da uygarlıkların yıkılmasına neden olan Ege Göçleriyle ilişkili olarak birbirinden oldukça farklı yaklaşımlar olmakla birlikte, özellikle bu döneme ilişkin olarak ortaya koyabileceğimiz unsur ve kategoriler sadece teorik bir zeminde yer almak zorundadır. Arkeolojik materyallerin azlığı bu dönemin açıklanamamasındaki en önemli etkenlerden biri olmakla birlikte özellikle Türkiyeli arkeologlardan Akurgal'ın bu döneme ilişkin olarak gerek teorik açıklamaları gerekse yapmış olduğu analogik açıklamalar oldukça önemlidir.

Karanlık dönem içerisinde yine Helenlerin nasıl bir formasyona sahip oldukları ve bu dönem içerisindeki Yakın Doğu uygarlıkları ile olan ilişkisi sadece Lefkandi özelindeki mezar buluntuları dahilinde açığa çıkmakta, ancak bu buluntularda genel bir yaklaşımın oluşmasına neden olmamaktadır. Euboea adasının bu dönem içerisinde Kıbrıs ve Suriye coğrafyaları içerisindeki ticari konumlanışı bilinmekle birlikte, bu ticari konumlanışın sadece sınırlı bir düzeyde gerçekleştiğini arkeolojik materyallerin yardımıyla ortaya koyabiliyoruz. Karanlık dönem Helen plastik sanatına ilişkin olarak ortaya koyabileceğimiz genel bir yaklaşımın uzağında olduğumuz akademik yayınlarda genel olarak oluşan bir eğilim olmakla birlikte, bu döneme ilişkin olarak günümüzde sadece birkaç figürünün dışında örnek bulunmamaktadır. Snodgrass'ın Hellas Karanlık dönemine ilişkin olarak yaptığı çalışmalar özellikle yeni dönem

arkeolojisiinde bir başlangıç noktasına işaret etmekle birlikte, yine bu bağlam içerisinde Latacz'ın ortaya koyduğu önerme ve teoriler dikkatle incelenmelidir. Anadolu arkeolojisi anlamında ise, ilk olarak Akurgal'ın ortaya koyduğu Karanlık dönem tanımlaması Işık'ın tartıştığı ve yeni belirlemeler üzerinden eleştirel bir edinime tuttuğu oldukça önemli olan bir çalışmalar bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Geometrik dönemle birlikte ise Helenlerin ortaya koydukları bir plastik heykeltıraşlık alanından bahsedebilmek mümkün hale gelmiş ve bu dönemde ortaya çıkan eserler özellikle Olympia merkezli Hellas coğrafyasında kendisine yer edinmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan eserlerde bir doğu etkisinin olduğunu ifade edebilmek mümkün olmamakla birlikte, özellikle hatlarda görülen geometriksel unsurlar bu döneme ismini kazandıran bir özellik olarak ifade edilmektedir. Geometrik dönem içerisinde özellikle bronz çalışmalar artmış olmakla birlikte bu dönem içerisinde aynı zamanda figürünlerin bir pazar payına sahip olması ve kutsal alanlarda artan bir eğilimle sunulması geleneği, ekonomi ve sanatın “aynı paydada” buluşmasını izlediğimiz ilk dönem olması açısından da oldukça önemlidir. Geometrik dönem içerisinde anıtsal bir sanat geleneğinden bahsedebilmek mümkün olmamakla birlikte özellikle bu dönem içerisinde, tapınak mimarlığının ve kült heykellerinin ahşaptan yapıldığı tahmin edilmekte ve antik kaynaklarda bu tahminsel varsayımı desteklemektedir.

Helenlerin Orientalizan dönemle birlikte bir “devrim” aşamasına girdiklerini hiçbir arkeolojik referansın alanında yer almadan ifade edebilmek mümkün görünmektedir. Orientalizan dönemin başlamasına neden olan en önemli etken ise M.Ö VIII.yy'ın II.yarisından itibaren başlayan “Büyük Kolonizasyon” dönemidir. Kolonizasyon tartışmaları günümüz akademi dünyasında artarak devam etmekle birlikte bu dönem içerisinde Helenlerin Kuzey Suriye'de özellikle Al-Mina, Mısır'da ise Naukratis kentiyle olan organik ilişkileri net olarak izlenebilmektedir. Orientalizan dönemin stil özelliği olarak adlandırılan Daedalik stiline, her ne kadar antik kaynaklar Helenlerin efsanevi sanatçısı Daidalos ile ilişkilendirse de biz bu stilin doğu etkili eserler özelinde kullanıldığına tanık olabiliyoruz. Orientalizan dönem içerisinde Helenlerin plastik alanında başlıca üç önemli değişim ortaya çıkmış olmakla birlikte, bunlardan ilki; Helenler bu dönemle birlikte doğunun figüratif kompozisyonlarına dahil olmaya başlamışlar özellikle sfenks, grifon ve siren gibi yaratıkları doğunun özgün sanat alanından kendi sanat alanlarına dahil etmeye başlamışlardır. İkinci önemli özellik olarak, Helenler bu dönemle birlikte özellikle metal işleme sanatını öğrenmeye başlamışlar, çekiçleme ve doldurma tekniğiyle yapılan bronz eserleri kendi sanat alanlarında oluşturmaya başlamışlardır. Bir diğer ve üçüncü önemli özellik ise bu dönemle birlikte Helenler doğunun tanrıçalarına (Astarte) ve mitosik öykülerine (Kronoos, Gılgamış, yılan İlluyanka vd.) bir eğilim göstermişler ve almadıkları doğu konularını kısa bir zaman dilimin ardından dönüştürerek kendi formasyonlarına dahil etmişlerdir.

Orientalizan dönemin en önemli ve Helen plastik sanatına katkısı ise, ilk örneğine M.Ö 640'larda rastlanan heykel sanatının ortaya çıkmasıdır. Heykel olarak adlandırılan üç boyutlu ve bağımsız heykellerin Daedalik stiline (Yakın Doğu) bir etkisiyle mi ortaya çıktığı yoksa direkt olarak Naukratis kenti dolayısıyla Mısır heykeltıraşlığının varlık alanının girilmesiyle mi ortaya çıktığı tam olarak belirlenmemektedir. Ancak yapılan teknik ve stilse analizlerin, Helenlerin ilk kourosu olarak nitelenen New York kourosunda olduğu gibi Mısır noktalama ve kareleme tekniğinin kullanıldığı bilinmektedir. Nikandre heykelinin ortaya çıkmasında var olan Yakın Doğu etkisinin, Dipyron başı ve New York kourosu özelinde Mısır etkisine dönüşmeye başladığını kronolojik olarak ifade edebilmek mümkün görünmektedir.

Helen sanatının özgün ve yapısal doğasını sadece estetize unsurların varlığı özelinde açıklanması ve bu bağlam içerisinde değerlendirmeye tabi tutulması, arkeolojik bir yaklaşımın unsur ve kategorilerinden

uzak “ideolojik” bir yönelimin septomları olarak vücut bulmak zorundadır. Helen sanatının Yakın Doğu ve Mısır sanatından var olan farklılıklarının alt yapının farklılığı üzerinden edinime tabi tutulmaması, Childe'nın 1950'lerde ifadelendirdiği üzere, “posta pulu” arkeolojisinin varlık alanının omurgası niteliğindedir. Günümüzde, Hellas kent devletlerinin “demokrat” bir kimlikle oluştuğu üzerine inşa edilen tüm varyantlar özellikle 19.yy Batı Avrupa modellemesi içerisinde oluşturulmuş yapay ve tarihsel bir sürekliliğin inşasında oluşturulmuştur. Hellas kent devletleri içerisinde “Atina demokrasisi” olarak nitelenen vurgunun varlığına ek olarak, ifade edilen kent devleti içerisinde İplikçioğlu'nun üzerinde durduğu üzere sadece “devleti oluşturan insanların tümü değil erkek vatandaşlar söz söyleme hakkına sahip” olmaları, ortaya konan demokrasi yanlısının tipik bir örneğidir. Yine Aristoteles'in köleliği haklı göstermek için “doğal kölelik” öğretisini de öne sürdüğü bilinmektedir. Bilgin'in üzerinde durduğu üzere, M.Ö V.yy Atina'sında 315.000 olan nüfusun yaklaşık olarak 115.000'inin kölelerden meydana geldiği yazılı belgeler özelinde kanıtlanmış durumdadır.

Helen sanat alanının varlık koşulları üzerinde durulduğu üzere, kent devletlerinin “demokrat” bir yönetim biçiminde oluştuğu ve “özgür sanatçıların” varlığında vücut bulduğu şeklinde açıklanamayacak kadar farklı bir rotada yer almaktadır. Burada önemli olan nokta, sanatsal olarak ortaya çıkan unsur ve kategorilerin alt yapı ve üretim ilişkilerinin varlık koşuluna göre oluştuğu ve bu bağlamda analogik bir çalışmanın yapılabileceği gerçeğidir.

SUMMARY

Along with 1200 B.C in Greece the Dark Age started to live. At this period the plastic arts started to disappear. The Dark Age discussions are still continuing in the academic publications.

Along with the time 900 B.C the Greek people started to enter the influence fields with East civilizations. Along with the end of seven th. century B.C, North Syria started to enter the influence field of Greek people. This period is named as Orientalisation period. Along with this period the decorative elements started to appear in Greek plastic and metal work arts. Art this period, Orientalisation decorative elements that started to appear, especially in the arts of vase picture, started to get a settled situation.

At this period, especially along with 650 B.C Greek people was included to Naukratis settlement in Egypt and started to use this settlement as a harbor city. Naukratis, in Greek people, was the reason of formation of a completely new sculpture art especially.

Along with the end of seven th century B.C, Greek people started to use the sculpture in monumentally sizes. And these sculptures be the continuous elements of Agora and Acropolis.

ÖZGEÇMİŞ

12.02.1981 tarihinde Almanya Ziegen'de doğan Oktay AY, ilk ve ortaokulu Şehitlik İlk Öğretim Okulunda, lise eğitimini ise Ankara Başkent Lisesinde tamamladı. 2003 yılında Trakya Üniversitesi, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalından mezun oldu. Yine aynı yıl Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalında öğrenime başladı. 2006 yılında “M.Ö I.Binde Doğu Batı Etkileşimi Ekseninde Grek Plastik Alanında Heykelin Oluşumu ve Bu Alandaki Süreçsel Etkileşimler” adlı Yüksek Lisans Tezini vererek mezun oldu.

Resim Listesi

Resim 1; Aktüre 2003, 70., Şekil 25.

Resim 2; Aktüre 2003, 76., Şekil 26.

Resim 3; Lloyd 2003, 52., Şekil 19.

Resim 4; Lloyd 2003, 53., Şekil 20.

Resim 5; Aktüre 2003, 77., Şekil 27.

Resim 6; Aktüre 2003, 65., Şekil 23.

Resim 7; Aktüre 2003, 67., Şekil 24.

Resim 8; Boardman 2005, 13., Şekil 13.

Resim 9; Boardman 1997, 375., Figür 1.

Resim 10; Morris 2000, 28., Şekil 2.

Resim 11; Cramer 1995, 10., Şekil 1.

Resim 12; Cramer 1995, 10., Şekil 2.

Resim 13; Negbi 1992, 606, Şekil 1.

Resim 14; Negbi 1992, 607, Şekil 2.

Resim 15; Negbi 1992, 608, Şekil 3.

Resim 16; Boardman 2001, 26, Fig.1

Resim 17; Waldbaum 1994, 55, Fig.1

Resim 18; Boardman 2005, 34, Fig.16

Resim 19; Lemos-Hatcher 1991, 198, Fig.3

Resim 20; Lemos-Hatcher 1991, 199, Fig.4

Resim 21; Lemos-Hatcher 1991, 199, Fig.5

Resim 22; Lemos-Hatcher 1991, 199, Fig.6

Resim 23; Robertson 1987, 1, Fig.1

Resim 24; <http://academic.read.edu>

Resim 25; Boardman 2001, 34, Fig.3

Resim 26; Robertson 1987, 3, Fig.4

Resim 27a; Barron 1981, 10, Fig.2

Resim 27b; Boardman 2001, 37, Fig.13

Resim 28; Baron 1981, 11, Fig.4

Resim 29; Langdon 1988, 25, Fig.5

Resim 30;<http://carlos.emory.edu>

Resim 31; Aktüre 2003, 145, Şek.48

Resim 32; <http://columbia.edu>

Resim 33; Aktüre 2003, 142, Şek.47

Resim 34; Aktüre 2003, 205, Şek.64

Resim 35; Moscati 2003, 322 vd., Hrt.1

Resim 36; Joffe 2002, 433, Fig.1

Resim 37a; <http://unf.edu>

Resim 37b; <http://unf.edu>

Resim 38; <http://unf.edu>

Resim 39; Jenkins 2001, 165, Fig.2

Resim 40; Dunbain 1957, 106, Lev.10, Fig.1

Resim 41; Dunbain 1957, 108, Lev.:14, Fig.1

Resim 42; Dunbain 1957, 108, Lev.:14, Fig.2

Resim 43; Dunbain 1957, 108, Lev.:14, Fig.3

Resim 44; <http://theart.ifet.com>

Resim 45; Rbertson 1987, 4, Fig.5

Resim 46; Snodgrass 1971, 282, Fig.99

Resim 47; Snodgrass 1971, 284, Fig.100

Resim 47a; <http://uoregon.edu>

Resim 47b; <http://uoregon.edu>

Resim 48; Boardman 2001, 41, Fig.42

Resim 49; Schweitzer 1971, 135, Fig.9

Resim 50; <http://projects.dantmouth.edu>

Resim 51; Aldred 1980, 14, Fig.2

Resim 52; Aldred 1980, 29, Fig.29

Resim 53; <http://uoregon.edu>

Resim 54; [http// uoregon.edu](http://uoregon.edu)

Resim 55; [http// uoregon.edu](http://uoregon.edu)